

JOSEPH ZALMAN
een gezondene uit Israël

De levensgeschiedenis van Joseph Zalman 1860-1924

beschreven door zijn echtgenote, mevrouw A.R. Zalman-Marda

Ik zoek mijn broeders is een bewerking van dit boek door M.H. Karels-Meeuse.

STICHTING GIHONBRON
MIDDELBURG
2021

Woord vooraf 9

Deel I: Joseph, de jonge Jood 11

1. Aan de monden van de Donau 13
2. Een vermiste vader en een gestolen kind 20
3. Noten, wijn en wolven 26
4. Eerste evangelieklinken 30
5. De pogrom 36
6. Vier maanden in Siberië 40
7. Trouwen en afscheid nemen 45
8. Op reis naar Amerika 48
9. De gevolgen van een dag vertraging 53
10. Hemelvaartsdag 1886 57
11. Voorwaarts 62

Deel II: Zalman, de zoekende zendeling 65

12. Reizend evangelist 67
13. Uit zedings- en familiechroniek 73
14. Het ontstaan van Elim 77
15. De werkverschaffing 83
16. De stroom van emigranten 88
17. Uitgestrooid zaad en vruchten der gerechtigheid 100
18. Kancelwerk 110
19. Blijvende vruchten 114
20. Naar het einde 124

Jaartallen 132

Verklaring van Joodse woorden 133

- Zalman wordt ook geschreven: Zalmann.
- We hebben niet getraceerd in hoever Mevr. Karelse zaaksgetrouw is in haar bewerking van dit boek

Zendeling Zalman verklaart Jesaja 53 aan drie geleerde Joden, waaronder twee rabbijnen.

Woord vooraf

Twee jonge Joodse mensen zijn van Odessa op weg naar een nieuwe toekomst in Amerika: de pasgetrouwde Joseph Zalman en zijn bruid Keila. Geboren in een dorp aan de Donau heeft Joseph een veelbewogen jeugd achter zich. Omdat de levensomstandigheden voor de Joden in Oost-Europa steeds moeilijker worden besluit Joseph, zoals vele anderen, in Amerika een nieuw bestaan op te bouwen. Maar het wordt de emigranten niet gemakkelijk gemaakt. Er moet veel geld op tafel worden gelegd om in het bezit van een scheepkaart te komen. Eindelijk in Rotterdam aangekomen wacht het jonge paar de volgende teleurstelling: de boot naar Amerika is juist vertrokken! Joseph wordt op een andere vertrekmogelijkheid via Amsterdam verwezen.

Tijdens een wandeling in Amsterdam zoekt hij verpozing in een gebouw en komt tot zijn verbazing onder het gehoor van dominee Adler, een zendingspredikant onder de Joden, uitgezonden door de 'London Society for promoting Christianity amongst the Jews'. Ze komen met elkaar in gesprek en dit mag het middel zijn tot Josephs bekering. Hij ondervindt langs een wonderlijke weg dat de Heere hem voor een bijzondere levenstaak heeft bestemd: zendeling onder zijn eigen volk. Zijn hart wordt bewogen met de duizenden emigrerende Joden, die in Rotterdam op doorreis zijn om een betere toekomst te zoeken.

'Ik zoek mijn broeders' wordt het levensdevies van Joseph Zalman, met de woorden van Jozef, die zijn broeders zocht om naar hun welstand te vragen (Gen. 37:16). Joseph Zalman zoekt zijn broeders door hen te wijzen op de Messias, Die hij zelf door genade mocht vinden. Zijn werk onder de Joden in Rotterdam mag zulke gevolgen hebben, dat een Elim ontstaat, een gebouw als haven bij de haven in de Tulpstraat. In de loop van enkele tientallen jaren worden duizenden Joden in Gods Woord onderwezen en in hun

eerste levensbehoeften voorzien. Ook trekt Joseph onvermoeibaar Nederland door tot over de grenzen om spreekbeurten onder de christenen te houden.

Het veelbewogen leven van Joseph Zalman werd door zijn vrouw, A.R. Zalman-Marda beschreven in het boek *Joseph Zalman, een gezondene uit Israël*. Zij heeft zijn levensgeschiedenis uit zijn mond opgetekend en na zijn overlijden uitgegeven. *'Ik zoek mijn broeders'* is een bewerking van dit boek. Het boek is in twee delen gesplitst. Het eerste gedeelte *'Joseph, de jonge Jood'*, heeft een vertellend karakter. Het tweede deel *'Zalman, de zoekende zendeling'*, is meer beschrijvend van aard.

Veenendaal, oktober 2004

M.H. Karels-Meeuse

Deel I

Joseph, de jonge Jood

1. Aan de monden van de Donau

Er klonken zware stemmen bij de voordeur.

Bernard luisterde gespannen. Hij probeerde woorden op te vangen.

Toen even later de deur dichtsloeg keek hij nieuwsgierig uit het raam.

Dacht hij het niet? De sjadchan, de huwelijksmakelaar, was bij vader geweest! Daar moest hij het zijne van hebben. Hij wachtte even om niet te nieuwsgierig te lijken en liep rustig naar beneden. Vader zat in gedachten verzonken bij de tafel. 'Vader!' begon hij voorzichtig.

'Ja, wat is er, jongen?'

'Vader, ik zag zo-even de sjadchan de deur uitgaan en...' Bernard aarzelde, want vaders altijd vriendelijke gezicht betrok opeens.

'Nu, wat zou dat?' klonk het kort.

'Ja ziet u, vader, ik zou zo graag willen weten of de zaak in orde is gekomen.'

'Daar kan ik niets over zeggen, Bernard. Die dingen gaan jou niet aan.'

Maar Bernard gaf het zomaar niet op.

'Ja, maar u zult toch wel toegeven dat het mij meer aangaat dan iemand anders ter wereld. En dan mag ik toch wel nieuwsgierig zijn nu het om zo'n belangrijke beslissing gaat?'

'Jawel, maar het is best mogelijk dat de zaak niet doorgaat en dan heb je dat vooral aan jezelf te wijten. Waarom ga je als enige zoon uit een chassidisch geslacht om met wereldse jongelui?'

'Maar vader, de laatste tijd hebt u toch geen reden gehad om mij te beschuldigen dat ik me niet aan de traditie van onze familie houd!'

'Dat is zo. Maar of je verandering wel oprecht is, daar durf ik geen eed op te doen.'

Bernard Zalman gaf geen antwoord. Het leek hem beter niet dieper op vaders twijfel in te gaan. Hij wilde liever zwijgend de dingen die komen zouden afwachten.

Het ging immers over een van de gewichtigste beslissingen in een mensenleven: de keuze van een vrouw. Niet dat hij zelf die keuze mocht bepalen. Nee, dat was nooit de gewoonte geweest bij hen als Oost-Europese Joden.

De jongelui hadden helemaal niets in te brengen bij de berekeningen van hun ouders. Want die gingen meer over geldelijke en godsdienstige zaken dan over personen.

In de eerste plaats was er de bruidsschat en in de tweede plaats het godsdienstige gehalte van de familie. Vrome Joden die dichtbij de Talmoed leefden, moesten niets hebben van de vrijzinnige Joden, die het met het gezag van de rabbijnen niet zo nauw namen. En gemengde huwelijken gaven geen pas, daar zorgden de ouders wel voor.

Daarom droegen zij de huwelijksbelangen van hun kind op aan de sjadchans, mannen of vrouwen die als huwelijksmakelaar dienstdeden.

Zij onderhandelden over de bruidsschat en stelden ten slotte een verlovingscontract op. Al werd de mening van Bernard niet gevraagd, hij wist goed wat hij wilde.

Hij wilde graag architect worden en zich liever in de bouwkunst verdiepen dan in de Talmoed studeren. Dat had vader goed gezien en dat kon ook voor anderen geen geheim blijven. Zeker niet voor vaders beste vriend Jacob Barizowsky, ook een vrome, chassidische Jood.

En al zouden beide vrienden graag hun kinderen in het huwelijk verbonden zien, het

was de vraag of het ooit zover zou komen. Was Bernard wel godsdienstig genoeg? 't Was toch geen kleinigheid: het ging tenslotte om het geestelijk aanzien van een volgend geslacht!

Bernard begreep dat heel goed. Zou hij niet goed genoeg zijn voor Lea Barizowsky? Deze gedachte kon hij niet verdragen. Lea en hij hielden immers zoveel van elkaar!

Bernard zag geen ander middel om met Lea te kunnen trouwen dan om zich letterlijk en figuurlijk in een kleed te hullen, dat hem niet paste.

Want hij trok de kaftan, het lange opperkleed van de oosterse volken aan en liet de gekrulde haren aan zijn slapen, de payoth, groeien om te laten zien dat het hem ernst was met de vrome studies. Maar zijn ijver was even vurig als geveinsd.

Zijn vader kon hij echter niet misleiden en hij wachtte met spanning op de eindbeslissing.

Toch gaven de belangen en de vriendschap van de beide vaders tenslotte de doorslag en de sjadchan slaagde erin om de verloving tot stand te brengen.

Maar nu Bernard zich eenmaal gewend had om zich anders voor te doen, was het ook moeilijk om hiermee te stoppen. Bij een huwelijk had de traditie nog heel wat in te brengen en de voorschriften van de rabbinen niet minder.

Jonggetrouwde mensen hoorden bij de ouders van de bruid in te trekken. De jonge man had tot levenstaak om zich grondig in de Talmoed te verdiepen. Dat nam minstens drie jaar in beslag. En om dat met ernst en toewijding te doen, was het de taak van de schoonouders om in het onderhoud van hun kinderen te voorzien. Pas wanneer die studie jaren voorbij waren kon er over gedacht worden om een maatschappelijk bestaan te kiezen en een eigen huis in te richten.

Zo ging het ook met Bernard Zalman en Lea Barizowsky. Ze trouwden in 1859 en trokken bij de ouders van de jonge bruid in, die in het vestingstadje Tulcea aan de monden van de Donau in het toenmalige Turkije woonden. Bernard was in zijn chassidische kleding uiterlijk een onberispelijk godsdienstige Jood. Hij boog zich gehoorzaam van 's morgens tot 's avonds over de dikke boeken van de Talmoed met hun talloze spitsvondigheden. Maar innerlijk had hij een grondige afkeer van deze vertoning.

Hij had zich al jaren anders voorgedaan dan hij werkelijk was en dat alleen om Lea tot vrouw te krijgen. Nu ze getrouwd waren was zijn wens vervuld en verlangde hij ernaar om deze boeien zo snel mogelijk te kunnen verbreken. Hij wilde in volle vrijheid met zijn gaven en krachten in de maatschappij een plaats veroveren en een huis voor zijn gezin bouwen.

'Bernard wordt werelds,' zeiden de mensen, toen de kaftan en de payoth gaandeweg hun symbolisch karakter verloren en steeds korter werden. De ouders maakten er aanmerkingen over. De harmonie tussen ouders en kinderen werd verstoord. Telkens botsten ze met elkaar en het liep tenslotte zo hoog, dat de toestand onhoudbaar werd. Bernard en Lea begrepen dat zij moesten kiezen. Het was een zware opgave, vooral omdat Lea een kindje verwachtte. Tenslotte namen Bernard en Lea afscheid van elkaar en Bernard vertrok naar Roemenië om daar werk te zoeken zodat zijn vrouw later kon volgen.

Maar dat viel niet mee voor een onervaren bouwer. Er gingen maanden voorbij voordat hij werk gevonden had. En het was niet mogelijk om elkaar te ontmoeten bij zulke grote afstanden en zulke moeilijke reisgelegenheden.

Zo werd hun eerste zoon op 15 september 1860 onder verdrietige omstandigheden geboren. De anders zo feestelijke dag van besnijdenis werd door al die zorgen overschaduwd. Toch was er een verrassing voor de jonge moeder. Een van haar zusters,

die van een zware ziekte was hersteld, kwam onverwacht in de feestvierende familiekring. Een van de vele bepalingen uit de Talmoed was, om het kind een bijnaam te geven. Mogelijk zou de engel des doods hierdoor in verwarring raken, zodat hij het kind geen kwaad kon doen.

De grootmoeder van het kindje riep blij verrast door de onverwachte komst van haar herstelde dochter: 'Laten we op deze blijde dag de kleine Joseph de bijnaam Simcha geven, wat vreugde betekent.'

Helaas verdween de vreugde even vlug als zij gekomen was. De jonge moeder stierf kort hierna en moest haar lieveling zo goed als verweesd achterlaten. Voor vader Bernard bleef er niets anders over dan Joseph bij de familie van Lea te laten. De grootouders verhuisden nu samen met nog twee ongetrouwde tantes en de kleine Joseph naar Tzusme, een dorp aan de Russische kant van de Donau.

De grootmoeder van Joseph was een zachte, toegevendende vrouw, maar de tantes wisten van aanpakken. Toen Joseph vier jaar oud was werd hij al naar een Joodse school gestuurd. Hij was een jaar of zes toen hij regelmatig dagelijks naar de synagoge ging, waar hij in luidruchtigheid niet onderdeed voor de volwassenen. Hij was vlug van begrip, had een zeldzaam geheugen en leerde spelenderwijs.

Hij zag minachtend neer op Joden die werelds gekleed en met geknipte baard rondliepen.

Met grappige ernst nam hij deel aan alle ceremoniën en feestdagen. De grootouders en tantes koesterden daarom grote verwachtingen van hem. Maar hoe voorspoedig alles ook ging, bij het opgroeien voelde Joseph steeds meer het gemis van zijn vader.

Grootvader Barizowsky was zwak en ziekelijk en leed aan toevallen. Hij kon niet veel voor de kleine jongen betekenen. Hoe ouder Joseph werd, hoe meer hij het verschil tussen zichzelf en andere kinderen zag. Hij verlangde steeds meer naar zijn vader aan de overzijde van de Donau. Maar de mensen om hem heen troostten hem en zeiden, dat zijn vader vast wel eens terug zou komen.

Als Joseph later aan deze jaren in het dorpje Tzusme terugdacht, herinnerde hij zich vooral de vele wijngaarden van zijn grootvader, die de middelen van bestaan voor zijn familie vormden. Op donderdag werden in het dorp schapen en soms ook wel runderen geslacht. Het bloed van deze dieren werd zorgvuldig opgevangen en in vaten bewaard tot het einde van de winter. Het was een echte feestdag voor Joseph als in het vroege voorjaar die vaten eindelijk naar grootvaders wijngaarden op de helling van de heuvels werden gebracht.

Joseph mocht natuurlijk mee. Wat ging men toch doen met die vaten vol bloed?

'Dat zal ik je eens vertellen,' zei een oude knecht van grootvader. 'We gaan nu bij elke wijnstok een vat neerzetten. Kijk maar.'

De overige mannen hadden intussen zijn aanwijzingen opgevolgd. De oude knecht pakte Joseph bij de hand en bracht hem bij de zwaarste wijnstok, die zijn takken ver over de glooiende bodem uitspreidde.

'Zie je wel, wat een dor hout dat is,' wees hij. 'Je kunt er letterlijk niets mee doen en niets van maken. Maar het is toch niet dood, want het zit vast met heel stevige wortels die zich ook heel ver onder de grond uitstrekken. En aan die wortels zitten van die fijne vezeltjes, die het vocht en het voedsel uit de bodem halen en waardoor straks, als de zon kracht krijgt, de blaadjes en de vruchten groeien.'

'Maar wat doet u nu met dat bloed?' vroeg Joseph ongeduldig.

'Wacht maar jongen, dat komt nog. Zie je wel hoe ze al bezig zijn met diepe geulen te graven rondom de wijnstok?'

Hij knikte en keek naar de knecht, die een vat openmaakte. Toen stroomde het bloed in

de geul en zonk zachtjes weg in de bodem, terwijl de knecht het verder zorgvuldig met de opgegraven aarde omspitte.

'Kijk, Joseph,' zei de oude knecht. 'Overal hebben ze nu de mest uit de stallen en van de mestvaalten gehaald, naar de akkers gebracht en daarover uitgespreid. Dat is allemaal voedsel voor het zaad, dat er in gestrooid wordt, waardoor het gaat groeien. Maar een wijnstok moet nog heel wat anders hebben, die heeft bloed nodig. Schapenbloed is meer dan goud waard voor grootvaders wijngaard. Dat bloed zorgt ervoor, dat er niet alleen bladeren en veel vruchten aan komen, maar er bestaat niets in de wereld dat de druiven zo groot en zo zoet maakt als juist dat bloed.'

En Joseph dacht eraan, toen hij in de herfst de heerlijke vruchten proefde. En hij dacht er later aan, toen hij van een andere wijngaard hoorde, die ondanks drie jaren toegewijde arbeid geen vruchten voortbracht.

2. Een vermiste vader en een gestolen kind

Het verlangen van Joseph naar zijn vader werd ondertussen steeds groter. Hij hoorde nooit iets van hem. Hij was trouwens de enige die naar hem verlangde. De andere familieleden vonden het wel goed zo. De kloof was immers veel te diep en de minachting te groot voor de afwezige Bernard.

Er werd zelden over de weggelopen vader gesproken en men hoopte eigenlijk, dat men nooit meer iets van hem zou horen. Zo zou de kleine Joseph kunnen opgroeien tot de geestelijke glorie van de familie.

Op een dag kwam er onverwacht een neef op bezoek. Hij woonde als veehandelaar niet ver van Tzusme. De neef had heel wat verhalen te vertellen, want hij was op zakenreis geweest. De kleine Joseph zat met open mond te luisteren naar al het vreemde, dat er in de wereld omging en waarover neef David boeiend vertellen kon.

Hij was in een dorp aan de Zwarte Zee geweest, waar juist tevoren een alleenwonende Jood was gestorven, die Alter Zal- man heette. En omdat Alter de bijnaam was van Bernard, had David gedacht dat deze man de weggelopen vader van Joseph was.

Dit bericht bracht grote opschudding in de familie. Joseph zag al zijn hoop op weerzien vervliegen en was ontroostbaar. Dezelfde avond al moest hij naar de synagoge om voor de ziel van zijn vader te bidden en dat gebed moest elf maanden lang driemaal daags herhaald worden. Onder hevig snikken voldeed Joseph aan zijn plicht en zijn verdriet werd nog veel groter als hij aan het eentonige leven dacht, dat voor hem lag. Maar onverwacht kwam er een brief voor Joseph over de post. Een brief van zijn vader, die blijkbaar nog in leven was. Er was geld bijgesloten met het verzoek om kleren voor de jongen te kopen en een geschikte reisgelegenheid op te zoeken, zodat ze samen enkele weken op reis zouden kunnen gaan. Joseph was helemaal uitgelaten toen hij het nieuws hoorde.

'Mijn vader leeft, mijn vader leeft!' juichte hij steeds.

Nu kreeg grootmoeder geen rust meer. Joseph huilde om zijn nieuwe kleren en om naar zijn vader te gaan. En er kwam weldra een gelegenheid. Neef David, die de wonderlijke boodschap van de nog levende Bernard hoorde, kreeg zin om naar Soelina te gaan om het fijne van de zaak te weten te komen. Joseph smeekte neef David om hem mee te nemen en de grootouders begrepen dat zij nu niet konden weigeren.

Op een mooie zomerdag vertrok het tweetal met een wagen naar Kilia. De kleine Joseph had de brief van zijn vader als een kostbare schat onder zijn nieuwe kleren gestopt. De reis ging voorspoedig en het laatste gedeelte voeren ze met een roeiboot de rivier af. Josephs hart bonsde van spanning toen hij de mooie witte stad Soelina in de verte voor

zich zag. Ginds, bij de laatste bocht van de Donau lag het doel van de reis. En toen de omtrekken van de wal en ook de mensen steeds duidelijker te onderscheiden waren, zag Joseph aan de oever een man met een zwarte baard die met de hand boven de ogen tuurde, tuurde...

Hij wist niet wat hij voelde en waarom hij huilen moest, totdat een vragende stem verlangend van de wal klonk: 'David, David, ben jij dat? Heb je daar mijn kind?'

Op het eenvoudige 'ja' sprong de vader in de bruisende Donau, zwom naar zijn zoon en met diens handje in de zijne leidde hij zwemmend het bootje naar de oever.

Zomaar in zijn druipende kleren klemde vader Bernard zijn kind in de armen en rende door de straten van Soelina, steeds roepend: 'Ik heb mijn kind gevonden!' En Joseph drukte zich verrukt tegen het hart van zijn vader, die niet gestorven was, maar leefde!

Maar toen er acht dagen voorbij waren, begon neef David over de thuisreis te praten. Hij had grootmoeder plechtig beloofd dat hij Joseph weer terug zou brengen. Zij wilde tot geen prijs dat hij bij de vader als een werelds mens zou opgroeien. Maar vader Bernard was niet van plan de pas verkregen schat weer af te staan.

Het werd tussen de beide mannen een hoogoplaaiende ruzie die op een worsteling uitliep. De commissaris van de politie moest eraan te pas komen, die ten gunste van neef David besliste.

Het huilende kind werd van de vader afgenomen en weggevoerd. Maar de vader liet het er niet bij zitten. Het was inmiddels avond geworden en er kon geen sprake van zijn om deze dag nog op reis te gaan. Neef David zocht met de kleine Joseph een logeeraadres op en vader volgde op afstand in het donker. Het lukte hem te weten te komen waar het tweetal de nacht zou doorbrengen. Terwijl hij het huis goed in zich opnam, gluurde hij naar binnen. Hij zag dat in een benedengedeelte aan de straat het licht werd aangedaan en dat hier zijn kind te slapen werd gelegd. Nu was zijn plan gauw klaar.

Hij huurde een voertuig met twee paarden bespannen en vond een paar Tataren bereid om hem van dienst te zijn. Kort na middernacht sloop hij naar de bewuste woning, onderzocht behoedzaam de ramen en zag kans een ervan open te krijgen. Stilletjes klom hij naar binnen. Neef David sliep vast, maar

Joseph schrok wakker van de zwarte gedaante in het halfduister en hij trok angstig de deken over het hoofd. De gedaante kwam dichterbij en fluisterde: 'Stil maar, ik ben het, je vader.' Blij verast liet Joseph zich meenemen en naar buiten dragen zonder dat de neef er iets van merkte.

Daar stond de wagen met paarden en voerlieden klaar en in vliegende vaart ging het nu de stad uit. Het voorlopig reisdoel was een vissersplaats aan een van de monden van de Donau. Daar dacht vader Zalman zich een poosje schuil te houden, totdat David vertrokken was en het gevaar geweken. Maar dit plan was vlugger beraamd dan uitgevoerd. Na een paar uur rijden liep de zomernacht ten einde en zagen ze de eerste lichtstrepen van de nieuwe dag, die ze als het ware tegemoet reisden.

Op deze hoogte moest volgens de voerlieden een riviertje zijn waardoor de wagen gemakkelijk zou kunnen oversteken. Maar het riviertje was een grote rivier geworden! Een dijkdoorbraak had zelfs het hele land onder water gezet.

De Tataren spoorden de paarden aan en voort ging het door de onafzienbare watervlakte.

De dieren hielden het een poos vol, maar toen de wielen onder water raakten en het hele voertuig dreigde weg te zinken in de al dieper wordende bodem werd de zaak hachelijk. Ze besloten terug te gaan.

Maar daar protesteerde vader Zalman tegen. Teruggaan? Zijn kind weer verliezen en bovendien opnieuw met de politie kennismaken en voor strafbare feiten boeten? Geen sprake van! Hij betaalde de voerlui die zo vlug als het kon rechtsomkeert maakten. Nu

had vader Zalman de schepen achter zich verbrand en moest hij koste wat het kost doorgaan.

Hij ging even langs de kant van de weg zitten met de kleine jongen tussen zijn knieën. De wagen kromp zienderogen in tot een verre, vage vlek.

'Wat gaat u doen, vader?' vroeg de kleine Joseph terwijl hij hem trouwhartig aankeek. Vader keek zijn jongen ernstig aan. 'Luister goed, Joseph. Ik ga over deze grote waterplas heen zwemmen en ik neem jou op mijn rug. Je moet niet bang zijn, want ik zal je veilig aan de overkant brengen.'

Joseph knikte. Hij was niet bang, want vader was zo sterk, hij kon alles.

Vader kleepte zich uit, maakte van zijn kleren een bundeltje en bond dit zo goed en kwaad als het ging op de rug van zijn kind.

'Ziezo, nu moet je boven op mijn rug klauteren en mij stevig vasthouden. Niet bang zijn, hoor!'

Nee, Joseph was een flinke jongen. Met een vreemde zou hij niet durven. Maar vader zou hem niet in het water laten vallen, dat wist hij vast en zeker.

'Je moet ook niet bang zijn als het water hard gaat klotsen en als vader moet vechten tegen de golven. Want ik ben toch sterker dan de golven. En je moet ook niet gaan huilen als je nat wordt,' zei vader nog eens bemoedigend. Joseph beloofde het. Natuurlijk zou hij niet bang zijn en huilen. Zo gingen zij samen het water in.

De kracht van de vader en het geloof en vertrouwen van het kind werden zwaar op de proef gesteld. Joseph voelde zich toch wel bang op die grote golvende zee.

Maar hij hield vader stevig vast en klemde de tanden op elkaar om niet te huilen.

En vader sprak hem telkens moed in. 'Nog even, Joseph. Vasthouden, hoor! Ik breng je veilig naar de overkant.'

Eindelijk kwam de oever werkelijk dichterbij. Ze hadden nauwelijks vaste grond onder de voeten, of de volgende watervlakte lag alweer voor hen. Tot drie keer toe moest de tocht zwemmend worden voortgezet.

Volkomen uitgeput strompelde de vader met zijn kind eindelijk de eerste de beste visserswoning binnen.

3. Noten, wijn en wolven

Lang kon de rust in het vissersdorpje niet duren. Er stond te veel op het spel. Bernard Zalman had de opdracht om in Soelina een Griekse kerk te gaan bouwen. En hoe zou dat gaan als hij niet op het appèl verscheen?

Hij begon dan ook zo spoedig mogelijk aan de terugtocht, nu wel langs meer gebaande wegen. Maar het bleek niet verstandig om zich in Soelina in het openbaar te vertonen. De politie zocht hem nog steeds en scheen niet van plan te zijn om de zaak van de kinderroof zonder meer in de doofpot te stoppen. De vader moest worden gestraft en het kind worden teruggegeven aan de familie. Zat de familie van Joseph achter deze ijver van de politie? Niemand kon daar iets over zeggen, want zo iets kwam wel vaker voor in Turkije en Rusland.

Hoe dan ook, er zat niets anders op dan weer in het geheim de stad te verlaten. En daarmee moest vader Bernard ook het wanhopige besluit nemen om zijn maatschappelijke positie op te offeren. De prachtige opdracht, die niet alleen voor geruime tijd een bestaan opleverde maar ook Bernards naam zou vestigen, moest hij opgeven.

Alles bij elkaar leek het nog het beste om naar zijn oude woonplaats Tulcea terug te keren en daar naar werk uit te zien. Opnieuw ging de weg via het water. Dit hoefde nu

niet zwemmend te gebeuren, vader Bernard wist een roeibootje te bemachtigen. Maar dit was ook niet ongevaarlijk. De sterke stroom in de rivier bracht de roeier in levensgevaarlijke omstandigheden. Gelukkig merkte de bemanning van een stoomboot de grote nood waarin vader en kind verkeerden. Zij werden veilig in de haven van Tulcea afgezet.

Hoewel vader Zalman maatschappelijk zo goed als alles had verloren, het bezit van zijn vrolijke, vlugge jongen vergoedde dat ruimschoots. Het achtjarige ventje hoorde echter wel tot de dapperste, maar niet tot de gemakkelijkste kinderen. Er was een vaste hand nodig om hem in goede banen te leiden. Die vaste hand had Joseph nu en de vader zag niet tegen drastische maatregelen op.

In de nazomer waren de notenbomen van de buren bijzonder aantrekkelijk voor Joseph. Zo klein als hij was klom hij erin en at zoveel van de vruchten, dat hij er ziek van werd. Vermaningen en straffen hielpen niet, want toen hij op een keer een ladder zag, wist hij in een hoge notenboom opnieuw een rijke buit te bemachtigen. Maar nu was zijn vader hem toch te slim af. Zijn geduld was op en tot grote schrik van de ondeugd haalde hij de ladder weg in de schemering van de vallende avond. De hele lange, donkere nacht mocht hij in de boom over zijn ondeugd nadenken.

Zo baarden zowel de opvoeding van zijn zoon als de vraag om in hun beider onderhoud te voorzien de vader grote zorg. Het zou zeker jaren duren voordat hij Joseph een goede opvoeding kon geven. Wat zijn werk betreft opende zich een mogelijkheid in de plaats Babada. Bernards muzikaal talent en zijn bijzonder mooie stem hielpen hem aan een benoeming in de synagoge. Hij werd chazan, voorbidder en voorzanger tijdens de hoge Joodse feesten.

In verband met deze waardige functie werd hem nog een andere taak toebedeeld. Er was een partij met tien grote vaten rituele wijn die naar de stad Constanza vervoerd moest worden. Dit vervoer ging met bepaalde rabbinale voorschriften gepaard. Als deze wijn met een christen in aanraking kwam, zou ze meteen onrein en dus voor joods gebruik ongeschikt zijn. Er moesten voorzorgsmaatregelen worden getroffen. Alleen een vrome Jood zou de verantwoordelijkheid van dit transport op zich kunnen nemen en deze eer viel Bernard Zalman te beurt. De vaten werden op wagens geladen, met flinke paarden en ossen bespannen die de lange tocht zonder bezwaar konden afleggen. Ook de achtjarige Joseph mocht mee.

't Was in het hartje van de strenge winter. Diep in een warme pels van schapenvacht gedoken en aan alle kanten stevig ingestopt zat hij dicht naast zijn vader, verrukt over zijn hoge zetel en het vooruitzicht van de aanstaande reis.

De wagens zetten zich krakend en steunend in beweging. Langzaam rolden de lange tijd niet gesmeerde wielen over de eenzame weg. Het geluid klonk voor Joseph als een leuk reisliedje en hij genoot volop van al het nieuwe dat het landschap opleverde. Hij kortte voor zijn vader de reis op met eindeloze vragen over alles wat hij zag. Maar eindelijk zakte hij in de warme vacht in een diepe slaap.

De rit had zeker al een uur of vijf geduurd. Het was inmiddels avond geworden, toen Joseph wakker schrok. Wat was dat opeens voor kabaal? De voerlieden begonnen als op commando te zingen en te schreeuwen. Waarom deden ze dat? Het einde van de tocht was zeker in zicht. Ja, dat zou het zijn en Joseph juichte om het hardst mee. Vol verwachting keek hij zijn vader aan. 'Zijn we al in Constanza?' vroeg hij vrolijk.

'Nee kind, er zijn wolven in aantocht.' Vader probeerde zijn stem zo gewoon mogelijk te laten klinken.

'Wolven? Gaat u die vangen?' vroeg Joseph opgetogen. Vader antwoordde niet, maar wees naar de heuvel recht voor hen, waar de vurige ogen van de wolven op gloeilichtjes leken die door een onzichtbare hand in de donkere nacht naar omlaag werden geworpen.

Tegelijk klonk hun woest en angstaanjagend gehuil.

Op slag veranderde Josephs blijdschap in grote angst. O, die vurige ogen die steeds dichterbij kwamen! In razende snelheid werden de luid stampende paarden en ossen uitgespannen. Eerst werden de ossen op een hoop gejaagd, daaromheen de paarden met de hoofden naar het midden. Zo vormden zij met hun achterpoten een wijde cirkel, instinctmatig een slagorde vormend. Alleen in hun achterpoten hadden zij een middel tot zelfverdediging. In de Russische steppen konden zij met hun krachtige hoeven de bodem als omhoogwerpen en verblinden, een machtig wapen. Maar zou het hier baten? O, wat zou er gebeuren als die vreselijke vijand de cirkel bereikte?

De mannen hadden stro, en alles wat brandbaar was uit de wagens gehaald en in allerijl aangestoken tot een hoogoplaaiende brandstapel, het enige middel dat nog als een gloeiend schild de huilende hongerige vijand terug kon dringen. Het was een kwestie van minuten, seconden. Het strovuur werd in korte tijd als een brede vlammenzee. Daarachter stond in ademloze doodsangst het wachtende, weerloze troepje mensen en beesten.

De helle gloed van het vuur verlichtte de hele omtrek. Ze zagen de wolven dichterbij komen, hun vaart inhouden en een ogenblik aarzelen alsof ze hun kansen berekenden. Zouden zij het tegen die vuurvijand wagen?

Woest loeide de vlammenzee die, door de wind hoog opgezweept, de wolven dreigde te verzwelgen. En de hete gloedgolf die hen tegen brandde leek een nog scherper zwaard dan de honger die hen verscheurde. Wild huilend wenden de wolven in een wijde boog zich zijwaarts af, de wolven volgden trouw en het gevaar was geweken.

4. Eerste evangelielanken

Ook in de stad Babada voelde vader Bernard zich niet veilig met zijn zootje Joseph. 't Werd een zwerven, een reizen van de ene plaats naar de andere. Soms had hij wat werk, wat meestal verband hield met een of andere synagogenbediening. In Saloniki bijvoorbeeld verleenden de Spaanse Joden hun gastvrijheid en deed vader dienst als chazan tijdens de feesten. In Smyrna en in andere plaatsen van Klein-Azië, zelfs tot in Egypte toe probeerde hij tevergeefs een vaste werkring te vinden. Eindelijk kreeg hij in het dorp Gargalic een rijksbetrekking. Er woonden daar verschillende volkeren. Ruwe, roofzuchtige mensen. Het woonhuis van Bernard Zalman, een rijksgebouw, bood voor doortrekkende reizigers een veilig toevluchtsoord en een welkom nachtverblijf. Op een koude winterdag, waarop de sneeuw in dichte vlokken neerviel, kwam een Joodse koopman aan de deur, met al zijn waren op de rug van zijn ezel gepakt. Hij had zijn twaalfjarige zoon bij zich. Bernard Zalman, die blij was een gast en bovendien een Joodse gast te mogen begroeten, haastte zich om de ezel af te laden. Hij nodigde hen vriendelijk binnen en onthaalde de verkleumde reizigers zo vlug als hij kon. De gasten aanvaardden dankbaar deze vriendelijkheid. Gastheer en gast gingen om het houtvuur zitten, dat op een grote steen onder de hoge schouw lag opgestapeld. De vlammen knetterden vrolijk en de behaaglijke warmte drong de ijzige koude tot in de verste hoeken van het vertrek terug. Met oosterse levendigheid was het gesprek spoedig in volle gang en de tienjarige Joseph gaf zijn ogen en oren goed de kost. Het bezoek van de gasten, die zoveel konden vertellen van hun verre reizen, was een heerlijke gebeurtenis in het eentonige leven van het moederloze gezin, waar alle gezelligheid ontbrak. Er ontging Joseph geen woord en geen gebaar van de vreemde koopman. Vreemd in meer dan een opzicht, dat werd hem al heel gauw duidelijk. Het gesprek ging niet langer over alledaagse dingen, de koopman had het nu over de godsdienst en de

mannen schenen het samen lang niet eens te zijn. Meer dan eens ving Joseph de naam van de Messias op. Ze hadden het blijkbaar ieder over een andere Messias en Joseph zag, dat zijn vader onrustig en opgewonden werd. Wat later begreep hij, dat de gast een bekeerde Jood was die tegelijk met zijn koopwaar zijn geestelijk bezit onder zijn volk aan de man probeerde te brengen.

De vreemdeling en zijn zoon bleven overnachten. De volgende morgen zetten de mannen hun discussie voort. Vader Zalman had gemerkt dat Joseph met gespannen aandacht de gesprekken volgde. Dadelijk na het ontbijt stuurde hij dan ook de kinderen naar buiten.

In de wondermooie wintermorgen huppelden Joseph en zijn vriendje de berg af naar de woning van Baltomir, de Tataarse boer waar hij vaak naar toe ging. De moeder van het gezin ontving de jongens vriendelijk en trakteerde ze op een beker melk, maar Joseph bedankte. Er was lamsvlees bij het ontbijt geweest en hij mocht dus binnen zes uur geen melk gebruiken. Zijn vriend dronk echter zonder enige aarzeling de beker leeg. Diep verontwaardigd zag Joseph dat aan en hij schold hem uit voor een heiden, die de Joodse wet moedwillig overtrad. Maar zijn vriend legde uit, waarom hij dat gerust mocht doen. 'Zie je, wij zijn gedoopte Joden en wij geloven in de Messias, Die gekomen is om de gehele wet te vervullen.'

'Je bent toch geen echte Jood,' hield Joseph vol, 'maar ik wel. Ik bid iedere morgen mijn Hebreeuwse gebed zoals iedere Jood.' 'En wat bid je dan?' vroeg de ander.

Nu moest het wel uitkomen dat Joseph eigenlijk geen woord begreep van de gebeden die hij volgens Joodse traditie zo trouw opzei en waarmee hij zijn Jodendom bewees. Hij schaamde zich en zweeg met een kleur.

'Luister,' troostte zijn vriend. 'Ik zal je helpen. Ik zal je een gebed leren dat je begrijpen kunt.' En langzaam herhaalde hij bede na bede het 'Onze Vader', net zolang, totdat de vlugge leerling het helemaal kende. Joseph rende opgewonden naar huis om zijn vader te vertellen dat hij een nieuw gebed kende dat hij begrijpen kon en van plan was voortaan te bidden.

Hij vond de mannen met drukke gebaren aan het redetwisten, terwijl ze het vertrek op en neer liepen. Het ging weer over de Messias en over de thora. Vaders gezicht zag rood van verontwaardiging en zijn ogen schoten vuur.

'Vader, ik heb een nieuw gebed geleerd!' riep Joseph opgetogen, maar nu steeg vaders drift tot het kookpunt. Hij wierp de koopman met zijn zoon, kraam en ezel de deur uit en zwoer dat nooit meer een afvallige zijn gastvrijheid genieten zou.

Hij nam Joseph ernstig onderhanden en verbood hem streng ooit weer het gebed van die 'Gehangene' te herhalen of er ook maar aan te denken. Joseph luisterde zwijgend. Maar de woorden van het 'Onze Vader' lagen voortaan op de bodem van zijn hart.

Ondertussen was er weer een zomer voorbijgegaan. De toppen van de bergen hadden hun sneeuwmantel aangetrokken. Vee werd geslacht voor de naderende wintermaanden. Er werd allerlei voorraad opgeslagen om in de koude maanden, als de wegen onbegaanbaar werden, aan de dorpelingen te verkopen.

Op zekere dag kwam er een Tataar bij Bernard Zalman binnen om te vragen of hij geld kon lenen. Hij wou graag wat van de slacht kopen. Maar Bernard had zelf vlees te koop en de man moest onverrichter zake vertrekken. Boos zon hij op wraak en... midden in de nacht kwam hij terug. De booswicht zag kans een steen los te werken aan de buitenkant van de voordeur, die 's avonds door een houten bout door twee gaten in een dikke muur werd geschoven. Hij wist de bout zacht te verschuiven en zo binnen te dringen. In het holst van de nacht schrok Joseph wakker van een pistoolschot. Meteen sprong hij uit bed, zag nog juist het gemaskerd gezicht van een Tataar, die wegvluchtte.

Hevig bloedend lag zijn vader op de grond en ontzet zag Joseph wat de oorzaak daarvan was. De inbreker had met een dolk de hand van zijn vader doorstoken. Maar vader Bernard had door zijn grote kracht het wapen weten af te breken en zijn eigen pistool op de moordenaar afgeschoten. Joseph rende naar buiten om bij de Baltomirs hulp te halen. Dadelijk volgden ze de voetstappen van de misdadiger, maar de wind had die al voor een deel verwaaid en het spoor uitgewist.

De volgende dag kwamen de twaalf oudste Turken van het dorp in plechtige vergadering bij elkaar. Met de benen gekruist rondom de waterpijp, bespraken zij urenlang het geval, maar hun eindeloze beraadslagingen liepen op niets uit. Bernard Zalman had er genoeg van om in Gargalic te wonen. Hij besloot op staande voet naar Constanza te verhuizen. Daar vandaan ging het in maart weer naar Saloniki en in de zomer woonde het tweetal in Constantinopel. Hier lukte het Bernard Zalman eindelijk om een bouwkundige opdracht te krijgen. Hij mocht voor een Turkse heer een huis bouwen en het werk verliep tot volle tevredenheid. Kort daarop kreeg hij opdracht om een glasfabriek te bouwen voor de consul-generaal van Odessa. Nu kregen vader en zoon uitzicht op regelmatig werk en een rustig huiselijk leven. Maar van dat laatste was voorlopig nog geen sprake.

Omdat vader Zalman nu zo druk bezet was leek het hem verstandig om zijn jongen voorlopig in Constantinopel in huis te laten bij een kleermaker. Deze man beloofde voor Joseph te zorgen en hem op te voeden totdat zijn vader het tijd vond om hem in Odessa thuis te halen. Maar van de belofte van de kleermaker kwam niets terecht. Toen de vader vertrokken was bleef Joseph helemaal aan zichzelf overgelaten en hij zwierf maar wat langs de straat. Niemand zorgde werkelijk voor hem, al was het voor de kleermaker ook vrijwel onmogelijk om de eigenzinnige knaap in het gareel te houden.

Vader Zalman had inmiddels weer een behoorlijk bestaan opgebouwd. Nooit eerder had hij zo'n tijd van voorspoed meegemaakt. Hij zocht en vond een vrouw en met haar kreeg hij weer de zegen van een huiselijk leven. Zij stond er op dat Joseph dadelijk bij hen in Odessa kwam wonen. Vader Zalman gaf een kennis opdracht om Joseph bij de kleermaker te gaan ophalen. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan.

De twaalfjarige jongen had het zo bont gemaakt, dat de kleermaker hem had weggejaagd. Het kostte moeite om de jeugdige zwerver te vinden en over te halen om mee naar Odessa te gaan. Joseph had de smaak te pakken van het vrije leven op straat. Hoewel, een nieuw pak en uitzicht op een behoorlijke verzorging was ook wel aantrekkelijk. Gehoorzaam reisde hij daarom mee naar de Zuidkust van Rusland.

Josephs tweede moeder was een kleine, tengerere vrouw met goede bedoelingen om de jongen netjes op te voeden, maar toen ze van de kwajongensstreken hoorde, begreep ze wel dat hij een vaste hand nodig had. Met negen andere jongens werd hij aan de leiding van een strenge rabbijn toevertrouwd om behoorlijk onderwijs te ontvangen.

Maar ook dat gaf geen verbetering.

Het ontbrak de rabbijn nogal aan opvoedkundige kwaliteiten, waarvan de jongens graag misbruik maakten. Met Joseph als aanvoerder haalden ze allerlei kattenkwaad uit. Organiseren kon Joseph als de beste!

Toch kwam aan zijn zorgeloze jongensleven al spoedig een einde. Hij moest ondervinden wat het betekende om een kind te zijn van het volk, waarvan Jesaja profeteerde: *'Het is een beroofd en geplunderd volk; (...) zij zijn tot een roof geworden, en er is niemand die hen redt; tot een plundering, en niemand zegt: Geef ze weder'* (Jes. 42:22).

5. De pogrom

Het liep tegen Pasen. De winter was zeer streng geweest. Eindelijk was de sneeuw gesmolten onder de adem van de naderende lente. De eerste bloemen staken veelbelovend hun kelken omhoog en de vrouwen haastten zich het huisraad naar buiten te brengen, het vaatwerk glanzend te wrijven en hun woning met bezemen te keren. Joseph genoot van die vrolijke drukte. Het was het voorspel van een mooie, zonnige zomer aan de oevers van de Zwarte Zee.

De komende feestweek zou de heerlijke paasavond plechtig ingeluid worden.

Tot een schijnbaar onbeduidend voorval, verkeerd uitgelegd in het nadeel van de Joden, door gemene laster werd uitvergroot. De bevolking rondom Odessa werd hierdoor tot intense haat aangedreven. Duizenden Griekse christenen drongen in de vroege paasmorgen de stad binnen. Terwijl de plechtige ceremoniën in de synagoge plaatsvonden, kwam de tierende, woedende menigte dichterbij. Weldra steeg het geraas en gerinkel van ingegooide ruiten zo onrustbarend, dat de ceremoniële gebeden bestierven op de lippen van de Joodse feestgangers. De dienst werd opgeheven en iedereen zocht zo snel mogelijk een goed heenkomen naar zijn woning. Joseph en zijn vader behoorden tot de eersten, die de vreselijke toestand overzagen. Toen zij de Marktstraat uitkwamen en de Jodenwijk voor zich zagen, werd het Joseph zwart voor de ogen en hij greep angstig de hand van zijn vader.

Er werden bejaarde mensen met ruw geweld tegen de muren geslingerd, anderen vielen gewond en bewusteloos neer. De stenen vlogen door de lucht onder een oorverdovend rumoer. De woning van de familie Zalman lag op slechts tien minuten afstand van de synagoge, maar ze konden die onmogelijk langs de gewone weg bereiken. Het werd een schuiven langs de muren, schuilen in portalen en stegen, angstig rondspieden bij elke stap. Dan opnieuw voor naderende vijanden vluchten, wegkruipen in sloppen en donkere hollen, wadend door veren en dons, verscheurd beddengoed dat door de bovenramen naar buiten was geworpen. Het duurde meer dan drie uur voordat zij hun huis bereikt hadden en de moeder viel dankbaar op haar knieën, toen ze haar man en jongen veilig terugzag. De woestelingen hadden gelukkig geen vuurwapens kunnen bemachtigen. Wel hadden zij bij hun komst in de stad de oudroestmarkt geplunderd en alles wat zij daar vonden aan messen, bijlen, koevoeten enzovoort meegenomen. Ook deze voorwerpen deden hun wrede dienst en al vroeg in de morgen zagen de straten rood van het bloed. Door de tralies van de poort, die het grote complex huizen afsloot waar de familie Zalman woonde, keken de mensen in angstige spanning naar buiten. Het was verschrikkelijk om de arme Joden schreeuwend door de straat te zien rennen, voortgejaagd en bedreigd met knotsen door kozakken te paard. Enkele soldaten deden net of ze de woestelingen tegenhielden, maar vulden ondertussen lachend hun zakken met het goud en de juwelen, die op straat lagen. Te midden van dit alles reed de gouverneur- generaal van Odessa rustig op zijn mooie grijze paard telkens deftig herhalend: 'Bedaard, heren, bedoord.' En hele troepen Noord-Russen gaven, al ruiten ingooiend, schaterend antwoord: 'Op de gezondheid van de gouverneur-generaal!'

De vallende avond bracht geen rust. Hoe meer de dag daalde, hoe donkerder het ook werd in honderden huizen en duizenden harten. Men sidderde van angst onder het rinkelen van glasscherven, het geroep en geschreeuw en al het rumoer dat de strijd meebracht.

Het was inmiddels twaalf uur in de nacht geworden en nog was het huis van de familie Zalman gespaard gebleven. De poort, die toegang verleende tot de binnenplaats, waar de woningen van zesendertig gezinnen omheen lagen, was tot nu toe gesloten gebleven. Maar plotseling hoorden zij dat een deur in de voorgevel geforceerd werd en zij begrepen dat zij nu aan de beurt waren. Josephs vader trok twee eikenhouten

waslijnpalen uit de grond en posteerde zich met een buurman aan weerszijden van een raam, dat in de poort uitkwam. Zo wachtten zij doodstil in het donker af wat er gebeuren zou. Weldra sloegen de bandieten boven hen een ruit in en een van hen sprong naar beneden om zo de binnenplaats te bereiken. Maar de arm van de reusachtig sterke buurman sloeg hem met een slag tegen de grond. Een tweede en ook een derde man onderging hetzelfde lot. Hun metgezellen begrepen dat het niet geraden was hun voorbeeld te volgen en zij trokken af.

De volgende morgen was de toeloop uit de omliggende dorpen nog veel groter. Belust op roof stroomden de woestelingen Odessa binnen. Iedereen die zich verbergen kon, kroop in kelders en bakovens. Ook Joseph verborg zich in de oven van de huiskamer, waar zijn moeder in angstige haast alles wat waarde had in veiligheid probeerde te brengen. Daar drong een woeste bende naar binnen en begon te plunderen. Tevergeefs! Vader Bernard werd gegrepen en naar buiten gesleept. Het broertje van Joseph werd voor zijn ogen vermoord en op dat moment werd een dodelijke haat in Josephs jonge hart tegen de Russen geboren.

Hij sprak vanaf die dagen over hen als over tijgers, die Joods bloed dronken. Pas vele jaren later kwam Joseph tot andere inzichten. Toen zag hij, dat dit alles moest dienen voor het volk Israël als een gesel, of zij ook nog in deze dag bekennen mochten, wat tot hun vrede diende en zich bekeren tot Hem, Die zij hadden verworpen.

6. Vier maanden in Siberië

Op deze verschrikkelijke storm volgde een rustige, aangename tijd. Vader Zalman kreeg steeds meer bekendheid en verschillende bouwwerken werden hem dan ook buiten Odessa opgedragen.

In verband daarmee verhuisde de familie voor enkele jaren naar Nicolajew en vooral hier genoot Joseph van de school en van zijn Hebreeuwse studie.

In 1876 keerden de ouders weer naar Odessa terug. Het werd tijd om aan een maatschappelijke werkkring voor hun oudste zoon te denken. Vader Zalman besliste dat zijn jongen ook architect zou worden. In Rusland bestond met betrekking tot de bouwkunde een studie, die op het gildestelsel leek. Een toekomstig architect moest een proefstuk leveren in een van de ambachten, die daarbij te pas kwamen.

Joseph koos voor de ovenbouw. IJverig legde hij zich op de studie toe en na korte tijd behaalde hij het diploma voor de bouw van ovens en het inmetelen van stoomketels. Hij werd nu de trouwe metgezel en collega van zijn vader en hun zaken gingen in alle opzichten voorspoedig.

Omdat er in het zuiden van Rusland niet genoeg ambachtslieden waren die grote bouwwerken tot stand konden brengen, kwamen deze mensen vooral uit Noord-Rusland. Zij hadden de gewoonte om naar het zuiden te trekken en daar gedurende de zomer te werken om tegen de winter hun eigen woningen weer op te zoeken. In die tijd werd het werk in huis en op het land door ouderen, vrouwen en kinderen verricht. Als er meer werk was, bleven de mannen langer weg. Voor deze tijdelijke bewoners waren in Odessa grote kazernes als verblijfplaats ingericht. Josephs vader reisde vaak naar het noorden om daar met de ambachtslieden contracten af te sluiten. Die contracten werden dan door de burgemeester van de verschillende dorpen opgemaakt en door de betrokken personen ondertekend. Het kwam vaak voor dat deze mensen lezen noch schrijven konden zodat de burgemeester de geplaatste kruisjes met zijn eigen naam bevestigde. Als zelfs de burgemeester analfabeet was, zorgde de gemeentesecretaris zelf ervoor dat het in orde kwam. Zalman liet dan reisgeld achter en in begin april trokken de

metselaars, de timmerlieden en de ovenbouwers naar hun arbeidsterrein.

In 1879 maakte Bernard Zalman zich gereed tot een reis, die wel een paar maanden zou duren. Hij wilde deze keer verder de weg naar Irkoetsk op, om wat beter van de Siberische toestanden op de hoogte te komen. En de negentienjarige Joseph was blij dat hij ook mee mocht met zijn vader.

In november begon de lange reis. Een nieuwe wereld opende zich voor de jonge man, die van grote invloed was op zijn verdere vorming. De reis ging van Odessa per trein naar Kaluga, een mooie Europese stad en vandaar werden per slede verschillende omliggende plaatsen bezocht.

De snijdende poolwind liet zich al snel terdege voelen. Zelfs de grote pelzen, mutsen en wanten van schapenvacht bleken niet voldoende om zich tegen de doordringende koude te beschermen. Toen zij Tomsk bereikt hadden ging over dit alles nog eens een extra bedekking heen, zodat ze meer op beren dan op mensen leken. Zij moesten hartelijk lachen om elkaars kleding, al was het niet gemakkelijk om zich zo te moeten bewegen. De ingebakerde voeten alleen al waren kilo's zwaar. Maar de Russische koude leerde wel lopen en binnen enkele dagen liep Joseph vlugger met, dan tevoren zonder die belemmering.

Op een van de barre tochten verdwaalden de reizigers. De sneeuw dwarrelde in dichte vlokken om hen heen en weldra was het onmogelijk om de weg te vinden door de eindeloze bossen.

Het liep tegen het einde van de korte winterdag toen Joseph het eerste onheilspellende teken van de bevriezingsdood vertoonde: een niet te overwinnen slaperigheid. Vader Zalman besloot in overleg met de voerman de nacht daar te blijven. Zij gaven Joseph wat wodka en wreven hem terdege daarmee in, namen vlug alles uit de slee en spanden de honden uit. De sneeuw werd tot de aardlaag verwijderd en met houwelen groef men een schuin hol, waar het drietal inkroop. Ze zetten de omgekeerde slede achter de drie honden, sloten de opening van het hol en zo werd de nacht doorgebracht. Het was eerst wel heel erg koud, maar langzamerhand steeg de temperatuur in het onderaardse hol en ten slotte werd het zelfs zo behaaglijk dat de reizigers in slaap vielen.

Nog nooit had Joseph zo'n snerpande koude gevoeld als op de tocht naar het Oeralgebied. Dit was volop Siberië, een gebied van witte bossen en eindeloze sneeuwvlakten.

Ze trokken verder en eindelijk doemde de bewoonde wereld aan de horizon op. De burgemeester van Kusnezsk, die tevoren van de komst van de Zuidrussische reizigers op de hoogte was gesteld, kwam hun tegemoet. Dichterbij gekomen boog de statige figuur diep en heette de reizigers plechtig welkom in zijn gebied. Joseph, helemaal weggedoken in de slee, keek zijn ogen uit. Met vriendelijke woorden heette de burgemeester de vermoeide en verkleumde reizigers welkom.

Hij bracht hen naar de totaal ingesneeuwde woning die alleen door een gegraven pad bereikbaar was. De oude heer ging hen voor naar zijn van dikke dennenbalken getimmerde huis. Hij bracht hen eerst in de stal. Op een plank stond een toestel om thee te zetten en de gastheer schonk de verkleumde reizigers een heerlijk glas warme thee in. Ze knapten er zienderogen van op en raakten hierdoor gewend aan de overgang van de verstijvende kou naar de bedompte warmte van het huis.

Het daglicht kwam hier slechts als schemer binnen. Opgespannen varkensblazen moesten vrolijke vensters voorstellen. Iedereen was blij, toen de olielamp werd aangestoken. De gemetselde oven, het belangrijkste voorwerp in deze streken, nam een groot deel van de ruimte in beslag. Stukken van boomstammen knapten en knetterden vrolijk. De oven werd niet alleen als warmtebron gebruikt, maar deed ook als slaappleeds dienst voor wel vijf of zes mensen. De burgemeester nam als weduwnaar

alle huishoudelijke taken waar voor zijn gasten en gaf hun een plek op dat vreemde, hoge ledikant. Het duurde niet lang of vader en zoon klommen op hun slaapplaats. Ze konden echter niet zo gauw in slaap komen, daarvoor was de omgeving te vreemd en de situatie te merkwaardig. Vanaf hun rustplaats volgden zij met de ogen nieuwsgierig de bezigheden van hun gastheer.

Toen het ook voor hem tijd werd om naar bed te gaan, knielde hij neer, terwijl hij herhaaldelijk kruisen sloeg voor het beeldje van de heilige Sint Nicolaas. Vervolgens zette hij een kaars bij een van hout gesneden engel en knielde ongeveer een kwartier lang ook voor dit beeld biddend neer. Joseph kreeg eerbied voor de vroomheid van deze man, en hoewel hij sinds de vreselijke pogrom in Odessa met haat en verachting op de godsdienst van de christenen neerzag, ontroerde het hem toch. Ook vader Zalman keek naar het tafereel met stille verbazing.

Toen de eigenaar van het huis aanstalten maakte om op het bankje te stappen dat ook hem naar de hoge slaapplaats zou brengen, waagde vader Zalman te vragen: 'Vadertje, bent u niet vergeten de voordeur te sluiten?'

'Nee, dat ben ik niet vergeten,' antwoordde de ander eenvoudig. 'Dat doe ik nooit. Dat zou een belediging zijn voor mijn beschermengel, wie ik zo-even gebeden heb om mij deze nacht te bewaken.'

'Maar vadertje, u hebt ons daarnet verteld over de bannelingen, die hier in Siberië rondzwerven om te roven en te plunderen, vooral in deze omgeving.'

'Geen nood, heer,' antwoordde de burgmeester, terwijl hij rustig de oven beklom. 'Mijn beschermengel is machtiger dan alle bannelingen van heel Siberië. Ik vertrouw op hem en ik zal hem niet bedroeven door zo'n groot ongelof.'

Vader en zoon Zalman bleven enkele dagen bij de burgemeester om hun zaken te doen, maar begrepen wel dat zij van hun voorgenomen plan om naar Irkoetsk door te reizen af moesten zien. Ze waren veel te uitgeput van vermoeidheid en ontbering om zo'n reis te maken. Bij gebrek aan ritueel voedsel hadden zij onderweg op het platteland alleen brood en thee genomen. Omdat er in de dorpen geen Joden mochten wonen, was op de meeste plaatsen de Jood een totaal onbekend wezen van wiens bestaan men alleen door verhalen vol bijgeloof op de hoogte was.

Na enkele maanden keerden de reizigers naar het zuiden terug en bereikten tegen Pasen Odessa. Hoewel Joseph geen zin had om ooit weer naar Siberië terug te gaan, was hij zijn vader dankbaar voor deze maandenlange reis met zulke rijke ervaringen.

7. Trouwen en afscheid nemen

Het was een heerlijke thuiskomst voor de reizigers uit het barre Siberië.

In de weelde van het warme, zonnige zuiden werden zij hartelijk verwelkomd door familie en vrienden. En Joseph werd de held van de dag onder de Joodse jongeren. Iemand die zoveel had meegemaakt, mocht aan een eigen huishouden gaan denken en de huwelijksmakelaars begonnen aan hun taak. Ondanks de droevige ervaring die vader Zalman indertijd zelf had opgedaan, was hij nog zeer gevoelig voor de traditie en niet minder voor de bruidsschat. Het betrof hier toch een jongeman die er zijn mocht, men kon moeilijk in Odessa zijn meerdere vinden!

De gewoonten waren al jarenlang dezelfde. Als de huwelijksmakelaar de vader om een geheim onderhoud vroeg, dan wist deze hoe laat het was. En als dan de vader de makelaar op zijn sabbats gekleed meenam, hoefde er niet naar het doel van de reis gevraagd te worden. Het ging erom, een meisje te bezichtigen. Voor de betrokken jonge mensen was zo'n bezoek een vervelende verplichting. In de regel waren de gezinnen

totaal onbekend voor elkaar. Zij werden er van tevoren van op de hoogte gesteld dat de 'koopwaar' zou worden getaxeerd.

Bij zo'n gelegenheid werd aan vader en zoon de ereplaats aangeboden. Ook het meisje was op haar mooist uitgedost. Beide jonge mensen spraken geen woord. Tersluiks wierpen ze elkaar een blik van liefde of van minachting, van bespottig of van onverschilligheid toe. Want al zou de keus van het hart al gemaakt zijn, dan telde deze helemaal niet mee.

Joseph had in stilte liefde voor een meisje opgevat en hij wist zeker, dat de liefde wederzijds was. Het werd voor beiden een lijdensweg, toen de vader de gebruikelijke weg insloeg en de zoon gehoorzaam de weg naar een ander meisje moest volgen.

Gelukkig slaagden die pogingen niet. Een vriend van Joseph, die zijn hartsgeheimen kende, nam het voor hem op. De omstandigheden werkten mee: het meisje van Josephs keus was een wees en woonde bij een tante in. En de vriend wist de zaak bij vader Zalman zo warm te bepleiten dat er een officieel bezoek werd afgelegd en de voorwaarden tot tevredenheid werden vastgesteld. De daaropvolgende week werd de verloving officieel uitgeschreven tussen Joseph Zalman en Keila Kapust en feestelijk gevierd.

Joseph begon nu zelfstandig zaken te doen en in 1883 kon het huwelijk gesloten worden. De grootmoeder van vaders kant was daar ook bij aanwezig. De honderdentweejarige, krasse Jodin wilde niet in de stoet meerijden. Zij had altijd gelopen en bedankte voor dergelijke gemakzucht! Ook grootmoeder Barizowsky was op de bruiloft. Haar man was jaren geleden gestorven en zij was inmiddels naar Odessa verhuisd. De tantes, die bij de opvoeding van Joseph een groot aandeel hadden, waren inmiddels getrouwd. Zo zagen de grootmoeder en de kleinzoon elkaar na dertien jaar weer. Dat was van beide kanten een blij weerzien.

deden velen besluiten het land te verlaten. De trek naar Amerika werd groter dan ooit tevoren. En onder deze drukkende omstandigheden rijpte ook bij Joseph Zalman het plan om naar het verre Westen te trekken.

Het was geen zucht naar avontuur of rijkdom die hem trok. Hij had al genoeg van het leven gezien om te weten dat geld niet gelukkig maakt. Maar de groeiende haat rondom zich deed hem verlangen om in vrijheid zijn vleugels te kunnen uitslaan.

Nog eenmaal stak Joseph de Zwarte Zee over naar zijn gehoor- testreek om in Tulcea het graf van zijn moeder te bezoeken. Daarna begon hij voor zichzelf en voor zijn vrouw de papieren in orde te maken voor de grote reis naar Amerika. Het was niet eenvoudig om paspoorten en visa te verkrijgen. Alle officiële instanties in Rusland legden beslag op ieders geld, maar voor de Joden waren de voorwaarden dubbel scherp.

Eindelijk was het zover dat Joseph voor altijd afscheid nam van zijn ouders en familie, waaronder ook de nog steeds welvarende, honderdenvijfjarige grootmoeder. Wie van hen zou hij ooit terugzien?

Maatschappelijk ging het niet zo goed met Joseph en Keila. Er kwamen wel bouwopdrachten, maar het antisemitisme liet zich steeds meer gelden. Bovendien maakte de regering door haar ongemotiveerd optreden tegen de Joden het leven voor hen steeds moeilijker. De zware belastingen, die uitsluitend voor de zakenlui en de ambachtslieden van de Joden golden,

8. Op reis naar Amerika

De grote reis van Joseph en Keila ging allereerst naar de grensplaats Broddie. In de trein ontmoette Joseph al dadelijk een schoolkameraad, de zoon van een rijke Israëliet. Hij

heette Gorewitz. In stilte verwonderde Joseph zich erover, dat deze jonge man ook als gelukzoeker naar Amerika scheen te gaan. Maar toen ze een gesprek begonnen bleek al gauw, dat deze vriend op weg was naar Londen.

'Naar Londen?' vroeg Joseph verbaasd. 'Vind je vader, iemand van zo'n vrome chassidische familie, dat goed? Hoe kon hij daar toestemming voor geven?'

'Als ik het hem gevraagd had, zou hij die toestemming geweigerd hebben. En als hij ze mij gegeven had, zou ik nu geen derde klas reizen,' antwoordde de jonge man. Joseph begreep steeds minder van de reisgenoot.

'Maar wat ga je dan in Londen doen?' vroeg hij verder. 'Ik ga studeren.'

'Studeren? In welk vak. In de medicijnen?'

'Nee.'

'In de rechten of in de letteren?'

'In geen van beide.'

'Maar wat ga je dan studeren?'

'Och, dat kan ik niet zomaar uitleggen. Daar heb je, denk ik, geen verstand van.'

Wat Joseph ook probeerde, het lukte hem niet achter het geheimzinnig studiedoel van zijn reisgenoot te komen.

Tot Josephs verrassing kwamen ze na het overstappen weer bij elkaar in de coupé te zitten. Nauwelijks begon de trein te rijden of Gorewitz haalde een boekje uit zijn zak en begon te lezen. Dat was zijn buurman niet naar de zin en vrolijk plagend zei hij: 'Mag ik ook meelesen? Wat boeit je toch zo?'

Het lukte eerst niet om een bevredigend antwoord te krijgen, maar Joseph gaf het niet op. Tenslotte werd het gesprek steeds vertrouwelijker en Joseph mocht het geheimzinnige boekje ook even inzien. Tot zijn verbazing kreeg hij een *Nieuw Testament* in handen gedrukt. In Odessa had Joseph daar wel meer van gehoord, de Messiasbelijdende Joden die daar woonden spraken er steeds over. Maar zelf had hij het nog nooit in handen gehad, laat staan ingezien.

Was Gorewitz misschien zelf een missionair, een Messiasbelijdende Jood geworden?

Gorewitz schudde het hoofd. Nee, niet voor de buitenwereld, want hij was nog niet gedoopt, maar wel in zijn hart. Het geval interesseerde Joseph bijzonder en de ander werd steeds openhartiger.

Gorewitz vertelde, dat hij in Londen gedoopt hoopte te worden. Hij wilde daar de universiteit bezoeken. De weg daarnaar lag open, omdat hij Odessa het gymnasium had doorlopen. Al de nieuwe dingen, die in het gesprek naar voren kwamen, boeiden Joseph buitengewoon. Helaas moest het gesprek worden afgebroken omdat de bestemming van Gorewitz niet dezelfde was als die van de Zalmans. Na enkele stations werd afscheid genomen en tot Josephs verrassing gaf zijn reisgenoot hem een exemplaar van het Nieuwe Testament als reislectuur mee.

Eenmaal alleen met zijn vrouw verdiepte hij zich dadelijk in het gekregen Testament, maar Keila nam daar zomaar geen genoegen mee. 'Waar heb je al die tijd toch zo druk over gepraat?' wilde ze weten.

Joseph legde het uit en wees naar het Nieuwe Testament, dat hij zojuist gekregen had. Keila werd vuurrood van schrik en verontwaardiging.

'Wat?' riep ze uit. 'Wou jij ook zo'n afvallige worden? Wou jij je soms ook laten dopen?'

En voordat Joseph merkte wat ze van plan was, had ze hem het boekje ontfutseld en door het open coupé raam naar buiten gegooid. Sprakeloos beseftte hij wat er gebeurd was. Maar bij nader inzien bedacht hij dat het zo misschien maar beter was. Wat had hij eigenlijk met zulke verboden lectuur te maken?

Zo kwamen zij in Broddie, de eerste plaats in Gallicië, niet ver van de Oostenrijkse grens.

Het was niet erg bemoedigend wat ze daar zagen. Er waren honderden gevluchte Russen, die een verwaarloosde en armoedige indruk maakten. Joseph keek zoekend om zich heen of hij misschien in deze treurige menigte iemand zag die vertrouwen wekte. Opeens viel zijn oog op een Jood, die bezig was zijn zware koffer uit de bagagewagen te halen. Joseph begon een gesprek, waarop de man de jonge mensen uitnodigde om mee naar zijn woning te gaan totdat zij een scheepskaart hadden om de reis te vervolgen. Eenmaal bij hun gastheer daar aangekomen ontmoetten ze er nog een vreemdeling. Ze herkenden in hem iemand die vroeger eigenaar was van een grote hoefsmederij in Odessa. Hij had moeten vluchten voor zijn leven, alleen omdat hij op straat een verboden geschrift had gekregen en gelezen. Hij was nu in lompen gehuld en zijn voeten waren met oude zakken omwonden. Door met zijn voeten een zoutmolen in beweging te brengen, verdiende hij vijftwintig cent per dag en zo leefde hij dag in, dag uit. Wat was hij blij met de oude jas en half versleten schoenen die Joseph uit zijn koffer haalde en hem aanbood. Zijn gezicht klaarde er helemaal van op. Weldra zaten ze vol belangstelling naar elkaars levensgeschiedenis te luisteren. Het was geen vrolijk welkom in het vreemde land en Joseph en zijn jonge vrouw vroegen zich bezorgd af hoe het verder moest. Uit het verhaal van de hoefsmid bleek wel dat het niet zo eenvoudig was om naar Amerika te reizen. De grensbeambten wilden alleen maar helpen als de arme landverhuizers veel geld op tafel legden. Toen Joseph de stationschef om inlichtingen vroeg, legde hij uit dat alleen mensen in bezit van een scheepskaart en duizend dollar mochten doorreizen. Het geld zou bij aankomst in Amerika teruggestort worden.

Wat een grote teleurstelling! Joseph en Keila hadden wel het geld voor scheepskaarten en nog wat handgeld, maar lang niet zo'n enorme som. Dus zat er niets anders op dan te blijven wachten of er soms op de een of andere manier een oplossing zou komen. Dagenlang ging Joseph tevergeefs naar het bureau voor de scheepskaarten, tot er op zekere dag een Jood hem wenkte. 'Kom vanavond bij me, ik heb nieuws voor je,' fluisterde hij tegen hem. Met nieuwe moed ging Joseph diezelfde avond naar het opgegeven adres. De man vertelde hem het geheim te weten waardoor het mogelijk zou zijn de reis naar Amerika te vervolgen. Eigenlijk mocht hij niets verklappen, maar voor een aardigheidje van vijftwintig gulden zou hij het doen. Joseph protesteerde heftig. Hij had al zoveel geld ingeteerd en dan nog zo'n som geld te moeten missen! Maar de ander was niet te vermurwen. Het offer moest worden gebracht en de vijftwintig waardevolle Oostenrijkse guldens verdwenen in diens zak. Gelukkig was de man geen bedrieger en zijn advies was voldoende. Hij zei dat het niet nodig was om door Duitsland te reizen, maar ze konden ook via Wenen en Keulen naar Rotterdam gaan. Vanuit de grote Hollandse havenstad Rotterdam gingen er boten naar Amerika.

Joseph dacht erover na. Holland, wat was dat voor een land?

Had hij er eigenlijk wel ooit van gehoord? Ja, iets wist hij ervan. In Odessa waren twee lekkernijen bijzonder geliefd: pruimen uit Hongarije en haring uit Holland. Maar 't was hem altijd wat onduidelijk gebleven of de pruimen dan wel de haring speciaal Hollands waren. De raadsman gaf een adres in Wenen, waar de scheepskaarten gekocht konden worden. Tot Keulen zou de reis per trein gaan en verder per boot naar Holland. Het was inmiddels december geworden voordat de boot vertrok. Het werd Oudejaarsavond toen de boot Lobith passeerde en in Nijmegen aanlegde, waar Joseph en Keila Zalman voet aan wal zetten in het onbekende Nederland.

9. De gevolgen van een dag vertraging

De boot zou enkele uren in Nijmegen blijven liggen om goederen te lossen, en Joseph besloot om eens op verkenning te gaan. De hofmeester wees hem een Joods pension aan de Waalkade en hij ging erheen. In de gelagkamer zaten enkele Joden te kaarten. Zij namen weinig notitie van de vreemdeling die een kop koffie bestelde. Joseph luisterde naar de taal, waarvan hij geen woord verstond.

Alleen het vaak herhaalde woord 'achtentachtig' verstond hij als een klank, die hij wel nooit zou kunnen uitspreken. Wat was hij teleurgesteld toen hij tevergeefs probeerde kennis te maken. Deze Joden kenden geen Jiddisch meer! Met een weemoedig gevoel hier aan zijn eigen broeders vreemd te zijn, ging hij naar de boot terug.

De volgende morgen legde de boot in Rotterdam aan, schuin tegenover de Tulpstraat. Enkele Joden, die op een vrachtje hoopten, maakten de reizigers duidelijk dat zij Joden en dus te vertrouwen waren. Ze pakten de bagage op en brachten hen naar een Joods pension. Hoewel Joseph niet begreep dat hij zoveel geld moest betalen, bleef er niets anders over dan maar te volgen. De eerste vraag in het pension was natuurlijk wanneer de boot naar Amerika zou vertrekken. En daar moesten de arme zwervers horen, dat juist de vorige dag een boot vertrokken was en de eerstvolgende pas over veertien dagen zou vertrekken. Wat een teleurstelling! Het geld bijna op, in een vreemd land zonder iemand die hen verstond en als hun geld op was zonder enige hoop op hulp.

In het pension, waar allerlei slag van volk samenkwam en de droevige financiële toestand van de Russische emigranten geen geheim bleef, bracht een goochelaar uitkomst. Hij vertelde, dat er ook vanuit Amsterdam boten op Amerika voeren en dat er binnen een week een naar New York zou vertrekken. Hij wist ook een pension in de Jodenbreestraat en nog diezelfde dag ging Joseph met zijn vrouw Keila hoopvol naar Amsterdam. Het was vlak voor het begin van de sabbat en beiden vierden die dag rustig binnenshuis.

Maar toen de zondagmorgen aanbrak trok Joseph eropuit, verlangend iets van de vreemde stad te zien. Amsterdam had geen vreemde klank voor hem. Daar waren immers de Talmoed en de Zohar, bekende standaardwerken gedrukt? Uitgaven die in Rusland zo bijzonder op prijs werden gesteld.

Het was een bitter koude januaridag. Keila was in het pension gebleven. Joseph liep over de Nieuwe Markt en sloeg toen de Barnsesteeg in. Plotseling hoorde hij muziek. Hij kon niet goed horen welk instrument het was, maar dichterbij gekomen ontdekte hij een groot huis, dat er heel anders uitzag dan de gewone huizen.

Hij kwam tot de conclusie dat dit een theehuis moest zijn, zoals die ook in Rusland waren, waar orkesten voor het muzikale vermaak zorgden. Hij kreeg zin om naar binnen te gaan om een glas warme thee te drinken.

Hij deed de grote deur open, die toegang tot het gebouw gaf en keek verbaasd om zich heen. Er zaten mensen genoeg, maar het was geen theehuis. Wat was het dan?

Wat deden die mensen hier? Een man, die op een verhoging stond, had wel wat weg van een Jood. Maar 't was toch geen synagoge, want vrouwen en mannen zaten door elkaar en wat hij voor een orkest had gehouden, bleek een kerkorgel te zijn. Toch was het ook geen kerk, want hoe hij rondkeek, van heiligenbeelden of iets wat daar op leek was geen spoor te ontdekken.

Zonder beelden kon Joseph als Russische Jood zich geen kerk indenken. Tenslotte hield hij het voor een synagoge van reform-Joden', waar ook vrouwen en mannen bij elkaar zaten en waar eveneens een orgel was.

(Reform-Joden willen het Jodendom aanpassen aan nieuwe omstandigheden, waardoor hun synagoge op een kerk lijkt.)

Teleurgesteld keerde Joseph zich om. Juist toen hij op het punt stond het gebouw te

verlaten, werd hij door een oude man op de schouder getikt.

Hij wenkte Joseph om mee te gaan. Hij volgde, nieuwsgierig naar wat er nu gebeuren ging. Helemaal vooraan kreeg hij een plaats toegewezen.

Verbaasd keek hij rond naar de mensen die een lied begonnen te zingen. Voor hem zat een meisje dat hem haar kerkboekje gaf om mee te kunnen zingen. Hij hield het ondersteboven voor zich omdat hij taal noch letters kende en luisterde naar het nooit eerder gehoorde gezang dat rondom hem opklonk. Het maakte een overweldigende indruk op hem.

Toen het lied gezongen was nam de geestelijke - want Joseph zag aan zijn bijzondere kleding dat hij dit was - het woord en Joseph kon verder luisteren naar onbekende klanken. Onbekende klanken, maar niet allemaal. Opeens hoorde hij, al was de uitspraak anders, de naam die van alle namen in alle talen het meest gelijkkluidend klinkt, de naam van Jezus! En met alle kracht die de haat hem gaf, spuwde Joseph op de vloer. Maar hoewel hij nu zeker wist dat hij in een vergadering van christenen verzeild was geraakt, boeide de samenkomst hem onbeschrijfelijk en had hij niet de minste zin om weg te gaan. Zelfs toen de dienst geëindigd was en dezelfde oude man die hem een plaats had gegeven hem wenkte om mee te gaan, volgde hij gewillig. En daar maakte hij in de consistorie kennis met **dominee Adler, de zendingspredikant** die vanwege de 'London Society for promoting Christianity amongst the Jews' in Amsterdam werkte en 's zondagsmorgens in de Zionskapel vooring.

Joseph Zalman was zich van al deze bijzonderheden niet bewust, maar hij was blij verrast toen hij in het Jiddisch werd toegesproken.

In de warme, gezellige kamer werd hij op zijn gemak gesteld door dominee Adler. Joseph kreeg het besef eindelijk thuis te zijn bij een vaderlijke vriend en hij stortte zijn hart bij hem uit. Die ontvangst en dat meeleven deden hem onzegbaar goed en de geschiedenis van David en Jonathan herhaalde zich op deze zondag: *'En het geschiedde als hij geëindigd had tot hem te spreken, dat de ziel van Zalman verbonden werd aan de ziel van Adler en hij beminde hem als zijn ziel.'*

10. Hemelvaartsdag 1886

Het bleef niet bij die eerste onvergetelijke ontmoeting. De weg was gebaad voor de evangelieverkondiging en de liefde van ds. Adler had Joseph Zalman voorbereid om met zachtmoedigheid het Woord te ontvangen dat zijn ziel kon zalig maken.

Zoals vaker was het ook hier het heilige lied over het lijden van de Messias, het 53e hoofdstuk van Jesaja, dat Joseph met zijn overtuigende kracht aangreep. Het dwong hem om met de waarheid te worstelen. Joseph vertelde ook Keila van zijn strijd en beiden begrepen dat het om een zaak ging van levensbelang. De boot vertrok zonder hen naar Amerika!

Ds. Adler, voor wie het duidelijk was dat Joseph Zalman niet mocht worden losgelaten in zijn zielenstrijd, zorgde voor de tijdelijke behoeften van het jonge echtpaar.

Onder zijn leiding onderzochten Joseph en Keila de Schriften. De eerste keer dat Joseph op de studeerkamer kwam en ze samen neerknielden, ontroerde hij van het gebed van zijn leermeester. Want hij sprak dezelfde woorden die Joseph als kind in Gargalic geleerd had en nooit kon vergeten: het 'Onze Vader'. Destijds was hij er al van onder de indruk, maar nu voelde hij de machtige majesteit ervan.

Er werd werk gevonden voor het jonge echtpaar, waardoor zij gedurende de winter en de lente in hun onderhoud konden voorzien. En toen de zomer in zicht kwam, hadden zij voldoende geestelijk onderwijs ontvangen om gedoopt te kunnen worden.

Op Hemelvaartsdag 1886 had deze plechtigheid in de Zionskapel plaats. Dat was een gebeurtenis, die niet onopgemerkt kon blijven. De christelijke gemeente was verblijd, maar de Joden ergerden zich. Eerst wilde men met vreedzame pogingen de afvalligen weer in de synagoge terugbrengen. Natuurlijk in de eerste plaats Joseph, al zou hij ook met geld omgekocht moeten worden.

Na verschillende vruchteloze twistgesprekken kwam de voltallige Joodse raad bijeen en werd Joseph Zalman voor de volle vierschaar van het Sanhedrin gebracht. Een lange tafel met een kleed erover scheidde het kerkelijk college van de beschuldigde Jood, een echt oosters toneel.

De beschuldigingen en weerleggingen vlogen fel en gevat over en weer over tafel. Slagvaardig bracht Joseph zijn vaste overtuiging en hij kwam ongedeerd uit de strijd tevoorschijn. Van zijn bewogen innerlijk liet hij niets merken. Maar toen tenslotte bleek dat woorden niet in staat waren hem te vangen of te overreden, stond de voorzitter plechtig op en schoof langzaam en voorzichtig het kleed van de tafel. Voor Josephs verbaasde ogen kwam een aanzienlijke som geld tevoorschijn! De bedoeling was duidelijk, maar hij schudde vastberaden zijn hoofd. Ook deze verleiding had geen vat op hem. Hij wilde zijn welvaart niet met een leugen kopen.

Joseph Zalman (links) met zijn geestelijke vader ds. A.C. Adler

Toen alles vruchteloos bleek, was het gedaan met alle vreedzame pogingen om de ketter te bekeren. Joseph werd aan de smaad en de verachting van zijn volk prijsgegeven.

Maar zijn vrouw Keila was er ook nog! Misschien kon de man via haar worden bereikt. Een vrouw kende immers volgens de Joden geen zelfstandig geestelijk leven. Het is in het leven van de man begrepen en daar als het ware bij ingesloten. Ook al had Keila veel inzicht in de godsdienstige vragen van het Jodendom, haar zaligheid hing af van de vroomheid of afval van haar man.

Geen wonder, dat het nog maar heel zwakke geestelijk leven van Keila het verzet spoedig opgaf toen de wetgeleerden haar onder handen namen. De oppervlakkige kennis van het christendom versmolt als was voor het vuur van hun argumenten.

Angst en twijfel vervulden haar. Als die wijze, voornamen mannen toch eens gelijk hadden, dan was zij voor eeuwig verloren als vrouw van een afvallige Jood!

Nu was ze waar de Joden haar hebben wilden en de huiselijke onenigheid begon. Ook al hielden Joseph en Keila veel van elkaar, de waarheid was niet in staat hun huwelijk in stand te houden. Er moest een scheiding vallen. Het werd een verdrietige strijd voor beiden, totdat het de vijand lukte om de vrouw te overtuigen, dat zij op Gods bevel haar man moest verlaten. En het droevig slot was, dat zij afscheid van Joseph nam en naar Amerika vertrok. Sindsdien ontving Joseph slechts vage berichten, totdat hij na enkele jaren hoorde dat zij gestorven was.

Hijzelf werd ondertussen rusteloos door de Joden vervolgd. In Amsterdam, maar ook in Den Haag. Eens werd hij in een kelder gelokt, geslagen en de kleren werden hem van het lichaam gescheurd. Op een andere keer werd hij door een paar Joden opgewacht en in een moddersloot gegooid, waar hij ternauwernood de verstikkingsdood ontkwam. De strijd om het bestaan was bovendien zwaar. Hoewel hij bereid was om het alleringste werk te doen en iedere gelegenheid aangreep, was de honger vaak als een scherp zwaard.

Joseph kon met Jakob zeggen: 'Al deze dingen zijn tegen mij.' Hij liet dominee Adler zo goed als onkundig van deze zorgen. Hij kon het niet over zijn hart verkrijgen om hem daarmee te belasten. Maar helemaal verbergen kon hij het niet voor zijn vaderlijke vriend, die zo'n warme genegenheid voor hem koesterde. Dominee Adler zag Joseph als zijn geestelijke zoon, wiens gaven en talenten als het ware op de uitkijk stonden naar het werk, waarvoor ze gebruikt konden worden. En de gebeden van de oudere man vermenigvuldigden, toen hij zag hoe Joseph toenam in kennis van de Schriften.

Zijn welsprekendheid gaf toekomstige mogelijkheden voor het zendingswerk, ook al kende hij de taal nog niet voldoende. Maar op zekere dag leek er een einde te komen aan die illusies. Joseph deelde dominee Adler mee, dat hij zich had aangemonsterd om als kolenarbeider op het schip 'Voorwaarts' naar Indië te gaan. Hij had dit besloten, omdat hij geen mogelijkheden zag om op andere wijze in zijn onderhoud te voorzien. Hij wilde onder geen beding de christenen of de zending tot last zijn.

Dominee Adler kon hem niet tegenhouden. Het afscheid viel beiden zwaar, al bleef de dominee Joseph met zijn gebed omringen.

11. Voorwaarts

De reis ging naar Java. Het schip 'Voorwaarts' nam in de Rode Zee een groot aantal Mekkagangers op, die naar hun woonplaatsen teruggingen. Op een dag brak onder deze mohammedanen een cholera-epidemie uit. Vreselijk was de toestand van die arme mensen, die geheel geïsoleerd van de overige bemanning aan hun ellende waren overgegeven. Dagelijks eiste de dood zijn slachtoffers en telkens als er een overboord gelaten werd en het scheepsvolk spottend riep: 'Alweer een voor de haaien,' maakte de angst voor de dood zich van Joseph Zal- man meester. O, als hij zelf de volgende eens zou zijn? Was hij bereid om voor God te verschijnen? Die vraag kwam met volle kracht op hem aanstormen. Al het geestelijke goed dat hij meende te bezitten, was dit alles wel werkelijk zijn geestelijk bezit? En wat voor betekenis had het voor hem persoonlijk? Voor zijn rechtvaardiging voor God? Was het meer dan de vrucht van verstandelijk geloof? In grote nood keerde hij tot zichzelf in als nooit tevoren. Hij was zich diep bewust van zijn zonde en schuld. Hij riep uit de diepte van die ruisende kuil tot God en hij werd er uit opgehaald en op de Rotssteen gesteld, het meest beslissende moment uit zijn leven.

Gods Geest gaf hem de Messias te zien, niet slechts als de Beloofde aan de vaderen, maar als zijn eigen Redder. De blijdschap van het heil doorstroomde zijn ziel. Zo ging

in het onderste donkere kolenruim van het schip 'Voorwaarts' voor Joseph het licht op dat nooit meer zou ondergaan. Het leven in Christus werd hem geopenbaard en de eerste levensschreeuw was dezelfde als die van Paulus: 'Heere, wat wilt Gij dat ik doen zal?' Een vurig verlangen maakte zich van hem meester de weg te mogen weten waarin hij God dienen mocht met al de gaven en krachten die hij ontvangen had. Onmiddellijk greep Joseph aan, wat het meest voor de hand lag. Boven gekomen, sprong hij over de afscheiding heen en wierp zich in het volle gevaar van besmetting. Hij wilde met al de liefde van zijn hart zieken en stervenden verplegen en aan allen het Evangelie van zaligmakende genade verkondigen. De vrees voor de dood was geweken en hij mocht de volle vreugde van vergeving en vrede ervaren.

Zo werd de plaats Padang bereikt. Eenmaal aan wal had Joseph al heel spoedig aangename ontmoetingen met inlandse christenen. En ook op Java vond hij aansluiting met christenen. Maar Josephs hart trok naar Holland en hij ging met de 'Voorwaarts' weer naar Amsterdam terug.

Daar aangekomen ging hij dadelijk op bezoek bij zijn geestelijke vader, dominee Adler. Deze had in de krant gelezen van de vreselijke epidemie op de 'Voorwaarts' met een bericht erbij, dat onderweg een vreemdeling was gestorven, een Europeaan, van wie de naam niet vermeld werd.

Dominee Adler vreesde dat die gestorven vreemdeling wel niemand anders dan Joseph Zalman zou zijn. Toen Joseph dan ook aan het huis van dominee Adler aanbelde en een van de dochters opendeed, schrok ze zo, dat zij de doodgewaande op de stoep liet staan zonder hem te verwelkomen. Ze rende terug de gang in en riep: 'Vader, vader, Joseph leeft nog!'

De hele familie kwam van alle kanten aanlopen en haalde met grote blijdschap de verloren zoon binnen om naar zijn belevenissen te luisteren.

Maar ook dominee Adler had iets te vertellen. In de tussentijd was de secretaris van de 'London Society' over geweest, om hem advies te vragen over de benoeming van een assistent in het groeiende zendingswerk. Dominee Adler had Joseph Zalman als de meest geschikte persoon daarvoor voorgedragen. Kort daarop was dan ook de benoeming vanuit Londen gevolgd. Maar niemand wist of Joseph Zalman nog leefde of gestorven was, nog minder waar hij zich bevond.

Getroffen door het verhaal van zijn geestelijke vader vroeg Joseph of hij zich nog de dag en datum van die bespreking kon herinneren. Dat was gemakkelijk na te gaan. En wat bleek toen? Dat de vraag 'Heere, wat wilt Gij dat ik doen zal?' in de donkere diepte van het schip ver op zee en het antwoord op de studeerkamer in Amsterdam op dezelfde dag was uitgegaan van de Geest der genade en der gebeden, Die deze zoon van Abraham had geleid om zijn Messias te leren kennen.

Toen Joseph het huis van dominee Adler verliet, kwam er meteen strijd op af. Hij raakte ervan overtuigd dat hij toch eigenlijk de laatste was die voor zo'n gewichtige taak geschikt zou zijn. Hij, een vreemdeling, die ternauwernood wat Hollands verstond en nog veel gebrekkiger sprak, zou hij het Evangelie gaan verkondigen en redetwisten met Nederlandse Joden? Dat was toch te dwaas om zelfs in overweging te nemen?

In verwarrende onzekerheid liep hij heen en weer tussen het huis en de brug die naar de stad ging totdat zijn besluit vast stond. Hij zou zijn vaderlijke vriend wel met groot verdriet, maar toch met vaste overtuiging gaan zeggen dat hij zich vergist had en dat hij, Joseph Zalman, voor die taak de man niet kon zijn. Plotseling stond echter het beeld van Mozes voor zijn geest en wat hij tegen de Goddelijke roeping had ingebracht. In de grond der zaak precies hetzelfde, wat hem bezwaarde. Maar wat had Jehova een heerlijke, vertroostende belofte aan Mozes toegezegd!

En uit de diepte van zijn bewogen ziel verzuchtte Joseph: 'O, God van mijn vaders!
Als Gij ook mij de Hogepriester wilt geven om mijn mond te zijn, dan zal ik vrolijk
optrekken!'

Deel II

Zalman, de zoekende zendeling

Joseph Zalman - 1860-1924

12. Reizend evangelist

Op 1 december 1888 trad Joseph Zalman in dienst van de 'Londen Society' als helper van ds. Adler. Vaak vergezelde hij dominee Adler naar de samenkomsten die in verschillende plaatsen werden gehouden, waarbij zowel christenen als Joden werden uitgenodigd. Een aankondiging in de plaatselijke bladen was voldoende om een aandachtig gehoor van christenen. bij elkaar te brengen. Maar de Joden hadden meer nodig om te komen. Daar moest voor gewerkt worden in de Jodenbuurten met uitnodigingskaarten en door persoonlijk contact. En dit was de taak van Joseph Zalman, de helper. Met volle toewijding gaf hij zich eraan. Een samenkomst waar dominee Adler voorging en waar geen Joden waren, dat was haast ondenkbaar. Maar dit was maar een zeer klein gedeelte van Josephs taak. Omdat hij bijzondere aanleg en gevoel voor talen had, viel het hem niet zwaar binnen korte tijd het Nederlands zover te beheersen dat hij zich in het openbaar verstaanbaar kon maken. Na enige studie lukte hem dit ook schriftelijk. Toch heeft Joseph noch in de oosterse, noch in de westerse talen enig geschrift van betekenis achtergelaten. Vooral met zijn welsprekendheid heeft hij gewoerd en gewerkt, rusteloos, onvermoeid, letterlijk van dag tot dag. Voor klein en groot gehoor, in huis en op straat, in zaal en in kerk was hij bezig tot zijn dood toe.

Al heel spoedig na zijn indiensttreding begon hij daarmee en elf jaren lang reisde hij door Nederland en Noord-België om de Joden het Evangelie te verkondigen en de christenen op hun taak te wijzen met betrekking tot het Joodse volk.

Tot die barmhartigheid, waardoor Israël barmhartigheid verkrijgen zal. Er is alleen van een enkel jaar aantekening gehouden, waarin hij niet minder dan *114 steden en dorpen van ons land en van Vlaanderen* bezocht heeft. Ook in het grote Jodencentrum in Antwerpen heeft hij vaak onder zijn volk de boodschap van de Messias gebracht. Van die eerste jaren na Josephs bekering zijn maar weinig en onvolledige herinneringen bewaard gebleven. Herinneringen, gestempeld door de innerlijke geestelijke groei en vol merkwaardige ontmoetingen en treffende ervaringen. De gebeurtenissen werden wel in vele geheugens bewaard, maar niet opgetekend.

In Engeland gebeurde het eens, toen Zalman voor zendingszaken in Londen was, dat hij een uitnodiging kreeg om op een conferentie over de zending onder de Joden te spreken.

Hoewel hij nog niet goed de Engelse taal machtig was, besloot hij de aangeboden gelegenheid niet voorbij te laten gaan en de uitkomst was verrassend, voor zowel hem als voor zijn gehoor.

In de reusachtige tent, waarboven met grote letters de woorden prijkten: 'The Jew first' en die tot de uiterste hoeken gevuld was, had hij direct de aandacht van zijn gehoor gevangen door zijn rede te beginnen met de zonderlinge vraag: 'Ziet u kans om van één Nieuw Testament er twee te maken?'

'No, Sir,' was het droge, afgemeten antwoord van een van de deftige luisteraars die vooraan zat.

'Een Jood wel,' antwoordde de spreker met een fijn lachje en toen volgde het verhaal van een Grote Verzoendag in Den Haag, waarop hij van 's morgens tot 's avonds rondom de synagoge geprobeerd had lectuur te verspreiden en gesprekken aan te knopen. Op een gegeven moment zag hij een man de deur uitkomen. Beleefd bood hij hem een Nieuw Testament aan. Een enkele blik op de titel, een boos gebaar, een forse ruk en het boekje was in tweeën gescheurd en werd her en der op straat gesmeten. De man liep meteen door, maar Joseph hield uit de verte de stukken in het oog met de bede in het hart, of God toch over Zijn eigen Woord waken wilde. En er kwam zowaar een andere synagogebezoeker die tersluiks een van de helften opraapte en in zijn jaszak verborg. De tweede helft verdween in de zak van een ander. Een poos later hoorde Joseph tot zijn bemoediging en verwondering de geschiedenis van een van deze twee bijbelhelften. 't Was een Joods advocaat, die een helft van het Testament had opgeraapt. Eenmaal thuis nam hij er nieuwsgierig kennis van.

Of dat stukje Evangelie hem in de ziel getroffen heeft en hij erdoor gered is, bleef verborgen. Wel moet het hem de moeite waard geweest zijn om er herhaaldelijk in te lezen, want hij gooide het niet weg. Waarschijnlijk bang voor mogelijke aanmerkingen van zijn vrouw, zocht hij een veilige schuilplaats voor zijn gevaarlijke gast en koos daarvoor wel een heel bijzondere: hij verborg het Schriftgedeelte in een van zijn schoenen. Zijn vrouw bracht de schoen later voor reparatie naar de schoenmaker. Deze man, zelf ook een Jood, was hoogst verbaasd toen hij de verborgen schat ontdekte. Inderdaad bleek het een schat voor hem te zijn, die middel werd tot zijn bekering. De luisteraars op de conferentie luisterden sprakeloos naar deze merkwaardige geschiedenis.

Een ander voorval speelde zich af in de zuidoosthoek van Friesland, te midden van een ruwe, zeer vijandige veenbevolking. In Oosterwolde was een evangelist werkzaam, en Joseph Zalman zou op zijn uitnodiging een spreekbeurt waarnemen. De reis ging vanaf Assen per rijtuig. Niet ver van de plaats van bestemming kwam er op de eenzame weg een wandelaar aan, die ook in het rijtuig plaatsnam. Het bleek de burgemeester te zijn die het nodig vond een oogje in het zeil te houden bij wat er zou gaan gebeuren.

De evangelist had de zondag tevoren afgekondigd dat een bekeerde Israëliet uit Rusland die avond zou voorgaan. Het nieuws ging van mond tot mond en de gehele bevolking kwam op de been. Men was meer benieuwd om de wondermens te zien, dan om hem te horen. Nauwelijks kwam het dorp in zicht of het rijtuig werd ontvangen door een joelende menigte. Zij had zich verzameld om de woning van de evangelist en het armoedig evangelisatielokaaltje, dat 'ezelshok' genoemd werd, met allesbehalve vriendelijke bedoelingen.

Joseph Zalman stapte het rijtuig uit met opgewekt gezicht en nam zijn hoed af met de woorden: 'Wel vrienden, bent u hier allemaal gekomen om mij te verwelkomen? Wat een vorstelijke ontvangst! U doet of ik een prins ben, een koningszoon. Nu, dat ben ik ook, want ik ben door Gods genade een kind van de hoogste Koning!'

Een schaterend hoongelach was het antwoord, maar dit maakte geen zichtbare indruk op Josephs onverstoorbare koelbloedigheid. Men probeerde het op een andere manier,

nam hem in hun midden en hosten lustig om hem heen. Maar hij deed of hij een van hen was, totdat hij tenslotte vroeg: 'Och mensen, laat me nu een ogenblik met rust, want straks moet ik spreken.'

Onder al die drukte was hij langzamerhand bij de deur van het huis gekomen, waar zijn verschrikte gastheer hem in spanning opwachtte en de deur vlug achter hem sloot: 'Dat hebt u er kranig afgebracht! U moest hiér evangelist zijn!' riep hij bewonderend.

'Dat geloof ik niet, broeder,' antwoordde Zalman kalm, 'want dan moest ik ook geloven dat God Zich vergist had.' Ondertussen was het buiten donker geworden. Onder het avondeten werden de plaatselijke toestanden besproken, terwijl van buiten het gejoel doordrong van de mensen, die bleven wachten op de dingen die komen zouden. De evangelist besloot op zijn fiets de veldwachter te gaan waarschuwen, maar Zalman hield hem tegen. 'Nee, mijn broeder, dat moet u niet doen. Laten we veel liever samen tot de Koning Zelf gaan!'

En zij knielden neer en legden hun zaak voor Hem, Die niet alleen hen beveiligen kon, maar ook machtig was om Zijn Woord als een zwaard te gebruiken tegen de geestelijke machten der duisternis om arme zondaren daaruit te verlossen.

Versterkt en bemoedigd ging het tweetal nu door de buitenstaande menigte naar het lokaaltje. Slechts enkele belangstellenden waren binnengekomen en maakten een nietige indruk in de holle ruimte.

Onder het voorgebed vloog een steen door de ruiten rakelings langs het gezicht van de spreker. Nog meer stenen volgden, zonder iemand te treffen. De aanwezigen keken angstig naar zendeling Zalman, die volkomen kalm bleef, terwijl hij riep: 'Kijk toch eens, hoe de duivel zijn eigen glazen ingooit. Nu komen ook de mensen buiten onder mijn gehoor!'

En toen, met een paar bevende mensen binnen en de scheldende, schreeuwende schare buiten begon Zalman aan zijn toespraak. Het werd gaandeweg rustiger, het rumoer verstomde, totdat niets meer werd gehoord dan de wind, die door de boomtoppen ruiste. De schreeuwers waren in luisteraars veranderd en door de gebroken ruiten drong ieder woord tot de onzichtbare hoorders door.

De avond verliep zonder enige verdere verstoring. De volgende morgen vertrok zendeling Zalman naar Haulerwijk. Ook daar zou hij een spreekbeurt vervullen. En wat bleek nu? Dat velen, die in Oosterwolde buiten gestaan hadden, hem gevolgd waren en nu de voorkeur gaven aan een zitplaats binnen. Want de kerk was zo stampvol, dat zelfs de treden van de preekstoel bezet waren. De zendeling merkte tot zijn verwondering op, dat er met diepe aandacht werd geluisterd en dat zijn Zender hem met de Heilige Geest vergezeld had en met macht omgord.

Enkele dagen na deze gebeurtenissen kwamen een paar van de belhamels, die in Oosterwolde de ruiten hadden ingegooid bij de evangelist en stelden voor om de veroorzaakte schade te vergoeden.

En toen een paar jaar later zendeling Zalman in het Oranjewoud bij Heerenveen op een zendingsbijeenkomst gesproken had, stonden een paar mensen uit Oosterwolde hem op te wachten. Zij hadden behoefte om hem nog eens de hand te drukken en te danken, want zij hadden op die stormachtige avond de Heiland leren kennen.

13. Uit zendings- en familiechroniek

Joseph Zalman ging op zijn fiets ons land door tot over de grenzen, gewapend met een tas vol Bijbels en traktaten. Dag in, dag uit en jaar in, jaar uit. Zijn levensideaal nam hem helemaal in beslag en hij was bezig, alsof iedere dag de laatste gelegenheid was. Er werkte niet alleen in Amsterdam maar ook in Rotterdam een zending onder de Joden vanwege de 'Londen Society'. Deze zending was vanuit Engeland in ons land gekomen. Onze zeventiende-eeuwse vaders hadden een diep besef van hun verantwoordelijkheid tegenover Israël. Zij zetten de grenzen wijd open voor de elders verdrukte en vervolgde Joden. Tegelijk wisten zij, dat deze gastvrijheid hun geen heil zou brengen, wanneer zij hen niet in kennis brachten met de Verlosser. Zo vervulde God de belofte ten opzichte van Abrahams zaad: 'Ik zal zegenen, die u zegenen.' De geschiedenis van onze Gouden Eeuw bewaart de herinnering aan tal van belangrijke Joodse figuren, die veel zegen in het leven van de jonge republiek mochten brengen. Maar met de verkoeling van hun eerste liefde, verkoelde ook de liefde voor Israël en stompte het besef van verantwoordelijkheid af.

De hoogleraar, die aan de universiteit van Leiden werd aangesteld ten behoeve van de zending onder Israël en tot zijn overlijden daarin ijverig werkzaam was, kreeg geen opvolger. En de zending zelf kreeg steeds minder betekenis voor de christenen, totdat zij in de verval tijd van de achttiende-eeuw helemaal verloren ging.

In het begin van de negentiende-eeuw kwam er nieuwe aandacht voor Israël in Engeland. Een predikant, een zekere Lewis Way, kwam door bijzondere leidingen Gods tot duidelijk besef van de betekenis van Israël en onder diepe indruk van de roeping van de gemeente van Christus tegenover dat volk. Hij gevoelde dat deze diepe indrukken voor hem persoonlijk openbaringen van de Heilige Geest waren. Hij begon met zichzelf en zijn aanzienlijk fortuin te besteden ten behoeve van het Joodse volk, de vanouds beminde wijngaard. Dominee Lewis Way werd een van de belangrijkste grondleggers van de grote Engelse Zending onder Israël, 'The London Society for promoting Christianity amongst the Jews', die in 1809 gesticht werd. Door ijverige mannen die er zich aan verbonden, werd het evangelisatiewerk onder de Joden krachtig ter hand genomen. Eerst in Groot-Brittannië zelf en toen de napoleontische oorlogen ten einde waren ook verder over het brede arbeidsveld van het vaste land. Het was Lewis Way zelf, die de blik op Holland vestigde. Met grote toewijding wierp hij zich op dit terrein en hij stak met twee vrienden geheel op eigen kosten in 1817 naar Holland over.

Lewis arriveerde in **Rotterdam** en begon daar dadelijk zijn werk. Hij vond daar onder de Joden een geopende deur en met zijn komst werd in Rotterdam de zending onder Israël geboren. Het werk in Rotterdam werd bijzonder gezegend en breidde steeds uit. In 1844 stelde Londen de tot het christendom bekeerde **Jood Bloch** in Rotterdam aan. En sinds dat jaar tot ruim een eeuw later werd in Rotterdam het Evangelie aan Joden verkondigd door persoonlijk uit het Jodendom bekeerde zendingen. Terwijl de christenen in Nederland er nog niet aan dachten de afgebroken arbeid van onze vaders te hervatten, was het de 'London Society' die ons werk ter hand nam. Heel die eeuw lang heeft zij met een warm hart en met ruime hand dit werk vol gehouden.

Vijfenvijftig jaar lang mocht Bloch in de havens en huizen, in de sloppen en stegen van Rotterdam, zowel onder de emigrerende Joden van het Oosten als onder zijn Hollandse broeders getuigen van de Messias, totdat hij op 84-jarige leeftijd als het ware in het harnas stierf. Zijn Godgewijd leven werd bekroond met een Godverheerlijkend sterfbed. Het was voor hem een laatste gunst, dat hij voor zijn heengaan nog mocht weten dat zijn geliefde jonge vriend Joseph Zalman zijn plaats innam, want in 1899 werd Zalman

door de 'London Society' als zendeling onder Israël te Rotterdam benoemd.

Op 16 april 1816 werden Simon en Zipporah Bloch de ouders van een zoontje: Julius Paul. Het orthodox Joodse echtpaar had ook later alle reden trots te zijn op hun zoon. Nog vóór zijn Bar Mitswa (13 jaar) was hij al doorkneed in de Talmoed.

Veertien jaar oud ging de jonge Pruisische Jood in de leer bij een bontwerker en verdiende zelf de kost. Het was in die tijd, dat hij voor het eerst van christen-zendingen hoorde. Toen zij Jutroschin – een echt Joods bolwerk – bezochten, was Julius één van de eersten om hen met stenen te bekogelen. Van zulke gojim in zijn woonplaats moest hij niets hebben! Als bekwame bontwerker kwam hij in dienst van de heer Albert, een voorname bonthandelaar en ... christen. De jonge Bloch deed er alles aan zich doof en blind te houden voor de vrede en rust, die hij opmerkte in het gezin van zijn werkgever. Het ging bergafwaarts met Julius. Hij voelde zich eenzaam en ongelukkig, kon de Hebreeuwse gebeden niet meer opzeggen als voorheen en vond geen troost meer in de Joodse rituelen en gewoonten van zijn jeugd.

Bloch kreeg een Bijbel in handen en begon, uit nieuwsgierigheid, te lezen. Maar toen zijn geweten door het Woord werd aangeraakt, borg hij de Bijbel resoluut op en besloot een 'goede Jood' te blijven. Hij probeerde zichzelf wijs te maken dat hij een onberispelijk leven leidde... Vergeefs! Zijn geweten klaagde hem aan. Hij was de wanhoop nabij, wilde zelfs een eind maken aan zijn leven. Door Gods genade werd hij weerhouden zichzelf wat aan te doen. Hij ging op de knieën en gaf zijn leven in Gods hand en leerde Jezus Christus als zijn Verlosser en Zaligmaker kennen.

Toen hij openlijk van zijn geloof getuigde tegenover zijn Joodse vrienden, kreeg hij de wind van voren. Zij bestookten hem met tegenargumenten, bedreigden hem of probeerden hem in te palmen met aantrekkelijke zakelijke aanbiedingen. Zijn eens zo trotse ouders waren ten einde raad. Julius werd door de hele Joodse gemeenschap afgewezen en uitgestoten. Hij zocht zijn toevlucht in Berlijn, waar hij tijdelijk door geloofsgenoten kon worden opgevangen.

Hoewel niets hem van zijn geloof in de Messias kon afbrengen, bleef hij op de vlucht voor hen die hem als verrader van het Judaïsme beschouwden. Hij nam de wijk naar Amsterdam. Daar kwam hij in contact met zendeling Pauli, die hem graag inschakelde bij het bereiken van zijn volksgenoten met het Evangelie. Van 1843 tot zijn heengaan, in 1900, heeft Bloch talloze Joden kunnen bereiken met de Blijde Boodschap. Velen werden door hem gedoopt in de Naam van de Zoon van God, Jezus Messias.

Inmiddels was Joseph Zalman in 1894 in Amsterdam in het huwelijk getreden met **Johanna Quelle**. Dit huwelijk werd door dominee Adler in de Zionskapel kerkelijk bevestigd. Bijna twintig jaar lang duurde hun gelukkige huwelijk. Johanna was voor Joseph een grote steun in zijn werk, ondanks haar zwakke gezondheid, waardoor zij soms maandenlang in een sanatorium of zelfs in Zwitserland moest blijven.

Maar zodra haar krachten het ook maar enigszins toelieten steunde zij haar man. Zij hoorde tot de stille vrouwen, die in de schaduw van grote figuren ongemerkt hun weg gaan. Toen de hoop opleefde op een volkomen herstel, maakte onverwacht een ernstige ziekte binnen enkele weken een einde aan haar leven. Na een dag van zware zielenstrijd kwam zij tot volle geloofs zekerheid en werd het sterven haar gewin. Op de vraag van haar man hoe zij God ontmoeten zou, was haar antwoord: *'Niet als Rechter, maar als Vader.'*

Op 13 maart 1913 werd zij ontbonden om met Christus te zijn. Bij haar overlijden werd

het volgende getuigenis gegeven. 'Wie haar van nabij gekend heeft, weet, wat haar echtgenoot en kinderen, haar bloedverwanten en vrienden in haar verloren hebben. Begaafd met een helder verstand, een zachtmoedige geest en een opgeruimd humeur, was zij de zonnenschijn van haar omgeving. Steeds betreurde zij, dat zij zo weinig voor het zendingswerk kon doen. Zij vermoedde niet, welk een zegenrijke invloed er van haar uitging.'

Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren, waarvan twee kort na de geboorte stierven, een zoon en een dochter gespaard bleven en het jongste dochtertje op zesjarige leeftijd stierf. Haar vader vertelde vaak over haar, als een voor hem levend bewijs, dat zelfs een jong kind de kenmerken van een ware bekering kan dragen. Zij had een zuiver persoonlijk zondebesef en een diep gevoel van de liefde van de Verlosser. Zij was een van de kinderen die het Koninkrijk Gods ontvingen. Haar kort bestaan liet daar de vruchten van zien. Zij overleed na een korte, hevige ziekte. Zij wist dat zij sterven ging. De Heiland was haar heel nabij en de hemelse heerlijkheid zo werkelijk voor haar, dat zij vrolijk heenging. Ze wilde alleen graag allen die haar lief waren meenemen. Maar toen haar moeder vroeg of ze dan toch niet liever bij haar en de anderen wou blijven antwoordde ze heel beslist: 'Nee.'

In 1918 hertrouwde Joseph Zalman met A.R. Marda.

14. Het ontstaan van Elim

Er wachtte Joseph Zalman in Rotterdam een groot werkterrein. De stroom van Joodse emigranten, die in het begin van de twintigste eeuw van het Oosten naar het verre Westen reisden, trokken door Rotterdam. Het levensmotto van Joseph Zalman, de woorden van zijn grote naamgenoot: 'Ik zoek mijn broeders' trok hem steeds weer naar die reizigers toe. Spoedig ontstond de behoefte om hen in een huis te kunnen ontvangen. Op een morgen had Joseph een groep Joodse landverhuizers om zich heen verzameld aan de Boompjes om hun het Evangelie te verkondigen. Onder het spreken kwam een van hen naar voren en gooide plotseling Joseph een schoen naar zijn hoofd. Het werd pijnlijk stil, maar Joseph stak na enkele ogenblikken de belediger de hand toe met de woorden: 'Kom, broeder, ga mee naar mijn huis om samen een glas thee te drinken.' De man gaf zijn vijandige houding op en zweeg beschaamd. Weldra zat het hele gezelschap in de woning van de zendeling, die hen uit de Bijbel ervan overtuigde, dat Jezus de Messias is.

Toen men later vertrok, dankte de man die Joseph beledigd had voor de gastvrijheid en voor alles wat zij ontvangen hadden. Hij zei: 'Wij hebben allen in vele Mara's gewoond, maar hier hebben wij een Elim gevonden.'

Zendeling Zalman werd getroffen door het woord 'Elim' en hij zag onder biddend opzien uit naar een gebouw, een Elim waar hij zijn volksgenoten zou kunnen ontmoeten.

De eerste gift voor dit gebouw kwam van een meisje van zeven jaar uit Zeeland, waar Zalman een spreekbeurt vervulde. Hij logeerde in de pastorie en vertelde van de onmogelijkheid om de Joden in zijn eigen woning te ontvangen. Het dochtertje van de predikant stond met open mond aan zijn knie te luisteren en riep: 'Maar meneer, waarom bouwt u geen kerk voor die Joden?'

'Ja, lieve kind, dat zou ik graag doen', antwoordde Zalman, 'maar ik heb geen geld.'

'O, dat heb ik wel,' riep ze vrolijk en kwam even later met stralende ogen en gaf de inhoud van een pillendoosje.

'Hier is geld, dertig centen, die heb ik van mijn oom gekregen en daar mag u een kerk

van bouwen.' Maar dadelijk betrok haar gezichtje en zei ze verdrietig: 'Och, het is helemaal niet genoeg.'

'Ja hoor,' antwoordde Zalman met vrolijke zekerheid. 'Daar houden we nog van over.' Het kleine meisje heeft beleefd dat dit vaste vertrouwen werd bekroond. De rente, die Elim financieel heeft opgeleverd in het voordeel van de zending, heeft het bouwkapitaal veelvoudig overtroffen. Deze eerste gift werd door honderden gevolgd en overal in het land werd belangstelling gewekt en hulp verleend. In het bijzonder door de krachtige, geldelijke steun van enkele vriendinnen van Israël was er binnen het jaar voldoende kapitaal om in de Tulpstraat op Feyenoord, niet ver van het terrein van de Holland-Amerika lijn en het daar gelegen pension van de emigranten, een pand te kopen. Het was een voormalige herberg, waar de zeelui gewoon waren hun geld erdoor te brengen. Het gebouw werd nu als zaal ingericht, waar de Joodse zwervers lichamelijk en geestelijk gezegend zouden kunnen worden.

Werd de eerste steen voor de *bouw van Elim* eigenlijk gelegd door het kleine meisje in de Zeeuwse pastorie, toen de bouw voltooid was en de instandhouding aan de beurt kwam, was het weer een klein meisje dat de grote en wijze mensen een beschamend voorbeeld gaf.

Het was een meisje in Apeldoorn dat vaak met Elim bezig was. Het speet haar erg dat ze niets voor de Joden kon doen, want ze woonde nog thuis en verdiende geen geld. Voortdurend vroeg ze zich af: 'Hoe kom ik toch aan geld om iets te kunnen doen?' Ze kon niets op haar kleding of haar voedsel uitsparen. Eindelijk bedacht ze, dat ze 's middags twee kopjes thee met suiker kreeg. Ze zou het tweede kopje zonder suiker drinken. Zo gezegd, zo gedaan. Elke dag bewaarde zij de suiker van het tweede kopje thee. Na verloop van tijd verkocht zij de suiker aan haar moeder voor een dubbeltje. Hiervoor kocht ze wortelzaad en zaaide dat in de tuin. De geoogste wortelen verkocht ze weer aan haar moeder voor vijf dubbeltjes. Voor dat geld kocht ze wol om er een kleedje van te breien. Dat kleedje werd voor vijftien dubbeltjes verkocht. Voor dit geld kocht ze een appelboompje. De appels werden opnieuw voor Elim verkocht en zo ging de kleine Jodenvriendin door met haar inkomsten te woekeren.

Ieder deed zo het zijne om te zorgen dat het gebouw Elim geopend kon worden en open kon blijven.

Kort voor de officiële opening op 9 september 1901 kwamen enkele vriendinnen van Israël het huis bezichtigen. Men was eensgezind bij elkaar en er werden samen psalmen gezongen. Een van hen stelde voor om wekelijks een 'Elimcent' te geven. Dat voorstel oogstte algemeen bijval. Drie maanden later, toen de kas precies leeg was, konden de dames al een bedrag van fl. 44,33 afdragen. Ook werden er op verschillende plaatsen naaikransen opgericht, zoals in Amsterdam, Utrecht en vele plaatsen meer. Duizenden stuks kleding werden in de loop der jaren vervaardigd en vonden hun weg naar Elim, waar ze onder de emigranten werden verdeeld. Onder deze zendingen was ook gebruikte kleding en het was de taak van de Rotterdamse naaikrans om van onbruikbaar weer bruikbaar materiaal te maken. Men mocht ook met eigen ogen zien, dat God Zijn eigen volk niet verstoten heeft, maar aan hen in ontferming gedacht op een wonderlijke wijze. Een lange rij van vrijwillige medewerkers werkte in de loop der jaren aan de uitbouw van Elim. Gewaardeerde mensen vielen weg, maar anderen mochten hun plaats innemen. Onder hen bevond zich ds. Adler, de geestelijke vader van Joseph Zalman en zijn beste vriend en raadsman. De beide mannen begrepen elkaar bijzonder goed en vulden elkaar wonderlijk aan.

In de Zionskapel in de Barnsesteeg te Amsterdam kwam zondag aan zondag een grote groep gelovigen uit allerlei kerken en kringen bijeen, aangetrokken door de bijbeluitleg

van Mozes en de Profeten, waarop Christus en de apostelen zich beriepen.

Dominee Adler mocht het aanvankelijk vergrote Elim op 7 december 1904 plechtig openen en op 10 juli 1907 het plaatselijke nieuwe 'Tehuis' in gebruik stellen, kort voordat hijzelf enkele maanden later, op 15 september 1907, plotseling overleed en zichzelf voor eeuwig Thuis mocht komen. Een groot gemis niet alleen ten opzichte van de zending onder Israël, maar ook voor de christelijke gemeente. Dominee Adler was in het hele land bekend door zijn Bijbellezingen, vooral vanwege zijn grote kennis als exegeet.

In de Elimbode van oktober 1907 schreef Joseph Zalman over dominee Adler het volgende In Memoriam:

'In de jaren dat ik met ds. Adler werkte, heb ik vaak zijn eenvoud en zachtmoedigheid, zijn tact en zijn grote gaven bewonderd. Gods Woord was voor hem onuitputtelijk. Op een zendingsreis, die ik met hem deed in het noordelijk gedeelte

Exterieur gebouw Elim aan de Tulpstraat, ca. 1900

van ons land, sprak hij in zeven verschillende gemeenten over Jesaja 11 en telkens putte hij uit dezelfde woorden verschillende gedachten in verschillende verdelingen neergelegd. Telkens nieuw en fris, gegrond op één hoofdgedachte: een arme zondaar en een rijke Christus. Gedurende de 35 jaren van zijn zendingswerk mocht hij 80 Joden dopen, waaronder schrijver dezes, die hem innig liefhad en hem zal blijven betreuren, niet alleen als geestelijke vader, maar ook als raadsman en vriend.'

Ds. L. Zeckhausen, ook een van ds. Adlers geestelijke zonen, die hij twintig jaar daarvoor in Amsterdam onderwezen en gedoopt had, volgde hem in 1908 als zendeling in Amsterdam op. Maar reeds in 1910 kwam aan zijn arbeid in Nederland een einde, doordat de 'London Society' in verband met financiële moeilijkheden tot opheffing van het Amsterdamse zendingsstation besloot. *De Zionskapel* werd verkocht, wat een groot verlies voor ons land betekende.

Ondertussen mocht het werk rondom Elim in Rotterdam onder leiding van Joseph Zalman doorgaan. Er was een grote kring van vrienden die op allerlei wijze zijn werk ondersteunden zoals colporteurs, vrienden in de moeilijke oorlogsjaren, huisvaders en

huismoeders van het Zendingshuis, helpers in de werkverschaffing en het financieel beheer. Kortom, mensen die in dienende liefde het werk onder de Joden steunden.

15. De werkverschaffing

Al vlug na de opening in 1901 bleek het gebouw Elim te klein te zijn en de vrienden begonnen geld te verzamelen voor een mogelijke uitbreiding. Dat bleek niet eenvoudig te zijn. De dagelijkse behoeften waren alleen al zo groot!

Er was veel nodig om daarin te voorzien, de zaak op gang te houden en geen schulden te maken. Maar op nijpende zorgen en gebedsworstelingen volgden opmerkelijke gebedsverhoringen. De genadige leiding van God werd tot Zijn eer en tot voordeel van het werk in Elim ondervonden. Er waren vele merkwaardige uitredingen. Hoge rekeningen die betaald moesten worden, en waar geen geld voor was, totdat een binnengebrachte postwissel het bedrag dekte. Verhalen van mensen die duidelijke aanwijzingen kregen om een bepaalde som naar Elim te zenden en later hoorden, dat zij van Gods voorzienige zorgde werktuigen hadden mogen zijn. Zoals alle arbeiders in Gods wijngaard, heeft ook zendeling Zalman een rijk deel van 's Heeren zorg mogen ervaren.

Binnen een paar jaar kwam zo'n groot bedrag bijeen, dat de koop van een tweede huis mogelijk was. Deze vergroting van zaal en huis gaf vele mogelijkheden voor uitbreiding van het werk. Het was nu mogelijk voor de Joden om onderwijs te ontvangen, nuttig bezig te zijn en tevens hun brood te verdienen.

Zendeling Zalman zei zelf hierover:

'Behalve de honderden en duizenden Joden die op hun doortocht naar Amerika Elim bezoeken en aan wie wij hier het Evangelie mogen verkondigen, komen er ook Joden uit het Oosten om hier te blijven en het Evangelie te onderzoeken. Voor deze Joden hebben wij een tehuis, afgezonderd van de zaal waar de emigranten samenkomen. Apart ook van mijn woning, hoewel er binnendoor een verbinding is. Het tehuis staat onder de verzorging van een huisvader en zijn vrouw. Er is daar voor elf Joden slaapgelegenheid en een ruime conversatiezaal. De meeste tijd is ons tehuis vol. Velen die daar waren heb ik horen zeggen: "Wij zijn geheel andere mensen geworden; wij zijn als wedergeboren, geestelijk en lichamelijk."

Wat is er een vreugde in mijn hart, wanneer ik 's avonds in de conversatiezaal kom en ik zie daar de Joden, elk met een Bijbel voor zich, verdiept in het onderzoek. Van verscheiden kanten komen dan de vragen. Zo komen langzamerhand sommige vragers en onderzoekers tot overtuiging en begeren gedoopt te worden. En juist nu begint voor mij de grootste moeilijkheid, hoe onuitsprekelijk groot ook mijn vreugde is bij dit verzoek. De grote moeilijkheid is deze: Wat moet ik met de Jood doen, wanneer hij eenmaal gedoopt is? Gaat u alstublieft deze vraag niet voorbij zonder erover nagedacht te hebben. Want zij gaat u evenzeer aan en vooral u, die zich verblijdt, wanneer een Jood is toegebracht. Laat mij ronduit spreken.

Wanneer een Jood vraagt om gedoopt te worden overvalt mij een huivering. Ik heb het gevoel, dat ik in Gods hand het middel mag zijn om hem voor de eeuwigheid gelukkig te maken. Dat klinkt vreemd, en toch is het zo. Wanneer een Jood tot het christendom overgaat, wordt hij niet alleen van zijn ouders en familie afgesneden, maar hij wordt tevens door de Joodse maatschappij verstoten: geen gedoopte Jood heeft bij een Jood te komen om een betrekking. De christenen willen liever ook geen Joodse werkkraft, en als het dan ook nog Russische of Poolse Joden zijn, die geen Hollands spreken, dan

is hun kans geheel verkeken. Wat dit alles op het pas ontwaakte geestelijk leven voor schadelijke invloed heeft, daar kan ik niet openlijk over schrijven; dat is een smart, die ik aan velen zelfs niet kan zeggen.

Om in deze toestand verbetering te brengen, ben ik al tweeëntwintig jaar biddend. Mijn gebed werd aanvankelijk verhoord ongeveer negen jaar geleden in 1902. Ik begon toen met twee Joden aan een tafeltje in Elim sigaretten te maken. Geen van ons was vakman en dus was er ook geen van ons baas. Wij moesten het elkaar leren. Ook dit mosterdzaadje begon te groeien en werd een boom. Wel heb ik veel onaangenaams over deze werkverschaffing moeten horen, namelijk dat ik voor mezelf een fabriek had opgericht om zelf daarvan de voordelen te trekken. Ik verklaar bij deze, dat het absoluut onwaar is. De hele werkverschaffing behoort aan de zending en ik geniet daarvan geen verdiensten, noch honorarium. Ook wil ik u er opmerkzaam op maken, dat de werkverschaffing niet is opgericht noch onderhouden wordt van het geld, dat de christenen voor Elim geven. Nee, de fabriek heeft zich uitgebreid met eigen verdiensten.

Joden, luisterend naar en meelezend in het Nieuwe Testament

En nu heb ik het in de kracht des Heeren zo ver gebracht, dat alle Joden die komen om het Evangelie te onderzoeken, in de sigarettenfabriek hun bezigheid vinden en niet ledig rondlopen. Na de doop beginnen wij voor de toekomst van de jonge man te zorgen. In de sigarettenfabriek kan hij niet blijven, hij moet een vak leren. Daartoe heb ik een drukkerij en een kartonnagefabriek opgericht, die ook voor de Russische, Hebreeuwse, Poolse, Hongaarse, Servische en Kroatische talen is ingericht.' Tot zover Joseph Zalman.

Hoe is het mogelijk dat dit werk, dat zo merkwaardig begon, zo'n grote vlucht nam? Zendeling Bloch, die altijd innig verbonden is geweest aan Joseph Zalman, had al zijn bezittingen aan Elim vermaakt. Van dit kapitaal richtte zendeling Zalman de werkverschaffing op, die hij naar een jeugdvriend uit Odessa, **Cordati** noemde. Hij dacht: mislukt de poging, dan lijdt niemand er schade door en wordt zij gezegend, dan vaart de zending er wel bij. Toen het laatste het geval mocht zijn, nodigde hij de secretaris van de 'London Society' uit om naar Rotterdam te komen en hij toonde hem het bloeiend bedrijf. De Engelse predikant kwam ogen tekort om alles in zich op te nemen en bleef tenslotte sprakeloos staan voor deze geheel onverwachte verrassing. Weer op de studeerkamer vroeg de bezoeker verbaasd, aan wie dit hele bedrijf behoorde.

Als antwoord legde zendeling Zalman voor de secretaris boeken en bescheiden neer, waaruit zwart op wit bleek dat de 'London Society' als de wettige eigenares erkend werd. 'London Society' maakte van Cordati een naamloze vennootschap en verscheidene jaren was de winst voldoende voor het salaris van verschillende zendingen. Totdat de gevolgen van de oorlog en de grotendeels stopgezette emigratie in 1922 de liquidatie gewenst maakte.

Tijdens het ongeveer zeventienjarig bestaan van Cordati werden de boeken door een Hollandse accountant wekelijks gecontroleerd en ook werd het financieel verslag opgemaakt.

In geloofsovertuiging stond deze man lijnrecht tegenover Joseph Zalman. Toch schreef hij na het overlijden van de zendeling de volgende woorden naar de weduwe: 'In de arbeid, die uw man boven alles liefhad, zal zijn naam voortleven als een symbool. Zijn plaats blijft open, maar het vuur, dat hij wekte, blijft branden. Hoevelen zullen in deze dagen in hun hart moeten erkennen, welk een grote invloed uw man in hun leven uitoefende. En dan de velen, die voor hun leven de herinnering meedragen, doch wie het overlijdensbericht niet bereiken zal.

Persoonlijk had ik het voorrecht uw man gade te slaan, meer in 't bijzonder van andere zijde dan de meeste vereerders en vrienden. Hoe heeft het mij altijd verkwikt in hem bewaarheid te zien, dat het toch mogelijk is: een feilloze toewijding in zaken, met de begaafdheid daartoe, doch zonder enige gedachte aan persoonlijk belang of voordeel. Hoe heeft hij in de beste jaren ook voor Cordati zijn krachten en zijn gezondheid gul geofferd, zonder daarbij aan eigen voordeel te denken. Dat is zo zeldzaam, en het is wel vooral daarom, dat ik het een voorrecht achtte met uw man in aanraking te mogen komen.'

16. De stroom van emigranten

De oude verslagen in de Elimbode - voor zover zij nog aanwezig zijn - geven ons een oppervlakkige, onvolledige herinnering aan het geheel eigen karakter van het werk onder de Joden. Men kan er nauwelijks uit opmaken dat een man de kracht ontving voor zo'n geweldige taak. In alle eenvoud neergeschreven, wordt afwisselend een licht en donker beeld getekend tegen de diepe achtergrond van de eeuwigheid. Het is ondoenlijk om een behoorlijke indruk te geven van alles wat voorbijtrekt. De verslagen geven slechts momentopnamen uit een tijdperk van ruim twintig jaar.

Iedere dag had zijn eigen betekenisvolle geschiedenis. De opgave in cijfers van de eerste zes Elimjaren luidt, dat 14.864 Joden Elim doortrokken. En van het jaar 1911, toen de stroom van emigranten op het hoogst was, vinden wij een aantal van 13.154 Joden opgetekend.

Het was een zonderling gezelschap in onze westerse samenleving: mannen en vrouwen uit alle lagen van het oosters Jodendom. De overgrote meerderheid bestond uit de eenvoudigsten, maar er bevonden zich ook van de meest beschaafden en vele ontwikkelden van dit hoog begaafde volk onder, zoals rabbijnen.

Het waren vogels van diverse pluimage: gelovige orthodoxen en chassidim, reform-Joden en Zionisten, atheïsten en communisten. Ook dieven, inbrekers en moordenaars! Er waren lichamelijk gehandicapten onder, met kwalen van allerlei aard. Is er ooit bonter gezelschap enig huis van ons land doorgetrokken dan al die duizenden zwervers uit Elim?

En zij werden allen met liefde ontvangen en geholpen, voor zover zij geholpen konden

worden of zich helpen lieten. Zoals die Jood, die melaats was en niet weggestuurd werd, maar afgezonderd van de anderen eigenhandig door de zending werd verpleegd en later genezen werd. Zwervers, diep beklagenswaardige zwervers waren het, die maar even rusten konden in de Elim-oase, om dan weer de woestijn in te trekken. Treurig beeld van dat volk, dat rusteloos ronddoelt, ver van het erfdeel dat hun door Jehovah is toebedeeld. Maar wie zal zeggen hoevelen er in Elim de weg hebben mogen vinden die hen naar dat erfdeel heenvoerde?

De zoon van zending Zalman vertelde daar het volgende over.

"In de herinnering van velen leeft het werk van vader als een groots geheel. Voor mij is de herinnering geheel samen geweven niet die van mijn jeugd. Ik heb zoveel herinneringen, dat het me moeite kost ze te ordenen. De eerste is die van een heel onaangename lucht en van de nat bewasemde ruiten in de warme zaal, waar ik altijd als ik uit school kwam, doorging om zonder bellen binnen te komen. Een andere is die van veel gepraat en geschreeuw en van mijn vaders luide stem daarbovenuit. Ook zie ik voor mij die eindeloze stroom van zwartgejaste Joden en van wit (of wat voor wit doorging) gedoekte Jodinnen de deur van Elim in- en uitgaan. En dan komen mij allerlei tafereelen voor de geest, zoals het uitdelen van kleren, van soep en - last but not least - het zogenaamde Jodenkerstfeest. Dat waren momenten waarin zendingsbloed door Elims aderen sloeg. En wij als kinderen hebben die polsslag gevoeld en in de herinnering voelen we de spanning nog na. Nu spreken die gebeurtenissen voor mijn gevoel met des te meer kracht, omdat ik nu de geestelijke achtergrond dieper zie dan vroeger, en de activiteit ervan kan waarderen. Nu heeft het zin om te vragen naar de drijfveren, die dit werk tot zulk een algemeen erkende grootheid bracht.

Allereerst was daar de nood onder de Joodse landverhuizers, lichamelijk en geestelijk. Die werd door vader gezien en gevoeld. Er was bij hem een brandende begeerte om de broeder naar het vlees te dienen van het allerbeste van de tafel des Heeren: met de verlossing door het bloed van Christus. En daarom werd op die nood ingegaan met allerlei zeer stoffelijke zaken, zoals ondergoed, schoenen, een warm bad, een glas thee, een Joodse krant, een warm tehuis, een goed bed en een bezigheid! Vader was praktisch van aard en niets was hem te gewoon in de dienst van zijn Zender. En daardoor gingen ook al die gewone zaken schitteren. De badkuip werd een evangelisatieprediking, de kleerkast een Dorkas, de medicijnen een fonds van de barmhartige Samaritaan.

De Jood die Elim binnenkwam, was door de ondervinding in Rusland en Roemenië gesterkt in de overtuiging dat het christendom het slechtste en meest onbetrouwbare in de mens losmaakt en op de Jood afstuurt, en dat daarom Jezus nog meer verachting verdient dan de rabbijnen hem geleerd hadden. Vader wist, dat men deze mensen de liefde van Christus bewijzen moest, hun die liefde doen gevoelen zodat ze zouden komen tot de vraag: Waarom doet u ons toch zoveel goed?

Joodse emigranten, luisterend naar het Evangelie

Vader was in Rotterdam onder de Joden begonnen met straatprediking. Hij deed dit, omdat het op dat ogenblik de enige methode was. Wanneer de belangstelling gewekt was en men toe was aan een rustig persoonlijk gesprek kon dit in de woonkamer plaatsvinden.

Vader had behoefte aan een zaal met woonhuis om dicht bij het werk te kunnen zijn. En aan wie het maar horen wilde, heeft hij dit verteld. De belangstelling was gewekt, eerst plaatselijk, later meer algemeen, en het geld ging vloeien. Een vaste bijdrage van één cent per week, de 'Elimcent' werd georganiseerd en een blaadje geredigeerd.

De belangstellenden waren te vinden onder allerlei soort christenen. Nu wil ik geen hedendaagse scheidsmuren noemen. Er zijn geen scheidsmuren voor hen, die in Christus Jezus zijn. Maar laat ik karakters aanwijzen naar enkele christentypen, zoals we die in het Nieuwe Testament vinden. De vrienden van de apostel Paulus verheugden zich erover, dat de prediking in Elim bestond in: niet uit de werken der wet, maar slechts door het geloof in de Heere Jezus Christus vergeving van zonden en een nieuw leven der heiligmaking te verkrijgen.

En de vrienden van de apostel Jakobus verheugden er zich over, dat geloof uit de vele werken der liefde en der barmhartigheid in Elim getoond werd en daar sprak, dagelijks met een onvergelykbare schone taal."

Tot zover de zoon van Joseph Zalman.

Het blaadje waarvan hierboven sprake is, was de **Elimbode**. Dit heette eerst De Zionsvriend en Elimbode en later heette het *Orgaan der Nederlandse vereniging voor zending onder Israël, genaamd Elim te Rotterdam*.

Sinds 1844 verschenen de jaarverslagen van de zending onder Israël in Amsterdam en Rotterdam, uitgaande van de 'London Society' in brochurevorm. Hierin werden tevens mededelingen gedaan van de arbeid op de verschillende stations van die vereniging, zowel in Engeland als op het vasteland, in Azië en in Afrika. Toen in 1901 de arbeid in de Tulpstraat in Rotterdam begon en een jaarverslag niet voldoende was voor het vele werk en een driemaandelijks verschijnend periodiek dringend noodzakelijk maakte, ontstond als vanzelf de Elim- bode.

Om een beeld te geven van het werk van zendeling Zalman volgen hier enkele gebeurtenissen, door hemzelf in de Elimbode verteld.

"Op de morgen van de 18e september begaf ik mij naar het hotel van de Holland-Amerika lijn, om de daar aanwezige Joden uit te nodigen voor een samenzijn. Een van

hen keek beurtelings van mij naar de uitnodigingskaart voor Elim. 'Wat is dat voor een huis?' vroeg hij en ik zei, dat christenen uit liefde voor Israël dit huis hadden opgericht. De man kon zich maar niet voorstellen dat er zulke christenen waren. Hij verliet mij om de andere Joden te waarschuwen en weldra was ik omgeven door een honderdtal mannen en vrouwen om zich te overtuigen of zij alles kosteloos konden krijgen.

Achtentwintig Joden volgden mij naar Elim. Daar greep ieder van hen naar een Bijbel en weldra zaten allen aan de leestafels, de vrouwen apart. Toen er thee geserveerd werd, kwam er een glans van blijdschap op hun gezicht. Ik vertelde, waartoe dit huis was opgericht, namelijk om Israël op zijn zwerftocht lichamelijk en geestelijk te verkwikken. Ik las de eerste drie hoofdstukken van Hosea voor en er ontstond een levendig gesprek. Een van de aanwezigen verklaarde atheïst te zijn. De man sprak mij telkens tegen, maar het was opmerkelijk dat niet een van hen naar hem wilde luisteren. Zij verboden hem zelfs verder te spreken, want u bent een Godslasteraar, zo werd hem toegevoegd. En een vrouw zei: 'De liefde tot de naaste en de vreze Gods is nu meer bij de christenen.'

In mijn tegenwoordigheid werden zowel naar Rusland als naar Amerika brieven en briefkaarten geschreven, waarin stond dat in Holland te Rotterdam een huis was gesticht door christenen die de Joden liefhebben en een opwekking om Elim te bezoeken.

De 25ste september zat ik met 24 Joden, waaronder een Roemeens dichter. Zij brachten bijna de hele dag in Elim door. Van velen moest ik in het begin tegenspraak en bespottingen over de Heere Jezus horen. Maar Hij gaf mij geduld en zachtmoedigheid om mijn broeders te verdragen. Om twaalf uur verlieten sommigen ons, maar zes van hen bleven onder wie de Roemeense dichter. Het eerste wat hij zei was: 'Gode zij dank, nu zijn die lasteraars weg en kunnen wij met elkaar spreken.' 's Morgens had hij van het gesprokene aantekening gehouden en nu vroeg hij: 'IJ hebt ons voorgelezen: "De Heere heeft onze ongerechtigheden op Hem doen aanlopen." Wilt u datzelfde hoofdstuk nog eens opslaan en er uit vertellen?'

De volgende dag kwamen dezelfde mannen terug en het eerste wat zij vroegen was om weer verder te gaan. 's Middags vroeg de dichter of hij een woord mocht spreken. Hij zei dat Israël voor drie dingen moest strijden: voor religie, voor nationaliteit en voor menselijkheid. Ik sprak hem tegen en zei dat Israël zoals het nu is, noch voor religie, noch voor nationaliteit kan strijden. Ik las en verklaarde Hosea 3 en wees erop, dat Israël Jezus verworpen had. Wat verrassend was het voor mij toen de dichter in de Joodse taal een gedicht voordroeg voor de twintig aanwezigen, dat betrekking had op een bloem die eens geurde, maar later in een hoek geworpen was en waar niemand nu naar omkeek. Hij bracht dit over op het volk van Israël. Hij dankte God, dat hij in Elim terecht was gekomen. In de tegenwoordigheid van zijn volk verklaarde hij, dat Jezus de Christus is. 'Ik meende, dat ik leefde, maar nu merk ik, dat ik levend gemaakt moet worden,' zo verklaarde de man.

Op de 8e oktober wilde een van de Joden een ander niet naar Elim laten gaan. Toen ik hem vroeg waarom hij ertegen was, spuwde hij mij in het gezicht. Toen de Joden hem 's middags vertelden wat zij gelezen en gehoord hadden, kon hij niet nalaten er zelf weer heen te gaan. Hij kwam alleen en vroeg mij vergiffenis. De knecht schonk hem een glas thee in en ik las met hem in de Bijbel. Hij vertelde mij, dat hij zich er altijd op had toegelegd 'Jezus van Nazareth uit de profeten te verdelgen.' Wat was hij verbaasd, toen ik hem de bergrede voorlas. Wel vijf keer vroeg hij: 'Heeft Jezus dat gesproken?'

Enkele uren lang las hij zijn vrouw voor uit het Nieuwe Testament. De volgende dag kwam hij weer, en nadat wij een half uur gesproken hadden zei hij tot zijn vrouw: 'Ja, daarom is over ons de toorn van God gekomen, omdat wij de Messias hebben gekruisigd.' De man vroeg mij voor hem te bidden. Wat was het treffend voor mij toen

deze man, zijn vrouw, de knecht en ik in het gebed gingen. Voordat hij ons verliet, vroeg hij om het adres van een zending in New York, waar hij verder het Evangelie zou onderzoeken.

Op de 16e oktober bezochten 94 Joden Elim. Op die dag hield ik driemaal een Bijbellezing. Een van de bezoekers vertelde mij, dat tegenwoordig in Rusland meer in de profeten dan in de Talmoed gelezen werd. Toen ik de jonge man vroeg wat hij van Jesaja 53 vond, wist hij meesterlijk in dit hoofdstuk het lijdende volk Israël te vinden. De andere Joden werden verbaasd, toen hij bij het achtste vers kwam: 'Hij is uit den angst en uit het gericht weggenomen, en wie zal Zijn leeftijd uitspreken? Want Hij is afgesneden uit het land der levenden; om de overtreding mijns volks is de plaag op Hem geweest.' Hij hield op en vervolgde na een ogenblik stilte: 'Ik kan niet verder, maar, ik laat mij toch niet overhalen. Toen ik als Jood niet toegelaten werd tot het gymnasium en de universiteit, werd gezegd dat ik mij moest laten dopen en dat ik dan verder zou kunnen studeren, waarop ik antwoordde, dat ik liever mijn handen zou laten afkappen.' Ik gaf de jonge man volkomen gelijk, en zei dat ik liever mijn hoofd wilde geven dan om tijdelijk gewin zoiets te doen. Maar ik vroeg hem ook wat hij zou doen wanneer men hem het eeuwige leven aanbood om dat te aanvaarden zoals God het aanbiedt.

Zijn antwoord was: 'Wanneer iemand mij kan overtuigen, dan ben ik bereid.'

Toen sprak ik met hem over zijn zonden en de heiligheid Gods. Dit gebeurde in tegenwoordigheid van een dertigtal Joden. Hij moest tenslotte toegeven geen grond te hebben om het eeuwige leven te beërven, waarop ik hem vroeg: 'Is het niet vreselijk willens en wetens verloren te gaan in de Joodse godsdienst?' En de omstanders riepen: 'U bent overwonnen!'

Toen predikte ik Christus, Die gekomen is om zondaren zalig te maken. De jonge man ging woedend weg, maar kwam 's avonds en de volgende dag weer terug.

Op de 30ste oktober waren er 54 Joden en Jodinnen in Elim.

Russische en Poolse emigranten luisterend naar Joseph Zalman
(rechts met geopende Bijbel)

Na een langdurig gesprek over het Joodse volk en hun door de rabbijnen verduisterde godsdienst vroeg ik hun of zij met God verzoend waren en waarlijk vrede hadden.

Na enkele onbeduidende woorden stond een Jodin op. Ze zei: 'Broeders en zusters, laat ons onszelf niet bedriegen. In onze godsdienst, zoals wij deze nu hebben, kunnen wij niet met God verzoend worden. Niet één Jood kan vrede hebben. Want we hebben geen priester en geen offer.'

De vrouw vertelde daarop duidelijk de dienst op de Grote Verzoendag in de tweede tempel en toonde aan, dat de Joden zich bedriegen met de haan en de kip op die dag

quasi als zoenoffer te slachten en ze vervolgde toen: 'Wij dwalen allen, zoals de profeet heeft gezegd - als schapen, maar laten wij over Jesaja 53 niet spreken. Ik verzoek meneer Zalman ons iets van dit hoofdstuk te zeggen.'

Verbaasd over de kennis van die vrouw en niet minder verheugd toen al de Joden haar verzoek steunden, wilde ik daarmee beginnen toen een van hen riep: 'Maar niet het 7e vers overslaan, zoals de predikers in Polen doen.' Er heerste een hoorbare stilte toen ik over Jezus Christus en Die gekruisigd sprak.

's Avonds kwamen enigen terug en verzochten mij nog meer van Jezus te vertellen.

De 31ste oktober bezochten ons 46 Joden, onder wie een rabbijn uit Barditshev, die ons al een paar keer bezocht had en het Evangelie had horen verkondigen. Dat was om acht uur 's morgens. Hij nam een Bijbel, en vroeg mij of hij een woord mocht spreken. Hij sloeg Genesis 18 op. Ik liet hem niet verder lezen dan het vijfde vers, toen nam ik zijn werk over, omdat hijzelf aan de Joden geen verklaring kon geven. Ik wees erop, dat zelfs Aben Ezra in de in dit hoofdstuk genoemde engelen meer dan gewone engelen heeft gezien, waar hij zegt: 'De Heere is verschenen in de drie mannen, die drie zijn een en kunnen niet gescheiden worden.'

Naar aanleiding van dit hoofdstuk sprak ik in verband met het Nieuwe Testament over God, geopenbaard in het vlees.

Deze vergadering duurde zes uur; om twee uur scheidden wij.

De 5e november kwamen 111 Joden in drie partijen. De volgende dag kwamen 103 Joden in Elim. Wonderlijke gesprekken zijn die dag gevoerd. Er was enerzijds een brandend verlangen naar het Evangelie, en anderzijds een ontzettende vijandschap.

's Avonds kwamen er vijf mannen en een vrouw, en ook een van de atheïsten, met wie ik de vorige dag gedebatteerd had. Ons gesprek duurde van zes uur tot halftwaalf.

Aan het einde van het gesprek, waarin ik voortdurend het Evangelie mocht verkondigen, vroeg een van de aanwezigen of ik hun een zegen wou meegeven.

Ik zei dat ik dit niet kon doen, maar wel om een zegen kon vragen. Wij stonden op en ik ging voor in gebed. Bij de vrouw openbaarde zich veel vijandschap, maar de atheïst greep mijn hand en zei, dat hij God dankte dat hij in Elim gebracht was en voor de woorden, die hij er gehoord had. Hij had niet kunnen denken dat God zo spoedig een hart veranderen kon. Van zijn laatste drie marken gaf hij één mark voor het werk en kocht nog twee Oude Testamenten en een Nieuw Testament, zodat hij zonder geld wegging. Toen hij de volgende dag terugkwam, gaf ik hem vijf mark.

Van 14 tot 19 december werd Elim door 461 Joden bezocht. De Russische en Roemeense Joden zijn niet verwend, vooral niet wat gemak betreft. Dit bleek wel toen aan een tafel, waaraan gewoonlijk acht Hollanders plaatsnemen, de 18e december 17 Joden op 10 stoelen zaten. Op diezelfde middag waren er 80 Joden tegelijk in Elim, terwijl wij maar 36 stoelen hadden. We hadden het wel warm, ja zelfs benauwd, maar het was toch een mooi gezicht. Langs de muur stonden twee rijen Joden en Jodinnen en in een hoek bevonden zich ook vele Joden. Het was zo vol dat men de voordeur niet kon openen.

Wij hebben stof om de Heere ervoor te danken dat het zaad, in Elim gestrooid, niet verloren gaat. Begin september waren hier vele in ellende verkerende Joden uit verschillende landen. Wij waren, Gode zij dank, in de gelegenheid gesteld sommigen van hen van het nodige te voorzien, zoals ondergoed, bovenkleding en schoenen, daarnaast veel boterhammen en glazen thee.

Is dit alles? vraagt misschien iemand.

Nee, we hebben niet alleen de dorstigen kunnen drenken, de hongerigen kunnen voeden, de naakten kunnen kleden, maar ook de armen het Evangelie mogen prediken. Dit

gepredikte Woord, zowel als het werk der liefde viel in 't hart van een bezoeker, die behoefte had het volgende mij uit New York te schrijven:

'Uw woorden zijn diep in mijn hart ingedrongen. Beleefd verzoek ik u mij te schrijven, tot wie ik mij hier in New York moet wenden, om meer te kunnen horen. Ik dank u zeer voor alles, wat u aan mij hebt gedaan. De Eeuwige geve u alles wat u nodig hebt. Uw vriend Strivok.'

Tot zover fragmenten uit de Elimbode.

17. Uitgestrooid zaad en vruchten der gerechtigheid

Onder de jonge Russische emigranten die een tijdlang in Elim bleven om de waarheid te onderzoeken, bevond zich ook een bekwame kleermaker, die niet in de werkverschaffing hoefde te leren. Hij werd gedoopt en vertrok naar Parijs en vond daar in een van de grote magazijnen een goede plaats. Hij trouwde met een Joods meisje en zij vormden met hun dochter een gelukkig gezin. Hij mocht, evenals zijn geestelijke vader, in de loop der jaren tot diepe, bevindelijke geloofsovertuiging komen en was als een schijnend licht voor zijn omgeving. Zijn dochter wandelde in de voetsporen van haar vader en haar brieven zijn daar in dit opzicht een getuige van.

Maar zo is het niet altijd in dit gezinsleven geweest. Kort na de geboorte van het dochtertje ontstond er tussen man en vrouw een groot conflict. Er kwam steeds meer verwijdering tussen hen. De man schreef naar Elim, dat hij het voornemen had om zijn vrouw te verlaten, als de enige mogelijke oplossing.

Toen zendeling Zalman die brief las en herlas, werd hij diep geraakt door de moeilijke omstandigheden van zijn geestelijke kinderen.

Onmiddellijk maakte hij voorbereidingen en vertrok naar Parijs, zonder een woord Frans te kennen, om persoonlijk met die man en vrouw te spreken. Het lukte hem met tact en liefde het echtpaar weer te herenigen. De verzoening was zodanig, dat er zelfs geen wortel van bitterheid meer kans kreeg om op de bodem van het hart voort te woekeren. Behalve de blijde voldoening kwam er nog een bijzonder grote verrassing bij. Want middenin het gewoel van Parijs en onder die honderden vreemdelingen ontdekte hij plotseling tot beider grote verbazing zijn stiefmoeder, die met zijn halfbroer op weg was naar Amerika. De blijdschap om het weerzien overbrugde even een grote kloof van onbegrip, die er al die jaren tussen hen was geweest. Vader Zalman was gestorven, en nu trokken de moeder en de zoon naar het Westen, waar reeds zoveel familieleden de vrijheid hadden gevonden, die zij in Rusland tevergeefs hadden gezocht. Zij genoten samen tijdens deze ontmoeting door het ophalen van dierbare herinneringen uit een ver verleden. Weemoedig namen zij afscheid van elkaar.

Opnieuw laten we zendeling Zalman aan het woord.

"Met dank aan God kunnen wij onze vrienden melden, dat het werk in Elim steeds gezegend voortgaat. De meeste emigranten zijn niet alleen nieuwsgierig naar het Nieuwe Testament, maar stellen er ook belang in. Wie er een wenst te bezitten, moet hiervoor vijf cent betalen. Wij vragen dat, omdat ons gebleken is dat een gekocht exemplaar veel meer waarde heeft dan een gegeven exemplaar. Nu zijn velen zo arm, dat zij zelfs geen vijf centen bezitten, ja, wij moeten zelfs meermalen wat geld geven om wat suiker en een paar citroenen voor de reis mee te nemen. En wat gebeurde er onlangs? Enkelen, wie ik hiervoor wat geld gegeven had, kwamen terug en legden ieder vijf cent voor een Nieuw Testament neer.

'Hoezo?' vroeg ik. 'Zo-even had u niets en gaf ik wat geld voor suiker en citroenen om Russische thee van te maken.'

'Dat is zo,' was het antwoord, 'maar we kochten minder suiker om het Nieuwe Testament te kunnen aanschaffen.' Wat een beschamend voorbeeld voor ons, christenen, die vaak geestelijke belangen verwaarlozen om aan stoffelijke behoeften te kunnen voldoen, die vaak niet eens behoeften zijn.

Er kwam een oude man in Elim. Hij moest op een scheepskaart wachten en bleef zodoende veertien dagen hier. Iedere dag kwam hij trouw in Elim en las ijverig in het Nieuwe Testament. Toen hij het drie keer doorgelezen had, riep ik hem bij me en vroeg: 'Mijn vriend, zeg mij nu eens eerlijk en oprecht welke indruk het gelezene op u heeft gemaakt?'

'Meneer,' was het antwoord, 'ik heb steeds met verachting op dit boek van de heidenen neergezien, maar nu ik het gelezen heb moet ik zeggen: *het is van Goddelijke inhoud*. Ach, dat het door ons Joden, zo weinig wordt gekend! Nu begrijp ik, waarom ik hier veertien dagen heb moeten blijven.'

Op zekere dag kwamen zeven mannen en twee vrouwen Elim binnen. Zodra ik een gesprek met hen had aangeknoopt, merkte ik, dat een van hen volslagen atheïst was. Terwijl ik met hem sprak, luisterden de anderen met gespannen aandacht en zichtbare ontroering, vooral de beide vrouwen. Toen mijn schoonzuster beneden kwam om deze mensen van kledingstukken te voorzien, liepen zij telkens van de garderobe terug naar de tafel waar wij zaten, om toch maar geen woord te missen. 'Meneer,' zeiden zij tenslotte, 'als ons in Rusland zulke woorden waren toegesproken, zouden wij nooit tot zo'n volslagen ongeloof zijn vervallen.'

Bij de meesten van hen is het ongeloof zeer groot, ook bij de orthodoxe Jood, die zich meer op spitsvondigheden dan op onderzoek toelegt.

Maar als hem door de genade Gods de ogen worden geopend, dan wordt Gods Woord hem boven alles dierbaar.

Zoals onze vrienden weten, is er in ons nieuw Tehuis ook een conversatiezaal, waarin ik iedere zondagavond met de bij ons inwonende Joden godsdienstoefening houd in de Russische taal. Op zekere zondag was aan de orde van bespreking het eerste gedeelte van Handelingen 3. Nadat ik dit hun verklaard had, vroeg ik hen of zij ook niet gelijk waren aan die kreupele, die daar uit winstbejag aan de deur van de tempel zat. 'Ik roep u toe,' zo ging ik verder, 'dat evenals de apostelen die kreupele toeriepen: goud en zilver heb ik niet, maar wat ik heb, geef ik u. In de Naam van Jezus Christus, de Nazarener: sta op! Sta op, o Israël, uit uw slaap, uit uw gebondenheid, sta op en wandel, gelijk het Gode behaagt. Bijna achttien eeuwen bent u reeds gebonden door uw zonde. In de Naam van Jezus van Nazareth roep ik u toe: broeders, maak u los van het stoffelijke, u staat voor de eeuwigheid, waar goud noch zilver geldt.'

Het was een onvergetelijk ogenblik voor ons allen. Wij gevoelden, dat de Heilige Geest in ons midden was. Toen ons samenzijn geëindigd was en wij met elkaar in het Russisch gezongen hadden en ik tenslotte de zegen van de Drie-enige God des Verbonds over hen afsmeekte, stond een van hen op en zei: 'Meneer, ik gevoel dat God tot mijn hart spreekt; ik werd bewogen onder uw woorden. Maar als het zo blijft zoals het thans onder ons, inwonenden gaat, dan kan de zegen niet komen.'

'Hoe zo?' vroeg ik.

'Er is geen vrede onder ons, er heerst een geest van haat in plaats van een geest van liefde.'

Dit trof mij. Ik wilde niet naar bijzonderheden vragen, maar zei: 'Laten wij dan de Heere bidden om die vijand uit uw midden weg te nemen.'

Allen stonden op. En nadat ik gebeden had, stortte ieder van hen zijn hart voor God uit

en beled zijn zonden.

Wanneer de Joden die in Elim kwamen, een glas thee gedronken hadden en kortere of langere tijd in een Oud of Nieuw Testament gelezen hadden (want Joden, vooral oosterse Joden, lezen graag) dan volgt in de regel de nieuwsgierige vraag: 'Wat voor een inrichting is dit en aan wie behoort ze?' Mijn antwoord is verschillend. Soms vertel ik eenvoudig, hoe de God van Abraham uit de eerste gift van een klein christenmeisje dit alles deed groeien. Soms naar aanleiding van een Bijbeltekst om daardoor de weg der zaligheid, die voor Israël is weggelegd, te verkondigen.

Zo kwam onlangs die vraag uit het midden van een twintigtal bezoekers. En mijn antwoord was: 'Het is een christelijke vereniging, die Israël liefheeft.'

U had die gezichten eens moeten zien! Christenen, die Joden liefhebben! Kom, maak ons niets wijs, dat hebben we in Rusland wel anders ondervonden! stond er op te lezen. Ik probeerde hen duidelijk te maken wat waar christendom betekent en hoe zijn motto ten slotte Jesaja's woord is: 'Om Sions wil zal ik niet zwijgen, en om Jeruzalems wil zal ik niet stil zijn, totdat haar Gerechtigheid voortkome als een glans, en haar Heil als een fakkel, die brandt.' Naar aanleiding van dat heerlijke hoofdstuk 62 verkondigde ik Hem, Die deze liefde werkt in zondige harten. De aandacht van deze mensen, die nooit deze hemelmuziek hadden gehoord, was tot het uiterste gespannen.

Toen ik zweeg en er een poos stilte intrad, kwam er een van de toehoorders naar voren en vertelde dat er onder de aanwezigen een was, die een groot ongeluk was overkomen. Iemand van zijn lotgenoten had vijf roebel uit zijn zak gerold en daardoor kon hij geen scheepskaart kopen. Allen getuigden dat dit waar was. Dadelijk gaf ik de beroofde vijf roebel. Dit trof de aanwezigen diep, en vooral hem die in nood zat.

De volgende morgen kwam deze terug en vroeg mij alleen te spreken. Hij vertelde het volgende: 'Ik kom uit Radom in Russisch Polen, waar mijn ouders nog wonen. Als wever werkte ik in een fabriek. Ik ging, tegen de raad van mijn ouders, veel om met socialist. Drie jaar geleden werd ik ook socialist en verleden jaar sloot ik me aan bij de anarchisten. Zo jong als ik ben, heb ik toch al heel wat kwaad gedaan. Ik heb al twee moorden op mijn geweten. Ik ben aan de handen van de politie in Polen ontvlucht, waar we in Warschau met ons zessen op heterdaad betrapt werden, terwijl wij bommen bij het huis van een rijke fabrikant neerlegden. Nu heb ik hier in Rotterdam in een week twee dingen geleerd.

Ten eerste heb ik deze week geleerd, hoe ik mij al die tijd heb bedrogen in de broederschap die de socialist en anarchisten verkondigen. Toen ik was bestolen, rekende ik als vanzelf op mijn kameraden, die geld hadden en met wie ik meer dan eens op dezelfde tribune gesproken heb. Wat was het voor hen om dat bedrag, dat ik niet kon missen, gezamenlijk bijeen te brengen? Zij dachten er niet over!

Ze hebben me aangeraden om veertien dagen hier te blijven tot de volgende boot vertrekt en ondertussen naar huis te schrijven om geld! Ik heb nu geleerd, dat die broederschap alleen bestaat als het op plunderen en roven aankomt, maar niet om een broeder uit de nood te helpen.

Ten tweede heb ik van u iets wonderlijks geleerd, toen u zei bij het geven van die vijf roebel: "Ik heb die van God ontvangen om ze u te geven." Dat zal ik nooit vergeten. Ik zal God bidden, dat ik mag worden zoals u.'

De jonge man was zeer bewogen. Ik wees hem erop, Wie mij dit alles geleerd had en Wiens Geest het was, door Wie al deze dingen in een mens gewerkt worden. De anarchist, die geen anarchist meer was, bleef regelmatig komen.

Op een van de volgende dagen was er weer een talrijk gezelschap. Sommigen kwamen om afscheid te nemen, anderen om een Nieuw Testament te kopen of traktaatjes te ontvangen. Nog anderen omdat zij geen ondergoed hadden en hun bovenkleden jammerlijk waren om aan te zien. Velen kwamen ook om te luisteren en allen om een glas thee te drinken. Nadat de dorstigen gedrenkt en de naakten gekleed waren, kon ik het water des levens aanbieden. Mannen en vrouwen gingen om mij heen staan en een van hen zei: 'Meneer, u bent voor ons een wonder.'

'Hoezo?' vroeg ik.

'Wel, wij hebben vele Joden ontmoet die christen geworden waren. Maar nog nooit een die trots was op de naam van Jood. Maar u zegt het met zoveel smaak: "Ik ben een Jood en ik heb de Joden lief; want zij zijn vlees van mijn vlees." Dat is wonderlijk, dat u zich niet schaamt voor een natie, die door de hele wereld wordt veracht.'

'Wel, waarom zou ik me schamen om een Jood genoemd te worden, daar Jezus van Nazareth een Jood was? Miljoenen knielen voor Hem neer en aanbidden Hem als hun Verlosser. Zou ik mij schamen de naam Jood te dragen, wanneer God Zich niet geschaamd heeft om het lichaam van een Jood aan te nemen? Hij was een Jood, maar welk een Jood!' en ik las Jesaja 53 en predikte hun Christus.

Toen alles was afgelopen en allen waren weggegaan, bleef mijn jonge vriend, de vroegere anarchist achter en sprak mij aan. Ik vroeg wat hij wenste.

'Ik wou dat u met mij God dankte,' zei hij. En op mijn wedervraag: 'Waarvoor zal ik God met u danken?' antwoordde hij: 'Omdat Hij mij in dit huis heeft gebracht.'

Op die middag hadden wij een gast, een predikant uit Engeland. Wij gingen met ons drieën naar mijn kamer en wij stortten onze ziel uit in gebed en dankzegging. Werkelijk, daar hadden wij reden voor. Wat een wonder, uit Rusland als anarchist te komen, mensen vermoord te hebben, en bereid daarmee door te gaan om dan in Elim in eigen hart verscheurd te worden! Wat is Gods almacht groot!

De tweede kerstdag vierden we feest met verscheidene uit het Jodendom bekeerde broeders en zusters, waaronder ook een Jood uit Syrië. Ditmaal viel het kerstfeest samen met het Chanoekafeest, het feest der Makkabeeën. Opmerkelijk is het, dat op sabbat van Chanoeka na de lezing van de wetsrol ook een deel van de profeten aan de orde is en wel Zacharia 2:10 en 11: *'Juich en verblijd u, gij dochteren Sions; want zie, Ik kom en Ik zal in het midden van u wonen, spreekt de HEERE. En vele heidenen zullen te dien dage de HEERE toegevoegd worden, en zij zullen Mij tot een volk wezen, en Ik zal in het midden van u wonen; en gij zult weten, dat de HEERE der heirscharen Mij tot u gezonden heeft.'*

Wij konden op deze dag werkelijk zeggen: 'Heden is deze Schrift in uw oren vervuld!' en er bijvoegen 'en door uw ogen aanschouwd!' Wat een blijdschap: ons is geboren de Zaligmaker, ons is gegeven de Verlosser, Die zoveel groter verlossing heeft teweeggebracht als Zijn Naam boven alle namen, ook die van Judas de Makkabeeër, verheven is. Hij is het, Die ons hier doet roemen in Zijn liefde. Joden en heidenen tezamen, verenigd zelfs met de Syriër, die bittere vijand van Israël.

Tot zover zendeling Zalman.

Op zekere dag was de zaal vol Joden van de armste soort, volgens een andere herinnering in de Elimbode. Er was een geweldige aanval gepleegd op de garderobe en Dorkas had haar handen vol gehad om allen ook maar enigszins van het allernodigste

te voorzien. Ook de schoenenplanken waren totaal geplunderd. Men had genoten van de thee en nu was het Woord aan de beurt.

Maar ondanks al het ontvangen en genoten goed was er een atmosfeer van verzet, van vijandschap, zoals maar zelden het geval was. Bijzonder voelde hij die vijandschap bij een man, die met zijn gezin dicht bij hem stond te luisteren. De kinderen hadden schoenen gekregen en vermaakten zich ermee, behalve een jongen die jaloers naar de anderen keek. Voor hem waren er geen schoenen geweest, en hij was toch zo goed als zonder.

Plotseling ging de straatdeur open en een jongen, zo ongeveer van de leeftijd van de bewuste jongen, kwam met zijn schooltas zwaaiend naar binnen stormen.

'Jan,' riep vader Zalman, 'kom eens even hier; ik wou je wat vragen.'

Jan drong door de mensen heen tot waar zijn vader in het midden van de groep stond.

'Jan, hoeveel paar schoenen heb je?'

'Twee paar,' was het antwoord. 'Dit zijn mijn beste, mijn zondagse schoenen.'

'Kijk eens even,' was het antwoord en de vader wees naar de Joodse jongen en wat aan zijn voeten voor schoenen doorging.

'Weet je nog, Jan, wat de Heere Jezus eens zei van iemand, die twee...'

'Jawel vader, maar dat waren rokken!'

De vader zweeg, en het kind keek op, min of meer beschaamd. De ogen van beiden ontmoetten elkaar en de jongen las in het oog van de vader diens wil en 's Heeren wil.

De strijd was kort. Toen plofte Jan neer op de grond en begon haastig de veters los te maken, wierp de schoenen uit, sprong overeind en gaf de arme Joodse jongen zijn schoenen, al stotterend, zoals hij altijd deed als hij zenuwachtig was.

'Dd daar jongen, daar heb je mijn zzzzondagse schoenen!'

De blijdschap van de overwinning uitte zich op zo'n luidruchtige wijze, terwijl hij op zijn kousen naar boven vloog, dat de vader van de Joodse jongen vroeg wat hij toch riep en waarom hij zo blij was.

En zendeling Zalman vertelde, dat zijn jongen zo blij was omdat hij nu letterlijk het bevel van de Messias gehoorzaamd had en hij niet kon wachten tot hij boven was om ervan te vertellen.

De mensen waren stil en ontroerd. Er was opening gekomen en de weg was geëffend voor het evangeliewoord.

Het gezelschap vertrok, zoals alle emigranten uit Elim naar Amerika gingen.

Enkele jaren later kwam een vreemdeling binnen. Er vloog een glans van blijdschap over zijn gezicht, toen hij in de verte de zendeling in zijn kantoor zag zitten.

'Kent u me nog?' was zijn eerste vraag.

'Nee, ik kan uw gezicht niet thuisbrengen.'

'Maar herinnert u zich dan misschien nog een morgen, waarop heel veel Joden hier in de zaal waren en u kleren en schoenen uitdeelde. Maar één jongen viel er buiten; er waren voor hem geen schoenen meer. En hoe uw zoontje toen zijn eigen schoenen uittrok en ze aan dat kind gaf?'

Ja, dat wist zendeling Zalman nog best.

'Nu,' zei de man, 'dat kind was mijn jongen en die schoenen hebben een lange preek gehouden, nog langer dan van hier naar New York. Ik dank God, dat ik het voorrecht heb u weer te ontmoeten. Ik heb onze Messias gevonden, of beter, Hij heeft mij gevonden. Maar Hij heeft daarvoor de prediking van die schoenen gebruikt. Die was welsprekender dan menig andere preek, die ik nadien hoorde. Zij sprak tot ons van de werkelijkheid van de christelijke liefde niet alleen, maar ze wees ons naar de bron, waaruit die voortkwam. En ze dwong ons, die bron te gaan onderzoeken. En zo lazen

we in de Nieuwe Testamenten, die we van hier meegenomen hadden, totdat we zagen dat het getuigenis van Jezus van Nazareth de waarheid is. Mijn vrouw en ik en zelfs mijn schoonvader kwamen tot het geloof in Hem en werden gedoopt. En wij spreken nog vaak over die merkwaardige dag in Elim. Ik ben nu op reis naar Polen, maar ik verlangde om u weer te zien en u te danken en om ons samen in onze Messias te verheugen.'

18. Kanselwerk

Verkondigde zendeling Zalman in Elim duizenden Joden de Christus, daarbuiten was een nog grotere groep christenen, die hij op de Joden wees. Hij deed dit in talloze kerken en kringen, want men hoorde hem graag overal in zijn tweede vaderland. Hij deed dit door niet de Jood, maar door Christus in het middelpunt te plaatsen als het vleesgeworden Woord, dat onlosmakelijk verbonden is aan het geopenbaarde Woord en het volk der openbaring. Hij benadrukte de hoge heerlijkheid van het leven en het werk van Christus door op te klimmen van Genesis tot Maleachi. Dit deed de zendeling in navolging van Hem Die bij elke schrede Zich beriep op de Schriften, het Oude Testament en Die na Zijn opstanding Zijn hernieuwde prediking begon met Mozes en al de profeten.

In de verklaring van vele Schriftgedeelten sprak Zalman met overtuiging over de diepten des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods. Hij besepte de taak, die de Jodenzending heeft tegenover de christelijke gemeente, om haar terug te voeren tot het standpunt van Paulus, dat is het standpunt van de raad Gods met dat volk in Zijn onberouwelijke roeping en verkiezing, niet vanwege enige verdienste van de kant der Joden, maar vanwege de eer van Zijn Naam, die gemoeid is met de consequente uitvoering van Zijn raad. Wat sprak hij vaak over het 42e en 43e hoofdstuk van Jesaja, telkens vanuit een ander oogpunt beschouwd, maar altijd in die felle bewogenheid over het lot van die dove en blinde knecht des Heeren, heerlijk gemaakt door al de genadegaven van wet en verbond, geroepen om onder de heidenen Zijn lof te verkondigen. Maar door eigen schuld en afval, doof voor de stem van zijn Messias. Die arme bode, 'naar Zijn Naam genoemd en geschapen tot Zijn eer' zegt Jehovah. Dat blinde volk, dat ogen heeft, en de doven, die oren hebben. Hij wees de christenen op hun verantwoordelijkheid om zich te ontfermen over dat volk, dat eerst hen het licht bracht en nu zelf in blindheid rondtast zonder de Bron des heils te kunnen vinden.

Daarbij belichtte Zalman ook wat Gods Woord ons zegt: 'Ik ben de Heere, uw God; de Schepper van Israël, ulieder Koning. De Ik ben, Die ook is de Ik zal zijn. In Wie verleden, heden en toekomst een zijn, bij Wie geen verandering is of schaduw van omkering. Wiens roeping en verkiezing onberouwelijk zijn. Hij zal die dove en blinde knecht, door de grimmigheid Zijns toorns en het vuur des oordeels heen uitleiden tot de volkomen verlossing in Christus. Niet om hunnentwil, of omwille van enige van hun voorrechten, of om hun berouw, maar om Zijns Naams wil, om Zijns Woords en Zijns verbonds wil. Hij heeft beloofd: 'In het laatste der dagen zullen zij vrezende komen tot de Heere, hun God. Ik zal hunlieder afkering genezen; Ik zal hen vrijwillig liefhebben, want Mijn toom is van hen gekeerd. Dan zult gij wederkeren tot de Heere uw God, en Zijn stem gehoorzaam zijn. Want de Heere, uw God is een barmhartig God; Hij zal u niet verlaten, noch u verderven; en Hij zal het verbond uwer vaderen, dat Hij hun gezworen heeft, niet vergeten.'

Er waren ook onder de christenen mensen, die aanmerking maakten op het werk in Elim.

Zij vreesden dat de leer der goede werken daar gehuldigd werd en dat zendeling Zalman een verkeerde weg bewandelde. Bij een bepaalde gelegenheid kregen zij een preek over dat onderwerp. Zendeling Zalman koos tot tekst Lukas 5:17-26, de geschiedenis van de geraakte die, door vier vrienden gedragen, door het dak voor de voeten van Jezus neergelaten werd. En hij schilderde dat huis vol godsdienstige mensen, die vol vragen en vol kritiek langs de geordende weg een vergadering hielden en de vier vrienden met hun lijdende broeder daar buiten lieten. En hoe die vrome mensen met al hun godsdienstige vragen en brandende kerkelijke kwesties blind waren voor het feit dat zij ondoordringbare muren vormden tussen de arme, geraakte Jood en Jezus! Maar die vier mannen, die hét te doen was om het behoud van die ene, en die geloofden dat Jezus bij machte was zelfs zo'n doodzieke Jood te genezen, zij brachten hem langs een verkeerde weg - een uitermate verkeerde weg!- voor de voeten van Jezus. En Hij, hun geloof ziende, beschaamde hen niet, maar genas die geraakte naar lichaam en ziel.

Nog een andere toespraak, die onvergetelijk is gebleven voor de hoorders, werd onder het motto 'Hebt gij uw huur betaald?' op het programma van een zendingsbijeenkomst aangekondigd. De nieuwsgierigheid was gespannen en de voorafsprak deed vermoeden, dat de schuldeisers door middel van de spreker, de christenen uit de heidenen een eeuwenoude, onbetaalde rekening zouden tonen, met een aanmaning die een jammerlijk failliet voor de laatsten inhield.

De tekst, genomen uit Genesis 9:26a en 27b, bracht gaandeweg opheldering. En toen kwamen ze los, die openstaande posten van de grote schuldvordering van de kinderen van Sem op de kinderen van Jafeth. Toen duizenden jaren geleden Noach zijn zonen zegende en in profetisch visioen de Goddelijke gang in het wereldgebeuren zag, riep hij uit: 'Gezegend zij de God van Sem! God breide Jafeth uit en hij wone in Sems tenten.' En zie, hier zijn wij, en spreke nu uit naam van de schuldenaars, wij, kinderen van Jafeth als levend bewijs van de vervulling der profetie. Gezegend zij de God van Sem, zo roemen ook wij, die door de zending van Zijn Zoon het vleesgeworden Woord in Sems geslacht, ook ons vergund heeft om in Sems tenten te wonen. Al ons geestelijk bezit hebben we daar gevonden. Uit Joodse handen ontvingen wij de Heilige Schrift, door Joodse mannen geschreven. En van Joodse lippen klonken de woorden des eeuwigen levens. En die lippen hebben het ons nadrukkelijk verkondigd: de zaligheid is uit de Joden. Wij hebben nu al bijna tweeduizend jaren in die tenten gewoond. En we hebben bij toenemend licht gaandeweg meer schoonheid en heerlijkheid erin ontdekt, zodat wij uitriepen: *hoe goed zijn uw tenten, o Jakob, en uw woningen, o Israël!* Maar we dachten er niet aan, om onze huur te betalen. Integendeel, wij hebben onze huiseigenaar op 't wreedst vervolgd. Heeft Israël geen weg van bloed en tranen bewandeld de eeuwen door in christenlanden?

Ja, indien Gods roeping en verkiezing van dit volk niet onberouwelijk waren en daarom uitlopen zullen in Israël herstel, het zou ons, kinderen van Jafeth, gelukt zijn het geheel te vernietigen. En niet alleen hebben we hem het huis uitgezet, maar we hebben het geestelijk kapitaal, in zijn tent gevonden, ons zo volkomen toegeëigend, dat we er niet aan dachten hem ook maar een deel van de rente te geven. Totdat wij in onze waan zover gingen, dat we onszelf Sem noemden, het 'geestelijk Israël' wie al de toegezegde beloften en zegeningen golden in eerste en laatste instantie, zoals de vloeken glashelder voor de Joden bestemd waren. En zo verloor de vraag van de apostel Paulus uit de volheid opgekomen van zijn vurig liefhebbend hart: 'Is God een God der Joden alleen? En is Hij het ook niet der heidenen? Ja, ook der heidenen.'

Deze vraag moet nu omgezet worden in de vraag: 'Is God een God der heidenen alleen? En is Hij het niet ook der Joden? Ja, ook der Joden.'

19. Blijvende vruchten

Zendeling Zalman schreef het volgende in de Elimbode:

Op 27 augustus 1909 kwam een jonge Joodse man uit Polen, Mozes Neuberg bij ons. Hij had in zijn geboorteland verschillende Joodse scholen bezocht, waar hij de Talmud grondig had bestudeerd, zodat hij in kennis boven anderen uitblonk. Hij was in de ogen van zijn ouders en vrienden een veelbelovende jongeman. Mozes wist veel en in eigen oog wist hij alles. Toch wist de jongen een ding niet: Wat God door de profeten heeft gesproken. Hij kon daar niets aan doen, want de rabbi had hem op de Joodse school daarin niet onderwezen, omdat hij zich misschien een ander idee over de Messias zou vormen en zo dacht Mozes ook. Hij geloofde, dat er een Messias zou komen, een Messias alleen voor de Joden en voor geen andere natie. Maar een Messias, waarachtig God en waarachtig mens, gekomen uit liefde voor de hele wereld om haar te verlossen, daar wilde hij niet van weten.

Het was voor mij, als een die niets weet, geen kleine taak om iemand te overtuigen die alles weet. Het was en werd voor mij een zaak van het gebed. Een leraar en een leerling bogen tenslotte samen de knieën en het duurde niet lang of Mozes werd een zondaar voor God. Wat meer is, hij vond in Jezus zijn Messias, God en Zaligmaker.

De 14e november 1909 werd hij in Elim gedoopt, vertrok in januari naar Londen waar hij een verdere opleiding kreeg en kwam de veertiende november daaropvolgend terug in Rotterdam om mij te helpen in het zendingswerk. Is dit geen blijde tijding? Bedenk dus, medewerkers in Gods Koninkrijk: Elim heeft nu een helper, die op Elims akker is gegroeid, om met mij onze broeders naar het vlees de Christus Gods te verkondigen, die ook hij in Elim gevonden heeft! Mijn hart is vol lof en dank aan God, nu ik daar in de zaal die jonge man zie staan, predikende de Christus, terwijl hij in diezelfde zaal op een van dezelfde stoelen heeft gezeten als een vijand van diezelfde Christus!

Tot zover zendeling Zalman.

Maar dit is slechts een der helpers geweest die, in Elim gekweekt, de zending onder Israël gediend heeft. Er zijn er velen in Amerika, die dat heden ten dage nog doen. Er zijn er ook weergekeerd naar Rusland, van wie nog even een bericht kwam. In het kort volgt hier het verhaal van **Gimpel Eisenberg**, die in 1912. in Elim kwam. Hij zou opgeroepen worden voor de militaire dienst in Rusland. Maar zoals vele Joodse jonge mensen, die terugschrokken voor wat hen als Jood daarin wachtte, nam hij de vlucht en vertrok naar Amerika. Elim werd hem een poort des hemels. Hij was overtuigd atheïst, maar kwam onder de indruk van het geloof, zoals dat in Elim in de liefde tot uiting kwam. En zo kwam hij als vanzelf in nauwere aanraking met het hart van het werk in Elim. Die aanraking werd een botsing en een worsteling van geweldige betekenis.

Op zekere avond kwam zendeling Zalman iets van die worsteling te weten, toen hij de jonge man, die zich alleen waande, hoorde kermen: 'O God, indien Gij bestaat, openbaar U dan toch aan mij.'

En dat gebed werd verhoord. God openbaarde Zich zo kennelijk aan hem, dat hij om onderricht vroeg en gedoopt werd. Hij vertrok naar Engeland, want zijn gaven waren duidelijk op de studie, nodig voor zijn nieuwe levensideaal: *zijn broeders naar het vlees de Messias verkondigen*. En Gimpel Eisenberg is zendeling geworden. Evenwel op een andere wijze, dan hij zich voorgesteld had, maar wel in de weg van gehoorzaamheid.

Na verloop van enkele maanden keerde Gimpel uit Engeland in Elim terug. Verbaasd vroeg zendeling Zalman waarom hij terugkwam. 'Ik ga naar Rusland,' zei Gimpel. 'Toen

ik voor eigen rekening leefde, was ik blij dat ik ontsnapt was aan mijn militaire dienstplicht en ik maakte me er totaal niet druk om dat een ander mijn plaats vervullen moest. Maar nu ik het eigendom geworden ben van de Heere Jezus, nu besef ik dat mijn land recht op mij heeft. Ik heb plichten tegenover mijn aardse vorst. Ik moet gehoorzamen aan het bevel: "Geef de keizer, wat des keizers is."

Deze woorden hielden heel wat in. Het betekende verbanning naar Siberië als straf voor het te laat verschijnen om aan de militaire dienstplicht te voldoen!

Maar de getrouwe krijgsknecht van Jezus Christus aarzelde niet en vertrok. En wat hij wist dat komen zou, kwam inderdaad. Na enige tijd schreef hij uit een afgelegen oord in Siberië, dat hem daar de bewaking van de bannelingen was opgedragen. Maar dat God hem het voorrecht gaf een dubbele dienst te vervullen: *als soldaat van de tsaar en zijn vaderland en als gezant van zijn Messias*. En dat hij zowel onder zijn eigen Joodse broeders als onder de Russische bannelingen de Naam groot kon maken van Hem, Die Zich ook in die verschrikkelijke plaats openbaarde als een God van volkomen zaligheid. Dit was het laatste, wat men in Elim van hem hoorde.

Het was in december 1911 dat zich een andere jonge Joodse man van omstreeks twintig jaar in Elim aanmeldde. Hij heette **Rottenberg** en kwam uit Krakau, het grote, Joodse centrum in Polen. Hij was geen emigrant, hij dacht er niet aan om naar Amerika te gaan. Hij was een Joodse student, een leerling van de rabbijnenschool, goed bekend met de Talmoeud en de Thora. Hij had niet alleen in Krakau gestudeerd, maar ook in Bazel en de resultaten van deze enige zoon waren veelbelovend voor zijn vader. De weg naar het rabbinaat was niet alleen gebaad, maar ook het einddoel was in zicht. De wegen van de God van Israël, voor deze beminde om der vaderen wil, waren echter hoger en heerlijker dan het ideaal van liefhebbende ouders.

Op zekere dag woonde Rottenberg in Bazel een debat bij van twee Joodse studenten over de betekenis van Jezus van Nazareth voor de mensheid van de laatste tweeduizend jaren. Veel werd daarbij aangehaald uit het Nieuwe Testament, dat bij Rottenberg het verlangen wekte om erin te lezen en er met iemand over te spreken. Met een van zijn medestudenten, die hij in vertrouwen nam, waagde hij het bij thuiskomst zendeling **Friedenthal** op te zoeken, die daar werkzaam was voor de 'London Society'. Dat was geen kleinigheid. Omdat hij opviel door zijn bijzondere klederdracht als Talmoeudische student, volgde hij de raad van de zendeling op om naar zendeling Zalman in Rotterdam te gaan. Hier zou werkverschaffing zijn om in hun onderhoud te voorzien. Dat laatste was wel nodig, want voor dit plan hoefden zij geen toestemming of ondersteuning van hun familie te verwachten.

Na enige correspondentie tussen beide zendelingen werd het reisgeld uit Rotterdam opgestuurd en de beide jonge mannen gingen op reis. In Berlijn werd Rottenbergs reisgenoot ziek en moest hij alleen de reis voortzetten.

Rottenberg vertelde hier later zelf het volgende over.

Op een sombere, regenachtige dag bereikte ik Rotterdam en Elim, waar ik hartelijk welkom geheten werd door zendeling Zalman. Ik kreeg een plaats in zijn huis en ook in zijn hart en vond werk, waarmee ik in mijn tijdelijke behoeften kon voorzien. Het was voor het eerst in mijn leven dat ik handenarbeid verrichtte, maar ik deed het met onuitsprekelijk genoegen, omdat het mij gelegenheid gaf, ongestoord de waarheid te onderzoeken.

Mijn Joodse klederdracht legde ik echter niet af en ook de payoth, de gekrulde haren bij de slapen, liet ik zo. De grote vraag naar waarheid was voor mij nog niet beantwoord.

Ik was er nog niet zeker van aan welke kant ik haar kon vinden. En zolang dat niet duidelijk voor mij werd, wilde ik de mogelijkheid hebben om naar huis terug te keren. Op zekere dag riep zendeling Zalman mij in zijn kantoor. Hij had een brief voor mij en in de verte herkende ik reeds het handschrift van mijn vader. Geen wonder, dat ik zenuwachtig de inhoud verslond. Hij had gehoord dat ik mij op een dwaalweg, ja zelfs me in het huis van een afvallige bevond. De brief werd besloten met waarschuwingen en bedreigingen. Ik antwoordde dadelijk dat hij zich niet ongerust moest maken, dat ik ernstig de Schrift onderzocht. Dat ik vast besloten was niets aan te nemen en mij tot geen enkele overtuiging te laten overhalen, tenzij ik volkomen verzekerd was van de waarheid.

Ook daarop volgde een antwoord van mijn vader. Het droeg als motto de woorden uit de geschiedenis van Jozef, als zijn broeders, weergekeerd uit Egypte, bij hun vader kwamen: 'Toen boodschapten zij hem, zeggende: Jozef leeft nog' en daarbij 'Toen bezweek zijn hart, want hij geloofde hen niet' (Gen. 45:26).

De bedoeling van de brief was duidelijk en het verdriet van mijn vader deed ook mijn hart pijn, want ik voelde, hoe de waarheid bezig was een scheiding te maken.

Intussen had mijn vader zich met het Rotterdamse rabbinaat en Joodse verenigingen in verbinding gesteld.

Het gevolg ervan was, dat een delegatie van twee personen op zekere dag in de Tulpstraat aanbelde. Ik deed zelf open en vroeg wat hun wens was.

'Is de heer Rottenberg thuis en kunnen wij hem even spreken?' was de vraag.

Ik herkende hen als Joden en antwoordde: 'Dat zal ik eens vragen.'

Zendeling Zalman keek mij vragend aan. 'Zou je in staat zijn om een twistgesprek aan te gaan?' vroeg hij. Op mijn bevestigend antwoord raadde hij mij aan, hen te woord te staan.

Ik stelde mij dus aan de bezoekers voor en we gingen aan een tafel in de zaal zitten, waarachter zich mijn geestelijke raadsman bevond, die de Heere om ondersteuning smeekte in dit moeilijke uur. Het debat werd van weerszijden met grote levendigheid gevoerd. Er was geen sprake van een bevredigend slot en wij kwamen overeen om verder over deze zaak te corresponderen.

Maar mede door deze vuurproef mocht ik de waarheid krachtiger verstaan en de waarheid maakte mij vrij. Met volle overtuiging verlangde ik om gedoopt te worden.

Het was een aangename avond. Vele vrienden van Israël waren uitgenodigd en in Elim samengekomen. In een sfeer van orgelklanken, psalmgezing, evangelieprediking, gebed en aanbidding *werden ik en nog twee anderen gedoopt*. Er zijn geen woorden voor om weer te geven wat er in deze stille, heilige ogenblikken door mij werd ondervonden.

Een ding kan ik ervan getuigen, dat de doop voor mij in de letterlijke zin van het woord een overgang was van het oude, dode, duistere, ijdele leven tot het nieuwe, onvergankelijke leven. Het leven, door Jezus Christus aan het licht gebracht. Ik besepte de betekenis van de doop, dat ik nu in waarheid een christen geworden was.

In mijn weergave van de gebeurtenissen heb ik reeds over het feit van mijn doop gesproken, en daardoor een sprong gemaakt over de maanden die daaraan voorafgingen, en die toch ook van de grootste betekenis waren. Ik bedoel de maanden van regelmatig onderwijs en samen spreken met zendeling Zalman. Wij begonnen steeds met gebed, en het was toen, dat ik voor het eerst in de ware zin van het woord heb horen bidden. Niet een gebed door anderen opgesteld, maar een persoonlijk spreken van het mensenhart tot Gods hart in Christus Jezus. En daarna begonnen we de Schriften te onderzoeken 'of deze dingen alzo waren' (Hand. 17:11). En in dat onderzoek werd de gehele Joodse godsdienst door mijn onderwijzer zo belicht, dat het niet langer iets

abstracts, maar een werkelijkheid werd en ik het volk zag in zijn verblindheid, doch ook in zijn ijver tot God, maar niet met verstand. Ik zag de voor hen zelf verborgen geestelijke betekenis van veel van hun symbolische handelingen, maar ook de dwaasheid van hun eigenwillige vroomheid.

De persoon van zendeling Zalman was een machtig kanaal om mij dit alles bij te brengen, omdat hij de Jood door en door kende, maar ook innig liefhad. In één woord: omdat hij zelf een Jood was uit de Joden.

Ik had al veel indrukken van het Nieuwe Testament ontvangen, *maar nu zag ik de Christus Zelf en Zijn heerlijkheid als die des Eengeborene van de Vader, vol van genade en waarheid, in Wie God tot mij kwam en door Wie ik tot God kon naderen.* Ik ondervond persoonlijk de werking van de Heilige Geest Die mij vrijmoedigheid gaf om te zeggen: *'Ik ben met God verzoend door Zijn Zoon Jezus Christus.'*

Kort daarop ging de helper van Elim, de heer **Neuberg** naar Amerika om verder te studeren. Het was voor mij een onuitsprekelijke verrassing, toen zendeling Zalman mij vroeg om zijn plaats in te nemen. Ik voelde hoe weinig geschikt ik daarvoor was. Pas na veel gebed durfde ik dat werk te aanvaarden.

Nu ik in zijn werk mag arbeiden, ben ik beter dan toen in staat dat verleden te beoordelen.

Ik zie dat de jaren die ik in Elim mocht doorbrengen, tot de beste en gezegendste van mijn leven behoren. De evangelieprediking van zendeling Zalman was een geheel andere dan ik ooit ergens zag of hoorde. Zij sloot letterlijk alle vijandige bestrijding uit. De waarheid werd niet alleen verkondigd, maar men zag die voor de ogen zich afspelen. Zij zette zich tegelijkertijd in daden om. Het woord en de daad waren letterlijk één geworden. De Joden die in Elim kwamen, moesten ondanks zichzelf bekennen: hier is een ander volk dan de Joden en ook een ander volk dan de wereld en dus past hun ook een andere naam.

Later in Amerika ontmoette ik voortdurend Joden die in Elim geweest waren, maar ik ben ervan overtuigd, dat duizenden deze plaats nooit vergeten zullen.

Het is hun ongetwijfeld allen gegaan zoals die vrouw die mij, toen ik in Paterson woonde, vertelde hoe zij op weg naar Amerika in Rotterdam ziek werd, men haar in Elim met grote liefde en vriendelijkheid ontving en toen zij beter was, financieel in staat stelde naar haar man in Amerika te gaan. Zij had mij bij zich laten roepen omdat zij wilde weten, waarom deze mensen dat gedaan hadden. Ik mocht haar toen vertellen dat dit de liefde van Christus was, waardoor zij gedrongen werden.

Ik zal nooit de eerste keer vergeten, dat zendeling Zalman mij meenam naar de Holland-Amerika lijn. De Joden die om het hotel dat door die maatschappij voor de emigranten gebouwd was, rondwaalden, kwamen dadelijk aanlopen en groepten om Zalman heen, die zij blijkbaar kenden. Hij verzocht mij ergens een plaatsje te zoeken waar ik alles kon zien en horen zonder zelf opgemerkt te worden.

Zodra zendeling Zalman begon te spreken begonnen de Joden te schreeuwen, sommigen te schelden en hun diepste verachting over hem uit te gieten. Dit duurde een poos, totdat zendeling Zalman bedaard vroeg: 'Waarom maakt u het mij onmogelijk om tot u te spreken? Ik bekeer niet om u tot iets te dwingen, broeders. Maar ik heb ernstige dingen tot u te zeggen en ik ben gekomen om die rustig en kalm met u te behandelen. Ik zal het fijn vinden om naar uw bezwaren en naar uw tegenspraak te luisteren, maar het is toch niet meer dan behoorlijk, dat u mij laat uitspreken.'

Sommigen waren te boos om bedaard te zijn.

Evenwel ging er een gemompel van goedkeuring door de mensen en men zag aan de

uitdrukking op het gezicht van de meesten, dat zij ernaar verlangden om meer te horen. 'Wat!' riep er een. 'Wat hebben jullie voor recht, afvallige Joden, om van ons te eisen dat we naar jullie luisteren zullen! Jullie, die de godsdienst van je voorvaderen hebben verloochend?'

Zachtmoedig antwoordde zendeling Zalman: 'Ik wilde u juist aantonen dat ik de godsdienst van mijn vaderen niet verlaten heb. Ik wens mij op niets en niemand anders te beroepen dan op Mozes en de Profeten.'

Een man met een zeer beschaafd en ontwikkeld uiterlijk en die ook blijkbaar als zodanig door de anderen werd erkend en geëerbiedigd, nam nu het woord en zei: 'Laten we naar hem luisteren. Hij beweert dat de Messias gekomen is, maar wij weten allemaal dat, als dat zo zou zijn, wij hier niet zouden rondlopen als verachte landverhuizers. Voor zover mij bekend is uit Mozes en de Profeten waarop hij zich beroept, moet de Messias nog komen.'

In de rust die volgde, kon zendeling Zalman spreken en meer dan enkele ogenblikken rust had hij niet nodig om de schare, die zeker uit enkele honderden Joden bestond, tot luisteren te dwingen, dat weldra overging in een gespannen aandacht. Men hing als 't ware aan zijn lippen. Hij bracht hun de lijdende Messias voor ogen. Lijdende op grond van de Schriften, en Jesaja 53 was hem daarbij tot leidraad. Er werd onder ademloze stilte geluisterd, en er was niemand, die door woord of gebaar zelfs de wens uitsprak dat er een einde moest komen aan dat glasheldere betoog.

En toen de toespraak ten einde was met de gelegenheid om vragen te stellen en tegenwerpingen te maken, was dat op heel andere toon en in een geheel andere geest dan tevoren. En tenslotte namen allen op een na de lectuur aan, die uitgedeeld werd, en we namen op vriendelijke wijze afscheid van elkaar.

Tot zover dominee Rottenberg.

Ds. Rottenberg was drie jaar, van 1911 tot 1914, de ijverige en geliefde helper van zendeling Zalman. Deze zei vaak, dat hij voor noch na hem in zijn werk meer steun had dan van deze helper, die als een zoon voor hem was en hem in zijn werkwijze begreep. Totdat ook deze jonge man het verlangen naar de ontwikkeling van zijn geestesgaven te machtig werd. Maar Elim kon helaas de kosten van een academische opleiding niet dragen. Zo vertrok Johannes Rottenberg, tot groot verdriet van zijn geestelijke vader om in Amerika het doel van zijn streven te bereiken. Hij voltooide aan het 'Calvin College' van de 'Christian Reformed Church' te Grand Rapids zijn theologische studie, werd daarna als predikant bevestigd en verkreeg de graad van 'bachelor of theology', om na vijftien jaar terug te keren tot het land van zijn wedergeboorte en de arbeid van zijn jeugd.

20. Naar het einde

Niet alleen Mozes Neuberg en Johannes Rottenberg, maar ook nog een andere zoon van Elim vond in Amerika wegen en middelen om zijn dorst naar kennis te lessen.

Henry **Einspruch** werd eveneens predikant en was jaren een van de meest bekende zendingen onder de Joden in Amerika. Er verscheen een werk van zijn hand getiteld: *When Jews face Christ*, dat met zijn overige uitgaven een belangrijke bijdrage levert tot de kennis van de Joodse ziel en wat er van die ziel door de werking van de Heilige Geest kan worden.

Liefelijke vruchten, die zendeling Zalman zelf nog heeft mogen zien. En er zouden vele berichten uit het verre Westen kunnen worden toegevoegd van hen, die door Elim

trokken en er een eeuwige zegen mochten ontvangen.

Maar er is zendeling Zalman ook veel verdriet ten deel gevallen op zijn levenspad. Zorgen en bittere teleurstellingen van de kant van zijn broeders naar het vlees zijn hem niet bespaard. Ook werd hij door christenen miskend en belasterd. En zijn eigen oosterse temperament speelde hem ook wel eens parten. De gevolgen van bovenmenselijke inspanning die verbonden waren aan een zo veelzijdig bestaan als dat van zendeling, evangelieprediker en directeur van een fabriek met tientallen arbeiders konden niet uitblijven. Zijn lichaamskrachten werden gesloopt. Bij een natuur als de zijne was er geen sprake van matiging en van een zichzelf sparen al evenmin.

De werkverschaffing had eigenlijk haar reden van bestaan verloren met de totale stopzetting van de emigratie. Ook de naweeën van de oorlog waren zodanig, dat de 'London Society' op advies van de accountants besloot het bedrijf te liquideren, voordat een nadelig saldo de zaak van de zending zou schaden. In 1922 werd dit een feit.

Niemand, zelfs degenen die hem het beste kenden, kon ten diepste peilen wat het de zendeling-directeur kostte om een voor een de machines, indertijd met zoveel inspanning gekocht en met zoveel voordeel benut, in andere handen te zien overgaan. Bovendien moesten drie van de vier huizen, waarin zending en werkverschaffing werden uitgeoefend, verkocht worden. Tenslotte moesten trouwe en toegewijde medewerkers worden ontslagen. Niemand wist ook maar bij benadering wat zendeling Zalman dit kostte.

Heel opmerkelijk was het dat Zalman, op de zondagmorgen volgend op die aangrijpende gebeurtenissen, een dienst bijwoonde in de Wilhelminakerk op Feyenoord, waar dominee Kijftenbelt sprak over de woorden des Heeren tot Baruch, de schrijver van Jeremia:

'Gij zegt: Wee nu mij, want de HEERE heeft droefenis tot mijn smart gedaan; ik ben moede van mijn zuchten en vind geen rust. Zo zult gij tot hem zeggen: Zo zegt de HEERE: Zie, wat Ik gebouwd heb, breek Ik af, en wat Ik geplant heb, ruk Ik uit, zelfs dit ganse land. En zoudt gij u grote dingen zoeken? Zoek ze niet; want zie, Ik breng een kwaad over alle vlees, spreekt de HEERE; maar Ik zal u uw ziel tot een buit geven, in alle plaatsen, waar gij zult heentrekken' Jer. 45:3-5).

Dat was een onvergetelijke morgen en het was een persoonlijk woord des Heeren, dat Zijn bedroefde dienstknecht bovenmate vertroostte. Hij mocht zich volkomen onderwerpen aan de afbrekende weg die de Heere met hem ging.

De laatste maal dat zendeling Zalman de Joden in het Holland-Amerika hotel bezocht, ging hij samen met zijn vrouw.

Het was december 1922.

Het was in die dagen verboden voor emigranten om het terrein van de Holland-Amerika lijn te verlaten. Zij konden niet naar Elim komen, dus moest Elim bij hen komen.

De conciërge volgde hen met een wagen vol goederen met onder- en bovenkleding. Bij een vorig bezoek hadden niet minder dan 194 Joden en Jodinnen hun naam opgeschreven met een vraag om het aller-nodigste. Van die briefjes, waarvan sommige van diep ontroerende inhoud waren, was een lijst gemaakt om er behoorlijk aan te kunnen voldoen. Tenslotte werd de hele inhoud van de garderobe maar opgeladen, er was geen uitzoeken aan!

Onvergetelijk was het toneel dat zich een uur of drie lang in een van de zalen van het hotel afspeelde. Het was een armoedige plunje, die de meesten uit de jammerlijke strijd om leven en bestaan tegen de bolsjewieken en andere onverlaten hadden overgehouden.

Wel een paar uur lang heerste er een onafgebroken, oorverdovend lawaai door de schelle stemmen van al die mannen en vrouwen, die hun stoffelijke noden met Joodse luidruchtigheid bekendmaakten en zo heetgebakerd op de kleren afstormden, dat het aangrijpend was om te zien.

Door een paar bedienden van het hotel en de conciërge van Elim geholpen, begon de uitdeling. Een grote gespierde Jood, die Abraham heette en allen goed scheen te kennen, had de leiding. Mevrouw Zalman kon zich jaren later nog die woelige vergadering herinneren met het eindeloze roepen van de naam 'Avroehom, Avroehom' (de Hebreeuwse uitspraak van Abraham). Het was niet alleen een hartverscheurend, maar ook een oorverdovend geroep.

Eindelijk was de voorraad kleding uitgeput en zo goed en kwaad als het ging uitgedeeld en kwam er wat rust. Zendeling Zalman kon nu zijn beste en voornaamste Boodschap brengen.

En het was verwonderlijk voor mevrouw Zalman om aan te zien, hoe bij haar man de kracht van de geest zo over de zwakheid van het lichaam triomfeerde.

Maar toen daar 's avonds nog een openbare samenkomst voor christenen op volgde, werd dat teveel voor zijn zieke lichaam. De dodelijke kwaal die hem ondermijnde, bracht hem wekenlang op het ziekbed.

Maar het zwaarste drukte het kruis voor zendeling Zalman, dat hij door de onbegrepen besturing van zijn Zender het zendingswerk moest neerleggen, zonder een opvolger te hebben die het werk kon overnemen. Jarenlang had hij er tevergeefs naar gezocht.

De Society in London had geen van haar werkers beschikbaar voor Holland en was bovendien wegens toenemende financiële zorgen niet langer in staat het salaris van een zendeling in Rotterdam te bekostigen. Zij hoopte dat de Nederlandse vrienden van Israël zich verantwoordelijk zouden voelen voor de kosten van deze arbeid, die door Engeland als vreemde natie meer dan honderd jaar met liefde waren opgebracht.

Omdat Tulpstraat 14 ook niet langer meer geschikt was voor de familie Zalman, werd er buiten Rotterdam naar een plaats gezocht om wat tot rust te kunnen komen.

Die werd in februari 1923 gevonden in Maarssen, een plaats die zowel ten opzichte van Amsterdam als van Rotterdam gunstig gelegen was. Want hoewel de lichaamskracht van zendeling Zalman gebroken was, was zijn levensmotto *'ik zoek mijn broeders'* nog steeds vurig en levendig.

De laatste maanden van zijn leven is Zalman nog vele malen op reis gegaan naar Amsterdam of Rotterdam. Vooral naar Amsterdam, waar hij dichtbij de Weesperpoort zijn Joden vond, met wie hij over zijn Messias kon spreken. Het was wonderlijk hoe dat altijd nog weer lukte door de goede hand van zijn God over hem, ondanks voortdurende zorg en angst. Totdat ook het reizen niet meer mogelijk was.

De laatste maal dat zendeling Zalman buitenshuis aan een broeder naar het vlees het Evangelie mocht verkondigen, beschrijft hij zelf als volgt.

Tegenover ons huis staat een bank. Als patiënt mag ik mij zo min mogelijk bewegen en op een warme dag ging ik op die bank zitten, bedroefd over het feit, dat ik al sinds februari niet in staat was het Evangelie aan mijn volk te verkondigen. Daar zag ik in de verte een vreemdeling op de Kerkweg aankomen. Duidelijk herkende ik hem als Jood, en ik bad vurig dat God mij nog ditmaal de genade mocht verlenen om met hem in aanraking te komen. Ondertussen kwam de vreemdeling dichterbij, keek naar opzij, liep naar de bank toe en ging naast mij zitten.

We hadden dadelijk een gesprek en hij vroeg mij: 'Wat staan daar toch voor letters op dat huisje en wie woont daar?'

'In dat huisje woon ik en de Latijnse woorden die u ziet, betekenen: 'Zo de Heere het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden de bouwlieden daaraan.'

'U schijnt nog tot de godsdienstige partij, tot de vromen te behoren,' merkte hij op.

'Wel meneer, ik lees in de Thora, hoe Jozefs broeders van zichzelf getuigen: "Wij zijn vroom," maar hoe de rechtvaardige Jozef zegt: "Ik vrees God." En ik begon hem te verklaren wat het onderscheid is tussen mensen die zich godsdienstig noemen en hen die God vrezen. Nadat ik daar een poos over gesproken had, vroeg hij plotseling: 'En hoe denkt u over Palestina?'

'Och meneer,' was mijn antwoord. 'Wij zijn beiden ongeveer van dezelfde leeftijd, denk ik. In elk geval hebben we verreweg het grootste deel van ons leven achter de rug. Zouden we, in plaats van ons in die kwestie te verdiepen, niet beter doen om over onszelf na te denken en over de onbetwistbare zekerheid dat we, wie weet hoe spoedig, voor God moeten verschijnen? En over de vraag in hoever wij een even onbetwistbare zekerheid hebben dat we zonder vrees Hem mogen ontmoeten?'

Ik ging daarna verder met het verschil te tekenen tussen de Jood, zoals hij in deze tegenwoordige tijd leeft, en de christen, die een vaste grond heeft waarop hij de dood zonder verschrikking tegemoet gaat. Ik mocht hem rustig, zonder gestoord te worden het volle Evangelie verkondigen, de volkomen verzoening door het bloed van Jezus Christus.

Ik zweeg even en hij ging erop in. 'Ja, ik heb ook het Nieuwe Testament gelezen. Maar die Jezus van Nazareth is voor ons, Joden, een gevaarlijke persoonlijkheid. Hij is een groot man geweest, ongetwijfeld, maar als wij als Joden dat erkennen, zijn we op gevaarlijk terrein. Want als we beginnen a te zeggen, dan moeten we er noodgedwongen wel toe komen om ook b te zeggen. En als we dat doen, dan geven we toe dat Hij de Messias is. Dan moeten we Hem ook, net zoals u, als de Zoon van God erkennen en dat mogen wij niet doen, want de Eeuwige heeft tot ons Joden gezegd: "Hoor, Israël, de Heere, uw God, is een enig Heere."'

'Ongetwijfeld,' antwoordde ik. 'Maar deze dode leer is iets heel anders dan de levende leer van Jehovah, de Drie-enige God. Het is iets heel anders te geloven in het Opperwezen, zoals u Hem zo-even noemde en vast te houden aan de eenheid Gods als dood getal, of te geloven in de eenheid van Jehova, zoals Hij Zich in Zijn drievoudige verscheidenheid openbaart. Ik heb

een kennis, die pantheïst is. Maar al beweert hij ook in God te geloven, u zult mij toegeven, dat hij niet gelooft in de God van Abraham, Izak en Jakob, maar in de God van Spinoza. Als ik gezond was, zou ik u meenemen naar huis en u daar de geschriften laten zien, wat onze eigen rabbijnen van de Messias en de Heilige Geest als eenswyzend met God de Vader, zeggen.'

Zo mocht ik tot mijn onuitsprekelijke vreugde nog een poos doorgaan en getuigen van de hoop, die in mij is en van de vrede door het geloof in onze enige Goël en Zaligmaker.

De laatste keer dat zendeling Zalman in het openbaar optrad, doopte hij zijn laatste leerling: een *Joods meisje*. Hij koos als tekst de slotwoorden van de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan, Lukas 10:35: 'En des anderen daags weggaande, langde hij twee penningen uit en gaf ze den waard en zeide tot hem: Draag zorg voor hem; en zo wat gij meer aan hem ten koste zult leggen, dat zal ik u wedergeven, als ik wederkom.' De barmhartige Samaritaan, het beeld van Christus, Die de half dode Jood neerlegt in het huis der heidenen en hun kapitaal toevertrouwt om die uit zoveel wonden bloedende Jood te verzorgen en straks bij Zijn wederkomst de rekening af te sluiten. Dit waren de

hoofdgedachten van Zalmans rede, die hij besloot met zijn brandende levensvraag aan de gemeente uit de heidenen: 'Wat hebt gij met de Jood gedaan?'

Enkele maanden voor Zalmans overlijden gebeurde er nog iets verrassends. Na tien jaar zag hij zijn geestelijke zoon dominee Rottenberg weer terug. Deze reisde uit Amerika over Holland naar Polen. Dat was een ontmoeting als die van Jakob en Jozef. Een ontmoeting van drie dagen waarin de geestelijke banden gevoeld werden.

En zoals Zalmans laatste openbare rede een pleiten was voor zijn volk, zo waren zijn laatste bemoeiingen een pleiten voor Elim.

Een paar weken voor zijn overlijden verzamelde hij - tegen alle medisch advies in - de voornaamste bestuursleden met de secretaris van de London Society, die daarvoor was overgekomen, rondom zijn ziekbed.

Zoals altijd was hij de ziel van de beraadslagingen en hij pleitte met al de kracht die hem restte voor het behoud en de voortzetting van Elim.

In een van de heldere ogenblikken die daarna nog volgden, herhaalde hij woord voor woord het 37e vers van Jeremia 31, met de volle nadruk op de laatste woorden: *'Indien de hemelen daarboven gemeten en de fundamente der aarde beneden doorgrond kunnen worden, zo zal Ik ook het ganse land zaad Israël verwerpen om alles wat zij gedaan hebben, spreekt de HEERE.'*

En hij voegde eraan toe: *'Dat is de onveranderlijke belofte voor mijn volk, maar Christus heeft er mij ook persoonlijk deel aan gegeven.'*

Zo zag zendeling Zalman tenslotte zijn volk, zijn leven, zijn werk in het licht van de eeuwigheid. Het alles verliezende, om het alles te behouden alleen op grond van Gods belofte, Gods werk, Gods genade in Christus.

'Door Zijn striemen onze genezing' was het laatste woord dat men daarover hoorde, voordat hij het bewustzijn verloor.

In de late avond van de 17e november 1924 ging hij in volle vrede heen, om van aangezicht tot aangezicht te aanschouwen, wat hij hier als in een spiegel gezien en verkondigd had.

Jaartallen Verklaring van Joodse woorden

Enkele belangrijke jaartallen zijn de volgende:

- 1859 Bernard Zalman trouwt met Lea Barizowsky
- 1860 15 september - Joseph Zalman wordt geboren
- 1876 De ouders van Joseph keren terug naar Odessa
- 1879 Vader Bernard Zalman met Joseph reizen naar het Oeralgebied
- 1883 Joseph Zalman trouwt met Keila Kapust
- 1886 Hemelvaartsdag - Joseph en Keila worden gedoopt in de Zionskapel te Amsterdam
- 1886 Keila Kapust scheidt te Amsterdam van Joseph Zalman
- 1881 december - Joseph Zalman in dienst van de 'Londen Society'
- 1894 Joseph Zalman huwt te Amsterdam met Johanna Quelle
- 1899 Joseph Zalman benoemd tot zendeling onder het Joodse volk te Rotterdam
- 1904 7 december - Het vergrote gebouw Elim door ds. Adler geopend
- 1907 10 juli - Het nieuwe Tehuis in gebruik gesteld door ds. Adler
- 1913 13 maart - Johanna Quelle overleden te Rotterdam
- 1918 Joseph Zalman trouwt met A.R. Marda
- 1924 17 november - Joseph Zalman overleden

- Chanoeka Joods feest ter herinnering aan de inwijding van de tempel
- chassidisme mystieke stroming in het Jodendom
- chazan voorzanger in de synagoge
- jiddisch Joods dialect dat door Oosteuropese Joden gesproken wordt kaftan lang opperkleed
- kalotje mutsje dat op de kruin gedragen wordt
- payoth gekrulde haren aan de slapen bij orthodoxe Joden
- pogrom razzia tegen de Joden gepaard gaande met plundering en moord
- sjadchan huwelijksmakelaar
- Talmoed Joodse geschriften als aanvulling op het Oude Testament
- thora de Wet Gods, het geheel van de vijf boeken van Mozes
- Zohar Joodse geschriften met een allegorische Schriftuitlegging

Elim voor berooide Joden

Huib de Vries, RD. 3-3-2020

Veel berooide Joodse emigranten werden op hun reis naar Amerika tijdelijk opgevangen in Elim, een doorgangshuis op het Rotterdamse Noordereiland.

Massaal emigreren berooide Joden uit Oost-Europa aan het begin van de 20e eeuw naar Amerika, de meesten via Rotterdam. Ze worden opgevangen in Elim, waar ze naast voedsel en kleding de boodschap van het Evangelie ontvangen. Meer dan eens met vrucht.

Op de deur van Tulpstraat 11 staat "Elim, huis van gebed". Het pand van Stichting *Hart voor Rotterdam* op het Noordereiland in de Nieuwe Maas herinnert aan de arbeid die in deze straat werd verricht door de *Nederlandsche Vereeniging voor Zending onder Israël*, genaamd Elim, meestal kortweg Elim genoemd.

Het evangelisatiewerk onder Joden in Rotterdam is te danken aan **Lewis Way**. Deze Londense advocaat wendt zijn vermogen aan voor de uitbouw van het werk van de London Society (for Promoting Christianity Amongst the Jews). Dankzij Way wordt ex-rabbijn Benjamin Nehemia Salomon in 1819 als Jodenzending naar Rotterdam gezonden. Onder de opvolgers van Salomon maakt vooral **Paulus Julius Bloch** naam. Van 1844 tot zijn dood in 1899 is deze uit orthodox-Joodse ouders geboren zending rusteloos werkzaam als evangelist en rondreizend colporteur.

Het valt niet mee om een man als Bloch te vervangen, dat beseft ook de London Society. Die stuurt daarom zwaargewicht Joseph Zalmann (1860-1924) naar de havenstad. Hij assisteert sinds 1888 de bekende Joodse zending August Carl Adler in Amsterdam, door wie hij op de Hemelvaartsdag 1886 werd gedoopt.

Rondreizend evangelist

De pogroms in Rusland, in combinatie met door tsaar Alexander III uitgevaardigde antisemitische wetten, brengen Zalmann en zijn vrouw Keila Kapusta in 1885 tot het besluit naar Amerika te emigreren. Omdat bij aankomst in Rotterdam de boot naar Amerika net is vertrokken, reist het echtpaar door naar Amsterdam, waar het een week later kan inschepen.

Als Zalmann op zondag een rondje door de binnenstad maakt en vanuit een kapel gezang hoort, loopt hij in een opwelling naar binnen. De dienst, in het Jiddisch, wordt

geleid door ds. Adler. Het is het begin van de grote ommekeer in het leven van Zalmann, een verandering die zijn vrouw niet kan meemaken. Twee jaar na zijn doop besluit ze hem onder druk van rabbijnen te verlaten. Niet lang daarna treed Zalmann in dienst bij de London Society als rechterhand van Adler.

Na zijn overstap naar Rotterdam gaat hij zich op de stroom van Joodse emigranten richten. In 1901 koopt hij een voormalig logement voor zeelieden op het Noordereiland en maakt hij daarvan een doorgangshuis, dat hij *Elim* noemt. Het wordt ondergebracht in de Nederlandsche Vereeniging voor Zending onder Israël.

Elimcent

Via de Zionsvriend en Elimbode houdt Zalmann de achterban op de hoogte. Samen met Johanna Quelle, zijn tweede echtgenote, en een kring van helpers probeert hij de vaak berooide Joodse landverhuizers te ondersteunen. Vanaf het Noordereiland varen die op schepen van de Holland Amerika Lijn naar Ellis Island bij New York. In de periode van wachten voorzien werkers van Elim hen van voedsel en kleding. "Israël heeft in de eerste plaats behoefte aan liefde", stelt Zalmann. "Niet bestaande in schone woorden, maar zich openbarende in werken der barmhartigheid."

Dat neemt niet weg dat hij ook het heil in de gekomen Messias verkondigt. Na elke maaltijd wordt in Elim uit de Bijbel gelezen, tussen negen en tien uur is er een korte samenkomst. Voor de Joden uit Oost-Europa is de combinatie van dienstbetoon en evangelisatie een openbaring. "Wij hebben ons niet kunnen voorstellen dat er zulke christenen bestaan", laten tien uit Rusland en Roemenië afkomstige emigranten weten. "De heer Zalmann heeft de naakten gekleed, de hongerigen gevoed en onze zielen verkwikt met Gods Woord."

De stroom van emigranten noopt Elim tot uitbouw van het doorgangshuis en aankoop van aangrenzende panden. Er komt nu ook een "tehuis voor onderzoekende Joden", waar ze ongestoord de Bijbel kunnen bestuderen. In de loop der jaren komen tientallen bezoekers tot geloof, van wie een deel wordt gedoopt door ds. Adler.

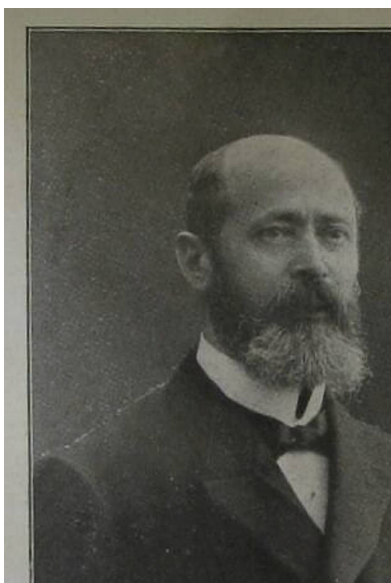
De zeven sprekers van het eerste Jodenzendingsfeest in 1930. Uiterst rechts ds. Dirk Arie van den Bosch. Derde van rechts ds. Wim ten Boom, de broer van Corry ten Boom.

Het benodigde geld voor de aanschaf van de panden en de opvang van de Joodse landverhuizers komt van christelijke gemeenten en particuliere christenen die zijn

gegrepen door de zending onder Joden. Elimcent, een club van vrouwelijke sympathisanten, zamelt kleding in.

Die betrokkenheid op Joden zending is niet algemeen. Een deel van de kerken houdt zich afzijdig of laat zich er zelfs negatief over uit, op grond van latent of openlijk antisemitisme. Kenmerkend is de laatdunkende wijze waarop dr. H. F. Kohbrugge soms over Joden schrijft.

Omdat Zalmann weet dat veel christenen liever geen Joodse werkkrachten aannemen, zelfs niet als die Jezus als Verlosser belijden, zet hij met geld dat hij van Bloch heeft geërfd werkgelegenheidsprojecten op. Een sigarettenfabriekje, een drukkerij en een kartonnagebedrijf. Formeel vallen ze onder de London Society. Door spreekbeurten in het hele land wijst de gedreven Joodse missionaris kerken en individuele christenen op de unieke plaats van Israël in Gods heilshandelen.

Joseph Zalmann

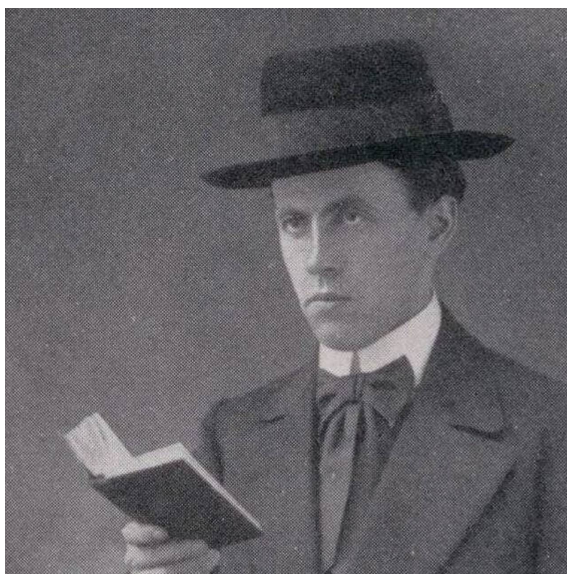
Sterven

In 1913 overlijdt Johanna Zalmann; drie van de vijf kinderen zijn al eerder gestorven. Vijf jaar later treedt Zalmann voor de derde keer in het huwelijk, nu met Alida Regina Marda uit Den Haag. Ze zal het leven van haar man na zijn dood beschrijven in de biografie "*Joseph Zalman. Een gezondene uit Israël*".

De gloriejaren van Elim zijn intussen voorbij. Vanaf 1918 droogt de stroom Joodse emigranten snel op. De inkomsten lopen terug, in 1922 wordt de werkverschaffing afgestoten. Drie van de vier panden aan de Tulpstraat gaan in de verkoop. Het jaar daarop verhuizen Zalmann, zijn echtgenote en schoonzus Jacoba Quelle naar villa Tulcea in Maarssen. Op 27 november 1924 komt daar een einde aan het veelbewogen leven van Zalmann. Na zijn dood gaat Elim zich op de in Nederland en Vlaanderen verblijvende Joden richten.

Nadat Philip Trostianetzky drie jaar als zendeling voor Elim heeft gewerkt, krijgt hij de begaafde **Alter Mendel Rottenberg** naast zich. De enige zoon van een chassidische rabbijn wordt de nieuwe leidsman van Elim. Hij kent de organisatie sinds 1911, het jaar waarin hij naar Rotterdam kwam om in het tehuis voor onderzoekende Joden de Schriften te bestuderen, omdat hij was geraakt door het Nieuwe Testament. Gesprekken met Zalmann overtuigden hem ervan dat Jezus de Messias is, waarna hij zich liet dopen.

Gepassioneerd zet Rottenberg het werk voort, vanaf 1933 bijgestaan door de Poolse Jood **Israël Paulus Tabaksblatt**. Die gaat het werk in Rotterdam leiden, Trostianetzky heeft de Joodse gemeenschap in Antwerpen als arbeidsveld gekregen. Rottenberg verzorgt door het hele land spreekbeurten, geeft dooponderricht en leidt huiskringen. Totdat de nazi's hem de mond snoeren. Trostianetzky en Tabaksblatt overleven de holocaust, Rottenberg vindt de dood in Mauthausen. Een beperkt deel van de taken van Elim en de Nederlandsche Vereeniging voor Israël wordt overgenomen door de Raad voor Kerk en Israël, in juli 1942 ingesteld door de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk. Een periode van zegenrijke Jodenzending is ten einde.

Alter Mendel Rottenberg.

Bidder voor Israël

Onder de sympathisanten van Elim neemt ds. **Dirk Arie van den Bosch**, hervormd predikant in Den Haag, een vooraanstaande plaats in. Hij is een gevierd spreker op het jaarlijkse Jodenzendingsfeest, dat op initiatief van Alter Mendel Rottenberg vanaf 1930 wordt gehouden in een zalencomplex in Rotterdam-Hillegersberg.

In 1938 wordt **Rebecca van Gelder** door Elim aangesteld als zendingeling met Den Haag als werkterrein. Die stad kent al sinds 1902 een afdeling van Elim en krijgt nu ook een eigen zendingshuis, aan de De Ruyterstraat. De weduwe van Joseph Zalman legt op 23 september 1939 de eerste steen. Verschillende Joden in de hofstad die tot geloof in Jezus komen, worden gedoopt door ds. Van den Bosch. Die verzorgt ook de inwijding van het nieuwe Elimgebouw op 26 juni 1940.

Het werk in Den Haag is geen lang leven beschoren. In 1941 wordt de Vereniging voor zending onder de Joden op last van de bezetter ontbonden, het zendingshuis wordt in beslag genomen. Rebecca van Gelder, die een dag voor het uitbreken van de oorlog in het huwelijk treedt met Leendert de Graaf, overleeft de oorlog door onder te duiken.

Van den Bosch wordt op 11 december 1940 gearresteerd, omdat de bezetter beducht is voor zijn invloed. De befaamde Haagse predikant is een fel bestrijder van het nazisme en heeft een warm hart voor het Joodse volk. Op 20 maart 1942 overlijdt hij in kamp Amersfoort.

Levensbeschrijving (Johannes) Alter Mendel Rottenberg

Johannes Rottenberg werd geboren als Alter Mendel Rottenberg te Dombrowa (Gallicië) op 25 december 1890. Hij was de zoon van rabbijn Izak Rottenberg en Deborah Werker. Johannes Rottenberg is gestorven op 16 juni 1942 in het concentratiekamp te Mauthausen.

Rottenberg is opgegroeid in de chassidisch-mystieke traditie, van zijn vierde jaar af wordt hij onderwezen in de Hebreeuwse taal- en letterkunde, ontvangt in Dombrowa en Krakau zijn rabbijnse opleiding en gaat voor een korte studie bij de toenmaals beroemde Talmoed-geleerde dr. Cohn, naar Basel.

Hier raakt Rottenberg geïnteresseerd in het Nieuwe Testament. Als gevolg daarvan komt hij in 1911, op aanraden van zendeling Friedenthal, in dienst van de "London Jews Society" te Krakau, bij Elim in Rotterdam terecht. Hier wil de Talmoed-student met de peyoth (=haarlokken) het N.T verder onderzoeken. Mocht hij niet tot overtuiging komen dan zal hij zonder meer teruggaan naar Polen.

De **Turkse Jood Joseph Zalman** begeleidt hem in zijn studie en wordt door Rottenberg later ook zijn geestelijke vader genoemd. Bij zijn doop ontvangt Rottenberg zijn nieuwe naam "Johannes", die hij verder dan ook zal gebruiken. Rottenberg is van 1911 tot 1914 assistent-zendeling onder de Joden in Rotterdam, dan nog hoofdzakelijk Joodse emigranten uit Oost-Europa op weg naar de Verenigde Staten. Dan vertrekt Rottenberg zelf ook naar de Verenigde Staten, om daar theologie te gaan studeren: Chicago 1914; Dubuque (Iowa) 1916; Grand Rapids 1917; Chicago 1919. Rottenberg ontvangt dan de graad van "Bachelor in Theology" of "Bachelor of Divinity".

ds. Rottenberg met zijn gezin©

In 1920 wordt hij missionair predikant onder de Joden in Chicago, in dienst van de Christian Reformed Church. In hetzelfde jaar trouwt hij met Cornelia Boender. Uit dit huwelijk worden vier dochters en twee zonen geboren (De oudste van de twee zonen is gehuwd met de oudste dochter van S.P. Tabaksblatt). Zijn veelvuldige wisseling van universiteit hangt telkens samen met het Jodenzendingswerk waar hij bij betrokken is. In 1924 gaat Rottenberg naar Londen en werkt bij de "Hebrew Christian Testimony to

Israel", onder leiding van de Messiasbelijdende Joden David Baron en dr. C. Schönberger. Van 1929 tot 1940 (Duitse bezetting) is Rottenberg missionair predikant in Rotterdam bij de "Nederlandsche Vereeniging voor zending onder Israël "Elim". In de jaren 1940 - 1941 is hij Nederlands-Hervormd hulpprediker in Scheveningen (F.L. van 't Hooft, Biografisch Lexicon; S.P. Tabaksblatt, Ds. Johannes Rottenberg; A.R. Zalman - Marda, Gezonden en teruggeroepen).

J.H. Grolle, oud-secretaris van de *Hervormde Raad voor de verhouding van Kerk en Israël*, zegt over Rottenberg: "De kop van een artist; om precies te zijn Gústav Mahler; de houding en de bewegingen van een verstrooide geleerde; het getuigenis van een profeet, breed en groot; het hart van een vertrouwend kind." (J.H. Grolle, inl. in *Gezonden en teruggeroepen*)

Tabaksblatt meent dat deze schets van Rottenberg juist is en hij werkt deze uitdrukking als volgt uit: "Inderdaad, Rottenberg was een artíst – hij maakte veel werk van zijn roeping onder Israël; hij was een geleerde – hij bezat een grondige kennis van de Talmoed en de joodse wetenschappen; hij was een profeet – als men hem hoorde getuigen zowel in de kerk voor de gemeente, als op de vergaderingen en samenkomsten met Joden, kwam men onder de indruk van het heilige vuur dat hem bezielde en de liefde tot hen voor wie hij getuigde; hij was een kínd – hij bezat een diep geloof in de God van Israël en in Jezus Christus dien Hij gezonden heeft, maar dat geloof ging gepaard met een naïef en soms kritiekloos aanvaarden van de leer der christelijke kerk." (S.P. Tabaksblatt, Ds. Johannes Rottenberg, p.8-9)

Johannes Rottenberg is een innemende persoonlijkheid geweest, zowel in de ogen van zijn medewerkers, als ook voor degenen die naar hem luisterden, zowel Joden als christenen. En hij heeft tijdens zijn leven hart voor zijn zaak gehad. A.R. Zalman-Marda, de echtgenote van de grondlegger van "Elim", Joseph Zalman, drukt dit zo uit: "Ook het werk van Rottenberg behoorde tot zijn leven. Want zijn leven was zijn werk en zijn werk werd zijn leven." (S.P. Tabaksblatt, Ds. Johannes Rottenberg, p.8)

En zijn onderwerp was altijd weer, hoe gevarieerd verder ook: Jodendom en Christendom! (A.R. Zalman-Marda, *Gezonden en Teruggeroepen*, p. 64) Als motto voor zijn leven zou de volgende uitspraak kunnen gelden, welke Rottenberg indertijd in de Elimbode heeft gedaan: "Wie en wat zijt gij eigenlijk?" Zoo vroeg mij onlangs een Jood. En ik antwoordde: "Ik ben een stem van een roepende in de woestijn." En wat zal ik roepen (...)? "Ecce homo! Zie de Mensch! (=Jezus, P.H.) (...). En als de Christen mij vraagt: "Wie en wat zijt gij?" Dan antwoord ik wederom: "Ik ben een stem van een roepende in de woestijn." (cf. Jes. 40:3; Mat. 3:3; Joh. 1:23) Een stem die U toeroept: "Ecce Judaeus!" Zie de Jood." (J. Rottenberg, *Ecce Judaeus in "De Elimbode"* 32/127, juli 1934, p.1-4, ook afgedrukt in: A.R. Zalman-Marda, *Gezonden en Teruggeroepen*, p.213)

Tabaksblatt eindigt zijn levensbeschrijving van "Dominus Alter Mendel Johannes Rottenberg" met de veelzeggende woorden: "ZICHRONO LIWRACHA - ZIJN NAGEDACHTENIS ZIJ TOT ZEGEN" (S.P. Tabaksblatt, Ds. Johannes Rottenberg, p. 29)

Drs. P. Hoekstra

Rottenberg overleed in 1942 in de kwikzilvermijnen van concentratiekamp Mauthausen, 51 jaar oud (→ overlidensakte). 'Opgeroepen tot de volmaakte verheerlijking van zijn Messias en Zaligmaker', schreef de familie in het

overlijdensbericht (ND, Hier gebeurde het - Jodenliefde in Lommerrijk, 11 okt 2014).

Rottenbergs lidmaatschap van de Nederlandse Vereniging van Joden Christenen

Aanvankelijk was Rottenberg lid van de NVJC, de *Nederlandse Vereniging van Joden Christenen*, de vooroorlogse voorloper van Hadderech. Hij vond een dergelijke vereniging wenselijk. In de Elimbode van januari 1935 noemde hij hiervoor drie redenen. Deze zijn ook vandaag nog geldig.

Om ons Christelijk geloof als Joden te handhaven tegenover onze Joodse broeders die niet in de Messias geloven.

Om liefde te betonen aan die Joodse broeders die om Christus' wil alles verlaten hebben.

Om in de kerk van Christus de hoop van Israël levend te houden. Dit is van het grootste belang, zowel voor Israël als voor de kerk zelf. En als Joodse christenen moeten wij van de kerk vragen dat ze de Jood teruggeven wat God hem heeft verleend; en wel omwille van haarzelf en omwille van de komst van Gods Koninkrijk.

Het was een groot verlangen van Rottenberg dat er een Beth hamidrasj voor Joodse christenen zou komen maar een aparte kerk voor Joden wees hij ten stelligste af. Toen de vertegenwoordigers van de NJVC op een conferentie van Joodse christenen in Londen stemden vóór de stichting van een Joods-christelijke kerk voelde hij zich genoodzaakt om zijn lidmaatschap van de NVJC op te zeggen. Hij was van mening dat dit in strijd was met de Bijbel. "In Christus is immers Jood noch Griek."

Dit artikel is afkomstig en met toestemming overgenomen uit het maandblad Hadderech van juni-augustus 2018

Het geloof van Rottenberg

Rottenberg was een man van de praktijk en geen dogmaticus. Hij heeft ons daarom geen dogmatische beschouwingen nagelaten. De Joden op de Messias en de Kerk op Israël wijzen, dat zag Rottenberg als zijn belangrijkste taak. Wat hij schreef moeten we tegen die achtergrond begrijpen.

De literatuur van Schwarz, Rottenberg en Tabaksblatt is in de praktijk van het leven ontstaan en niet, zoals in dit werkstuk geprobeerd is, een systematisch uitgewerkt theologisch denken. De systematische theologie is impliciet aanwezig, maar komt er, een enkele opmerking daargelaten, bij deze auteurs nooit expliciet uit. Uit respect voor de drie predikanten verzoeken we dan ook hun denken niet nog meer analytisch te determineren dan de schrijver van dit werkstuk al gedaan heeft.

Rottenberg stelt godsdienst/religie en geloof tegenover elkaar. Godsdienst/religie is een zaak van het verstand en bestaat uit formulieren, door de mens opgesteld, of vaste en onwrikbare systemen, welke de mens niet zalig kunnen maken. Godsdienstige mensen zullen niet tot bekering komen: "... zij kennen geen zondeprobleem en dus ook geen verlossings-verlangen..." (De weg des vredes).

Geloof is waar het eigenlijk om gaat. "Alleen het geloof maakt de mens tot mens... In het ware, levende geloof is niet alleen het verstand werkzaam maar de hele mens met al zijn vermogens ... het is de wereld van het Koninkrijk Gods met zijn troost en zijn vrede, zijn vreugde en zijn volheid... De gelovigen zijn de gelukkige erfgenamen van deze en van de toekomstige wereld..." (De weg des vredes).

De Bijbel als boek

"De Bijbel is het onsterfelijke boek ... Hij is de martelaar onder de boeken. Geen boek

is ooit zo misbruikt, gelasterd, vervolgd, bespot en vervloekt. Is hij hierdoor ondergegaan? Duizenden boeken sterven jaarlijks, niet omdat ze door iemand belaagd worden maar door innerlijke zwakheid. De Bijbel heeft te kampen gehad met verbranding en de ban, met wetenschappelijke veroordeling, bekrompen vooroordeel en kleinzielige onverschilligheid. En zie, hij heeft dit alles glorievol overleefd! Zelfs het gevaar van de steeds stijgende boekenvloed heeft hij het hoofd geboden. (Hoor Israël).

Over het geteisterde Oude Testament zegt Rottenberg dat het “opgestaan is uit het graf en leeft, net als Degene van wie het getuigt.

Net zoals een levend wezen niet verdeeld kan worden zonder te sterven, zo kan ook de Bijbel niet verdeeld worden in een Oud en een Nieuw Testament. Het is een eenheid. Het gaat om dezelfde God en dezelfde verordeningen. Als je het ene weghaalt valt het andere vanzelf om.” (Het Semitisme en de West-Europese volkeren). Zelfs van Jezus kan niets gezegd worden zonder het Oude Testament. De Zoon is het hart van de Schrift, van waaruit alle boeken hun kracht ontvangen. (De Triniteit in Israëls Godsbegrip).

Schriftgezag en exegese

De Oudtestamentische profetieën zijn waar omdat ze aan Jezus vervuld zijn. Dat is een bewijs voor de Goddelijke inspiratie van het Oude Testament. Rottenberg stelt dat de Talmoed redeneert maar dat de Evangelieën met Goddelijke autoriteit spreken. De mens dient de Bijbel te lezen met “een gebroken geest en een verslagen hart. Dit zijn de eerlijkste uitleggers van de Bijbel.” (A.R. Zalman-Marda, Gezonden en teruggeroepen). Rottenberg legde de Bijbel uit door Schrift met Schrift te vergelijken. In alles ziet hij vooruitwijzingen naar de Messias. Beeld, type en schaduw zijn woorden die veel voorkomen in zijn boeken.

“Alles wat een schaduw en een type was in Israël is tot eeuwige werkelijkheid geworden in de Messias. En alles wat in rituelen en beelden over de hele geschiedenis van het Oude Testament verspreid ligt, is in volkomen heerlijkheid geconcentreerd en vervuld in Hem.” (Israëls Feesten)

God, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest

“Ik geloof in God de Vader. Hoewel ik slechts een schepsel ben met beperkte vermogens en in mijzelf niet in staat te kennen de Enige, de Eeuwige, de Almachtige, de Schepper en Onderhouder van het gehele heelal, heeft het Hem desalniettemin behaagd mij door ontelbare bewijzen ervan te overtuigen dat Hij de Vader is... Hij is niet alleen maar een verre God, in de heilige majesteit van de zevende hemel. Mijn God is ook een God van dichtbij, een levend, liefhebbend, vergevend Vader. Want ik geloof in Hem als de Vader van zijn eniggeboren Zoon, Jezus de Messias. Alleen door Hem komt God als Vader tot mij en nader ik als kind tot Hem.” (De Triniteit in Israëls Godsbegrip).

“Ik geloof in God de Zoon. De Zoon is het hart van de Schrift, van waaruit alle boeken van het Oude Testament hun bloed en levenssappen ontvangen ... en al de boeken van het Nieuwe Testament hun kracht en betekenis ontleenen. Hij verscheen in de volheid van de tijd en naar de raad en voorkennis van God in de wereld als de Messias en Zaligmaker van zondaren.... Wat ik van Hem ontving is niet een leer omtrent God, maar leven uit God. En wat Hij deed om onze zonden te verzoenen en wat Zijn bloed nog dagelijks betekent voor de reiniging van mijn ziel, doet mij in steeds dieper aanbidding en dankzegging stamelen: ‘Rabbi, U bent de Zoon van God. U bent de Koning van

Israël!” (De Triniteit in Israëls Godsbegrip).

“Ik geloof in God de Heilige Geest... omdat door Hem de gemeenschap mogelijk is met de Vader en met de Zoon.” (De Triniteit in Israëls Godsbegrip).

Rottenberg spreekt in zijn geschriften niet vaak over de Heilige Geest. Uit de belangrijkste bron komt bovenstaand citaat, dat onderdeel uitmaakt van een omvangrijk betoog waarin hij aantoont dat de Heilige Geest een Persoon is, een Goddelijke Persoon, de derde Persoon in de Drie-eenheid.

In een brief over zijn bekering stelt hij dat hij persoonlijk de werking van de Heilige Geest ervaren heeft “die mij vrijmoedigheid gaf om te zeggen: *Ik ben met God verzoend door Zijn Zoon, Jezus Christus.*” (A.R. Zalman-Marda, gezonden en teruggeroepen; Zie verder onder het kopje “Israël”).

De Drie-eenheid

Het laatste boek dat Rottenberg zou schrijven is in zijn geheel gewijd aan de Drie-eenheid: “De Triniteit in Israëls Godsbegrip”. De aanleiding was de situatie voor de Tweede Wereldoorlog met een kerk in Duitsland die naar de mening van Rottenberg zijn profetische verantwoordelijkheid verkwanseld had. Dit kwam volgens hem omdat de Triniteit niet meer beleden werd. Overigens versimpelt hij het triniteitsbeginsel niet en zegt hij dat het hier om het hoogste en heiligste gaat waarover de mens alleen maar kan stamelen: “Er is niets dat onze schamelheid zo ontdekt als de overpeinzing van een onderwerp als dit.” Het bewijs voor de Drie-eenheid wordt weliswaar in het Nieuwe Testament pas geleverd maar in het Oude Testament vindt Rottenberg veel aanwijzingen. Onder anderen het meervoudige woord Elohim dat gebruikt wordt om God aan te duiden.

In het genoemde boek legt Rottenberg ook uit dat het Triniteitsdenken niet vreemd aan het Jodendom is; zowel dat van voor de verwoesting van de tempel als het latere Jodendom. Hij verwijst daarbij naar de hypostasenleer van de synagoge en naar de Kabbala, in welke traditie hij zelf ook opgroeide.

Israël

Waar Rottenberg kritiek heeft op het Jodendom van na de verwoesting van de tweede tempel is het Joodse volk het volk aan Wie God zijn beloften gegeven heeft. Uit die beloften en werking van God is ook de grote invloed van de Joden in de wereld te verklaren. God blijft hen trouw. “Waar is het volk dat een vernietigingsoorlog tegen Israël heeft gevoerd en bewaard bleef? Weet u niet dat de tegenstander van de Joden Gods tegenstander is?” (Het Semitisme en de West-Europese volkeren).

Gods houding is onveranderlijk. Hij heeft dit volk uitverkoren en geroepen en vanwege de eer van Zijn Naam blijft hij trouw aan zijn woord, ondanks het gebrek aan verdiensten. (A.R. Zalman-Marda, Joseph Zalman, een gezondene uit Israël).

Rottenberg beoordeelt Israël en haar godsdienst ten tijde van het Oude Testament positief, en dat dankzij de werking van de Heilige Geest. Deze openbaart zich in de geschiedenis van Israël. Het hele Oude Testament getuigt daarvan. Deze Geest rustte op Mozes, de richteren en profeten, onder wie ook de psalmist David en was zo Israëls leidsman.

Hetzelfde geldt voor Israëls toekomst: “Pas wanneer Israël Gods Geest in zich heeft wonen en werken, zal het hersteld worden.... *Zo zien we hoe het hele verlossingsplan samenhangt met de werking van de Heilige Geest.* Hij is de bron van leven, van wijsheid, van schoonheid en van bekwaamheid in Gods volk.” (De Triniteit in Israëls Godsbegrip).

Jodendom

Rottenberg's beoordeling van het Jodendom na de verwoesting van de tweede tempel was niet zo positief. Zijn kritiek gold zowel het orthodoxe als het liberale Jodendom. Er was naar zijn mening maar een groep die uit echte Joden bestond.

“De enige Joden, die als zodanig onder hun volk niet meer erkend worden, zijn zij die Jezus als de enige Verlosser en Zaligmaker belijden... Joden-christenen van vaste overtuiging hebben deze erkenning trouwens nooit gevraagd of verlangd. Zij weten dat ze zich mogen rekenen tot ‘het overblijfsel naar de verkiezing der genade’ en als zodanig tot het enig ware Israël behoren. Al het andere behoort voorlopig nog tot de dorre doodsbeenderen. Totdat ook zij levend worden gemaakt.” (Het ontwaken van het Joodsche volk).

De aanleiding voor Rottenberg's kritiek op het Jodendom van zijn tijd was waarschijnlijk gelegen in zijn pogingen de Joden in woord en geschrift te overtuigen van de Messias. Maar hij noemt in *Sem en Jafeth* ook een aantal concrete punten van kritiek:

- het Jodendom zou een verkeerd inzicht in de Wet Gods hebben. Ze zou de geboden opvatten als een ladder van verdiensten waarlangs men op kon stijgen en met een toenemend vertrouwen de dag des oordeels tegemoet kon gaan.
- Het Jodendom zou ten onrechte van mening zijn dat Israël het einddoel is van Gods genadige bedoelingen in plaats van het middel om die te verwezenlijken.
- Het Jodendom zou voorbijzien aan de lijdensgestalte van de Messias die de profeten hen voorhouden.

Kerk en Israël

Rottenberg heeft weinig geschreven over de Kerk maar wel het een en ander geschreven tót de kerk. Hij probeert hen altijd op te wekken tot liefde en verantwoordelijkheid voor de Joden. Hij vond dat de kerk in haar geschiedenis te weinig had gedaan aan de bestrijding van het antisemitisme en was ontzet over het feit dat men hier zelfs actief aan had meegedaan.

Dit ondanks het feit dat de Kerk, geplant op de boom Israël en als Jafeth woonachtig in de tenten van Sem, deelt in de voorrechten van Israël en Gods trouw aan haar. De kerk behoort zich te gedragen als gast in de tenten van Sem. “Het hartebloed van het christendom is immers voortgekomen uit de aderen van de Joodse profeten en apostelen.” (Nederlands Gouden Eeuw en de Joden).

Rottenberg roept de kerk er zelfs toe op om een getuigenis uit te doen gaan tot de leiders van het antisemitisme om deze “boze weg te verlaten”. Wanneer ze dat niet doet dan zal dat haar eigen ondergang worden. Maar hij die Israël zegent wordt gezegend. (Het Semitisme en de West-Europese volkeren).

Een ander punt van kritiek van Rottenberg op de kerk is dat zij de evangelieverkondiging aan Israël vaak verwaarloosd heeft en aan buitenlandse zendingsgenootschappen heeft overgelaten.

Rottenberg heeft niet alleen geëvangeliiseerd onder Israël. Zijn zendingswerk bestond voor een groot gedeelte uit ‘dialogo’. Van 1929 tot 1940 hield hij op verzoek van geïnteresseerde Joden maandelijks samenkomsten waarin hij voor hen aantrekkelijke onderwerpen besprak. Zijn biograaf A.R. Zalman-Marda merkt op dat het merkwaardig is hoeveel Joden daarop afkwamen. Blijkbaar was er, behalve felle vijandschap, ook iets dat hen zeer aantrok in deze ‘afvallige’.

Israël in de Kerk

Rottenberg nam het ook op voor de Joodse christenen. Hij weersprak de beschuldiging

van zijn mede-Joden dat Joden door omkoping tot het christendom geleid zouden worden en dat de meeste Jehoedim Mesjichi'im uit de lagere milieus zouden komen. Dat laatste weerspreekt hij niet maar hij zegt dat als het Gods wil is om Zijn Koninkrijk van beneden naar boven te bouwen, met het minste het meeste te bereiken, niemand daar toch iets op tegen kan hebben. Een ander vooroordeel is dat deze Joden koel zouden zijn tegenover hun volk en geen nationaal Joods besef meer zouden hebben. Rottenberg ontkent ook dit niet geheel. Maar hij meent dat deze Joden supra-nationaal denken.

De staat Israël

Rottenberg zou de stichting van de staat Israël in 1948 niet meemaken. Hij heeft dit ook niet voorzien en keurde het Zionisme van zijn tijd af omdat het het kardinale punt miste: *het streven naar geestelijk herstel*. Rottenberg verwachtte de heropricting van de Joodse staat pas onder de heerschappij van Messias Jesjoea. Gods onveranderlijke beloften stonden daar borg voor. Maar eerst moest Israël in zijn geheel komen tot de erkenning van de zonde die ze begaan had tegen de Messias door Hem te verwerpen en uit te leveren aan de heidenen om gedood te worden. Door het getuigenis aan Israël en door de christenheid tot dit getuigenis aan te vuren leefde hij in de hoop de wederkomst te verhaasten.

Joodse invloeden bij Rottenberg/Joodse identiteit

Bewogenheid met het Joodse volk dat de Messias niet kan zien en zijn verlangen hen het evangelie te verkondigen.

Verzet tegen antisemitisme, en daarmee samenhangend:

Afwijzen van het rooms-katholicisme (vanuit zijn ervaringen met het Poolse antisemitisme).

Verlangen naar nationaal geestelijk herstel van het Joodse volk, en daarmee samenhangend:

De eschatologie van het Jodendom heeft hij na zijn bekering tot de Messias niet losgelaten.

Levende toekomstverwachting.

Het scherpzinnig redeneren, de pilpoel-methode, van de jesjivah (bijv. in het onderbouwen van de Triniteitsgedachte), aldus Tabaksblatt.

Het gebruik van de Talmoed als bewijs (bijv. van de Triniteit).

Het spreken over het Joodse volk in de wij-vorm.

Opvatting over de Torah, nl. als gegeven alleen voor de Joden.

J. Akker

Dit artikel is geschreven onder verantwoordelijkheid van de Studiegroep Messiasbelijdende Joden van het Centrum voor Israëlstudies in Ede.

Gemeenschap rond gebedshuis Elim wil leven bij tijden van de Koning

Ref. Dagblad. 25 febr. 2021. Huib de Vries

Aan enige denominatie willen de grondlegger en bestuursleden van Elim, huis van gebed in Rotterdam, niet gekoppeld worden. Het gaat hen om verootmoediging, vereniging van christenen en Joden rond de Messias en de viering van alle Bijbelse feesten op de juiste datum. "De Koning bepaalt Zijn tijden."

Het eerste wat bezoekers opvalt als ze het pand van Elim betreden, is de enorme wandschildering van een oase. Het Bijbelse Elim. "De twaalf bronnen staan voor de twaalf stammen van Israël, de zeventig palmbomen voor de volheid van de volkeren", licht Robert Berns (68) toe. "Het is ons verlangen om handen en voeten te geven aan de relatie tussen Jood en niet-Jood."

De gepensioneerde chemicus werkte bij de Rijksoverheid als deskundige op het gebied van gevaarlijke stoffen. In de resterende tijd was hij druk voor de RPF in Rotterdam. Nu is hij gemeenteraadslid voor de CU-SGP-fractie in Schiedam en geeft hij in binnen- en buitenland Bijbelstudies over de blijvende profetische betekenis van de Bijbelse feesten. Voor Radio Israël verzorgt hij maandelijks een Parasja-studie, gebaseerd op de wekelijkse lezing in de synagoge uit de boeken van Mozes en de profeten.

Sinds 2016 is Berns ook voorzitter van Stichting Hart voor Rotterdam, waaronder Elim valt. De ene zaterdag geeft hij in het pand aan de Tulpstraat leiding aan het gebed voor Israël, de andere zaterdag aan de sjabbatsamenkomst voor liefhebbers uit een wijde regio. Op afspraak verzorgt hij doordeweeks rondleidingen langs de mini-exposities: over Anne Frank en het werk van Jip Wijngaarden en het bewogen leven van Alter Mendel Rottenberg, die voor de oorlog leiding gaf aan het oude Elim (zie kader "Het oude en nieuwe Elim"). In de tuin achter het pand staan panelen met informatie over Rose Jakobs en haar oorlogsdagboek en de trek van Joden naar het beloofde land in de naoorlogse jaren.

Het huidige Elim is gehuisvest in het pand tegenover dat van het oude Elim, aan de Tulpstraat in Rotterdam. beeld RD, Anton Dommerholt

Gebedsgroep

De herstart van Elim is te danken aan Wim van Duijvenbode (71), al spreekt hij zelf liever over een initiatief van God. Na jaren waarin hij voor Stichting Agapè werkzaam

was als evangelist en discipelschapstrainer, raakte hij steeds sterker bepaald bij de noodzaak van gebed. Aan het begin van het nieuwe millennium zette hij met geestverwanten een gebedsgroep op. Vanuit de overtuiging dat er geen waar gebed is zonder verootmoediging en geen verootmoediging zonder Israël.

"Elke week kwamen we in een kerkzaal een dag bij elkaar om te bidden voor de kerk en voor Israël. Omdat we niet geassocieerd willen worden met een bepaalde kerkelijke kring, gingen we op zoek naar een eigen pand. In die periode kreeg ik van de nestor van het stadsgebed in Rotterdam de biografie van de Joodse christen Joseph Zalman. Tijdens het lezen sprong mijn hart op van vreugde, want ik houd van Israël, van het Joodse volk en van Rotterdam."

Hij zag het dan ook als bijzondere leiding van God dat in 2005 het huis waar Zalman zijn arbeid begon, vrijkwam. "De dag erna liep ik met een gebedsmaat door deze straat. Hij had me verzekerd dat God ons die dag een pand zou aanwijzen. Tot onze vreugde konden we ons werk voortzetten in het voormalig Joods tehuis Elim, zij het op een hedendaagse wijze."

Na tien jaar moest het pand noodgedwongen worden verlaten, omdat het werd gesloopt. Enkele maanden later kon Elim de voormalige bakkerij aan de overkant van de Tulpstraat gaan huren. De oude opslagruimten werden omgevormd tot studie- en expositiezaal. Aan de wand hangen foto's die herinneren aan de historie van Elim.

Ontmoeting op sjabbat

De oorspronkelijke bakkerij doet dienst als magazijn voor de kleding die wordt ingezameld. Vrijwilligers sorteren het aangeleverde goed onder leiding van bestuurslid Sheila Pont (53). De uit Suriname afkomstige Rotterdamse kwam met Elim in aanraking toen ze op zoek ging naar "de Bijbels-Hebreeuwse wortels van ons geloof en Gods plan met Israël." "Ik voel me helemaal thuis bij de visie en de werkwijze van deze stichting." Elke tweede zaterdag woont ze in de Tulpstraat de ontmoeting op sjabbat bij. "We spreken bewust over ontmoeting, omdat we geen nieuwe denominatie willen vormen en geen vaste liturgie kennen. Wij zoeken te denken vanuit het Koninkrijk, bespreken de parasja, en laten ons leiden door onze Vader in dat wat Hij voor ogen heeft en ons wil leren."

"We houden ons bezig met dat wat verenigt", vult Berns aan. "Het bestuderen van de Bijbel heeft me geleerd dat het misgaat als we God als Koning terzijde schuiven door Zijn tijden te veranderen. Dat is geen gering kwaad. De Koning bepaalt Zijn tijden. De kerk heeft dezelfde fout gemaakt als de tien stammen van Israël, die God op hun eigen manier en eigen tijden gingen dienen. God noemt dat afgoderij. Het veroorzaakt ook eenodeloze scheiding tussen Joden en christenen. Samen moeten we terug naar de fundamente van Gods Koninkrijk."

Het jaarprogramma van Elim volgt de Bijbelse feesttijden op de oorspronkelijke data. "De Koning bepaalt Zijn tijden", herhaalt Berns. "De christelijke kerk hield wel de voorjaarsfeesten vast, Pasen en Pinksteren, maar niet de najaarsfeesten: de Dag van de bazuinen, de Dag van de verzoeningen, het Loofhuttenfeest en het Feest van de achtste dag. Ook die zal de Messias vervullen. Zicht op de najaarsfeesten is uitermate belangrijk om de laatste tijden en de toekomst te verstaan. We houden ook vast aan de feesten bij het begin van de nieuwe maand. In het leesrooster voor de ontmoeting op sjabbat volgen we de lezing in de synagoge, vanwege de eenheid van Oude en Nieuwe Testament. De enige bladzijde die wij uit de Bijbel scheuren, is de witte tussen beide testamenten."

Schaduw

De voorzitter van *Hart voor Rotterdam* noemt het een misvatting dat de schaduwendienst met de komst van Christus heeft afgedaan. "Jezus is de vervulling ervan, maar dat betekent niet dat de schaduwen geen betekenis meer hebben. Net als bij een mens blijft het schaduwbeeld onlosmakelijk verbonden aan het lichaam."

"De schaduw helpt ons om de werkelijkheid beter te verstaan", zegt Sheila.

Het vraagt wel onderscheidingsvermogen, erkent Van Duijvenbode. "Wij verleenden op een gegeven moment gastvrijheid aan een groep messiaanse gelovigen, maar bij hen overheerste de Joodse vormendienst. Daarom hebben we weer afscheid genomen. Er kan van het jodendom een betovering uitgaan die het zicht op de Messias wegneemt. In dit huis staat Jezus centraal. Tradities, zowel Joodse als christelijke, zijn belangrijk wanneer ze het Woord onderstrepen, maar ze kunnen het ook ontkrachten. Denk aan de snoeiharde wijze waarop Jezus de farizeeën aanpakte, omdat ze met hun inzetten het Woord krachteloos maakten."

Een kleine expositie belicht Alter Mendel Rottenberg. beeld RD, Anton Dommerholt

Elim onderhoudt goede contacten met de orthodoxe rabbijn Shmuel Katz en organiseerde benefietbijeenkomsten voor diens stichting Zikna, die zich inzet voor pastoraal werk onder overlevenden van de Shoa. "Wij zien het niet als onze taak om te evangeliseren onder Joden", laat Van Duijvenbode weten. "Dat recht hebben we als christenen verspeeld. Overigens zei ook Joseph Zalman al dat Israël in de eerste plaats behoefte heeft aan liefde die niet bestaat uit mooie woorden, maar zich openbaart in werken van barmhartigheid. Wel spreken we in persoonlijke contacten met Joden vrijmoedig over Jezus en wat Hij voor ons betekent. Er is maar één weg naar God, en dat is de Jood Jezus."

Eén volk

De contacten met een aantal vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, zowel de liberale als orthodoxe, waren in de achterliggende tijd niet vrij van spanningen. Zo waren er fricties rond het gezamenlijk planten van een loot van de Anne-Frankboom.

"Die strubbelingen zijn een goede les in verootmoediging", vindt Sheila. "Ze beproeven ons geloof, vragen geduld en leren ons de onderste weg te gaan, voor mij de hoogste weg. De weg in liefde. Daarmee geven we hopelijk een getuigenis."

Een centraal Bijbelgedeelte voor de vrijwilligers en sympathisanten van Elim is Jesaja 56, in relatie tot Romeinen 11. "We worden als christenen evenals de Joden toegevoegd aan de Heere en aan het eeuwig verbond", doceert Berns. "Zijn huis zal een bedehuis zijn voor alle volken. Belangrijk is dat we goed lezen. Vaak wordt op grond van Romeinen 11 beweerd dat christenen zijn ingeënt in de stam van de Joden, maar dat staat er niet. Joden en christenen zijn geënt op de wortel uit het geslacht van David, de Messias. Daarom moest hij Natzarener heten. Natzar betekent enerzijds wortel en anderzijds bewaard zijn in Hem. De Messias is de mensenhoeder."

"Onze Vader heeft één volk", vat Sheila samen, "en Jesjoea komt terug voor één bruid."
"Amèn", beaamt van Duijvenbode.